

วารสารช่วงผญา

The Journal of Thai Lanna Wisdom

ปีที่ 16 ฉบับที่ 1 มกราคม – มิถุนายน 2565

ISSN 2539-6706

ผู้จัดพิมพ์	สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่	
ที่ปรึกษา	รองศาสตราจารย์ ดร.ชาติรี มณีโกศล	รักษาราชการแทนอธิการบดี
	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ พรพิมล วงศ์สุข	รองอธิการบดี
	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุชานาฏ สิตานุรักษ์ ผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม	
บรรณาธิการ	นางสาวปนัดดา ไตค่านุช	
ผู้ช่วยบรรณาธิการ	นางสาววราภรณ์ โยธาราชฎร์	
กองบรรณาธิการ	ศาสตราจารย์ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว	มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
	ศาสตราจารย์เกียรติคุณ สรัสวดี อ๋องสกุล	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
	ศาสตราจารย์เกียรติคุณ สุรพล ดำริห์กุล	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
	รองศาสตราจารย์ ดร.วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
	รองศาสตราจารย์ ดร.สัณญา สะสอง	มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
	รองศาสตราจารย์ เรณู วิชาศิลป์	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
	รองศาสตราจารย์ รังสรรค์ จันต๊ะ	มหาวิทยาลัยแม่โจ้
	รองศาสตราจารย์ วิชิต ชมทวีวิรุฒม์	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา
	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เสาวภา ศักยพันธ์	มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นิโบล วิมลสิทธิชัย	มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
	อาจารย์ ดร.ธรรศ ศรีรัตนบัลล์	มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
	อาจารย์สิริพร คีนมาเมือง	มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
	อาจารย์กนิษฐ์ ดีหนอ	มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

นโยบายและขอบเขตการตีพิมพ์	วารสารช่วงฝน มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอบทความวิจัยและบทความวิชาการ ทางด้านสหสาขาวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มีกลุ่มเป้าหมาย คือ คณาจารย์ นักศึกษา นักวิจัย และผู้สนใจทั่วไป ทั้งนี้ทุกบทความจะต้องผ่านการพิจารณาโดยผู้ทรงคุณวุฒิที่เชี่ยวชาญในสาขาที่เกี่ยวข้องกับบทความ 3 ท่าน แบบผู้ทรงคุณวุฒิและผู้แต่งไม่ทราบชื่อกันและกัน (Double-blind review)
กำหนดการเผยแพร่	2 ฉบับ ต่อปี (ฉบับที่ 1 เดือนมกราคม – มิถุนายน , ฉบับที่ 2 เดือนกรกฎาคม - เดือนธันวาคม)
เว็บไซต์วารสาร	http://so06.tci_thaijo.org/index.php/khuangpaya
ข้อมูลติดต่อ	กองบรรณาธิการวารสารช่วงฝน สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 50300 โทรศัพท์ 053 - 885891 E-mail: ilaccmru@gmail.com

บทบรรณาธิการ

วารสารช่วงพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ ฉบับนี้เป็นฉบับปีที่ 16 ฉบับที่ 1 (มกราคม – มิถุนายน 2565) ประกอบด้วย บทความวิจัย และบทความวิชาการ จำนวน 5 บทความ ตามลำดับดังนี้

สุนทร ค่ายอด นำเสนอบทความเรื่อง “ท่วงทำนองการเขียนและเหตุการณ์สำคัญจากบันทึกพระครูรัตนปัญญาญาณ” เป็นเอกสารอันทรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะประวัติศาสตร์ล้านนา ที่สะท้อนถึงความสามารถของสำนักเรียนวัดพวกแต่มที่มีความเชี่ยวชาญด้านการคำนวณปฏิทิน ตามคัมภีร์สุริยาสตร์ รวมถึงการบันทึกเหตุการณ์สำคัญในแต่ละปีที่สะท้อนถึงความเคลื่อนไหวในเมืองเชียงใหม่ เช่น สภาพการเมือง การปกครอง การเสียชีวิตของบุคคลสำคัญ การพระศาสนาในเมืองเชียงใหม่ ปรากฏการณ์ธรรมชาติ และเหตุการณ์เบ็ดเตล็ด

รัตนะ ตาแปง อิงออง จุลทรัพย์ และสุตภาพร นิมขำ นำเสนอบทความเรื่อง “พิธีไหว้ครูนาฏศิลป์พื้นบ้านล้านนา กรณีศึกษา แม่ครูบัวเรียว รัตนมณีภรณ์” เป็นการศึกษารูปแบบพิธีไหว้ครูพื้นบ้านล้านนาสายสกุลช่างพ่อนแม่ครูบัวเรียว รัตนมณีภรณ์ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (การแสดงพื้นบ้าน – ช่างพ่อน) พุทธศักราช 2559 ซึ่งมี 3 รูปแบบคือ พิธีไหว้ครูรับเป็นศิษย์ พิธีไหว้ครูประจำปี และการประกอบพิธีไหว้ครูให้กับสถาบันการศึกษาประจำปี อันนำไปสู่การสร้างกระบวนการยึดเหนี่ยวทางจิตใจให้กับลูกศิษย์ สร้างความเคารพซึ่งกันและกันในสำคัญ สร้างความสามัคคีในสำนัก เกิดกระบวนการทำงานร่วมกันของลูกศิษย์ในการดำเนินงานร่วมกัน และการสร้างพื้นที่ทางสังคมให้กับลูกศิษย์ในการแสดงออก

ประไพ สุขดำรงวนา นำเสนอบทความเรื่อง “ความสุขที่แสนอบอุ่น” เป็นการนำประสบการณ์ตรงที่ได้รับในวัยเด็กและความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ความเป็นชาติพันธุ์ปกากะญอมาเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ผลงานจิตรกรรมเสมือนจริงในบทบาทของแม่กับลูกผ่านการใช้เส้น รูปทรง สี และการจัดองค์ประกอบศิลป์

จากรุวรรณ เพ็งศิริ สิริพร คีนมาเมือง และสมศักดิ์ พรหมจักร นำเสนอบทความเรื่อง “ปางหมู ศิลปกรรมเพื่อชุมชนและผู้ประกอบการในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน” เป็นการนำองค์ความรู้จากสถาบันการศึกษาเพื่อไปบริการวิชาการให้กับชุมชน ด้วยการพัฒนาผลิตภัณฑ์และบรรจุภัณฑ์ชุมชนบนพื้นฐานอัตลักษณ์ชุมชน โดยชุมชนสามารถนำผลงานการสร้างสรรค์ไปใช้เพื่อการต่อยอดเชิงพาณิชย์ รวมถึงการนำแนวทางการสร้างสรรค์ผลงานประยุกต์ศิลป์ไปใช้ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นให้เป็นที่ยอมรับในระดับสากล

และ สุรเดช ลุทธิทรานนท์ และณกานต์ อนุกุลวรรธกะ นำเสนอบทความเรื่อง “สุขภาวะดีสมใจ สูงวัยป่าดุ่มดอน” ด้วยการนำเสนอเรื่องราวการเสริมสร้างสุขภาพพะให้กับผู้สูงวัย ใน 5 ก้าว คือ ก้าวแรก การทำความรู้จักและเข้าใจในข้อมูลพื้นฐานของชุมชนและกลุ่มผู้สูงอายุ ก้าวที่สอง การเปิดตัวเปิดใจกับผู้สูงวัยของชุมชน ก้าวที่สาม การรู้ใจในความต้องการเสริมสร้างสุขภาพพะชาวสูงวัย ก้าวที่สี่ ด้วยความร่วมมือร่วมใจกัน และก้าวที่ห้า ซึ่งเป็นก้าวสุดท้าย คือ การจัดทำกิจกรรมเสริมสร้างสุขภาพพะผู้สูงวัยผ่านการจัดกิจกรรม

บทความทั้ง 5 บทความนี้ สะท้อนให้เห็นถึงการบูรณาการความรู้ที่หลากหลายแขนงกับศาสตร์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นการนำเสนอองค์ความรู้จากการศึกษาวิจัยด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ที่ก่อให้เกิดความรู้อันมีคุณค่าและเป็นประโยชน์ต่อสังคม

สุดท้ายนี้ วารสารช่วงฉญา ยินดีเป็นสื่อกลางในการเผยแพร่ข้อมูลความรู้ทางวิชาการด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์สู่สังคม และขอขอบคุณผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ให้ความอนุเคราะห์พิจารณาบทความ รวมถึงการให้ข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งกับผู้เขียนบทความ พร้อมขอขอบคุณผู้เขียนที่นำเสนอผลงานที่มีคุณค่าและเป็นประโยชน์กับผู้อ่าน อันจะนำไปสู่การสร้างสรรค์เพื่อต่อยอดองค์ความรู้ต่อไป

นางสาวปณิตดา โตคำนุช

บรรณาธิการ

สารบัญ

บทความวิจัย

ท่วงทำนองการเขียนและเหตุการณ์สำคัญจากบันทึกพระครูรัตนปัญญาญาณ.....1

Writing Style and Important Events from Phakhru Rattanapanyayan's Memoirs

สุนทร ค่ายอด

Sunthorn Khamyod

พิธีไหว้ครูนาฏศิลป์พื้นบ้านล้านนา กรณีศึกษา แม่ครูบัวเรียว รัตนมณีภรณ์.....20

Wai Khru Ceremony of Northern Thai Folk Dance: Case Study Maekru Buariao Rattanamaniporn

รัตนะ ตาแปง อิงอร จุลทรัพย์ และสุดาพร นิมขำ

Rattana Tapang Engon Chullasap and Sudaporn Nimkham

ความสุขที่แสนอบอุ่น.....47

Happyness with warmth

ประไพ สุขดำรงวงษา

Prapai Sukdamrongwana

“ปางหมู” ศิลปกรรมเพื่อชุมชนและผู้ประกอบการในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน.....67

“Pang Mu” Art for Local Community and Entrepreneur in Mae Hong Son District

จารุวรรณ เพ็งศิริ สิริพร คีนมาเมือง และสมศักดิ์ พรหมจักร

Jaruwan Pengsiri, Siriporn Kheunmamuang and Somsak Phromjak

บทความวิชาการ

สุขภาพที่ดีสมใจ สูงวัยป่าตุ่มดอน.....85

Sound Health and Well-Being of Pa Tum Don's Elderly

สุรเดช ลุนิทรานนท์ และณกานต์ อนุกุลวรรธกะ

Suradet Lunitranon and Nakan Anukunwathaka

ท่วงทำนองการเขียนและเหตุการณ์สำคัญ
จากบันทึกพระครูรัตนปัญญาญาณ¹

Writing Style and Important Events from
Phakhru Rattanapanyayan's Memoirs²

สุนทร ค่ายอด

Sunthorn Khamyod

คณะศิลปศาสตร์

มหาวิทยาลัยแม่โจ้

Thai Department, Faculty of Liberal Arts

Maejo University

วันที่รับบทความ : วันที่ 23 พฤษภาคม 2565

วันที่ส่งบทความที่แก้ไข : วันที่ 14 มิถุนายน 2565

วันที่ตอบรับบทความเพื่อตีพิมพ์ : วันที่ 14 มิถุนายน 2565

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “ท่วงทำนองการเขียนในบันทึกของพระครูรัตนปัญญาญาณ” และได้รับทุนอุดหนุนจากคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้

² This article is part of a research paper titled “Writing Style in the Memoir of Phrakru Rattanapanyayan” and received a grant from Faculty of Arts, Maejo University

บทคัดย่อ

บันทึกของพระครูรัตนปัญญาญาณ เหตุการณ์อยู่ในช่วงรัชกาลที่ 3 ถึงรัชกาลที่ 7 รวมระยะเวลากว่า 85 ปี ลักษณะของการบันทึกเป็นเอกลักษณ์และเป็นทรงทำนองเฉพาะ (Styles) สะท้อนความรู้ในการคำนวณปฏิทินของชาวล้านนา ซึ่งมีที่มาจากคัมภีร์สุริยยาตร์ บันทึกฉบับดังกล่าวสามารถแบ่งเหตุการณ์เป็น 5 ลักษณะ ได้แก่ สภาพการเมืองการปกครอง การเสียชีวิตของบุคคลสำคัญ การพระศาสนาในเมืองเชียงใหม่ ปรากฏการณ์ธรรมชาติ และเหตุการณ์เบ็ดเตล็ด บันทึกฉบับดังกล่าวทำให้เข้าใจความเคลื่อนไหวของผู้คนในยุคการเปลี่ยนผ่านอำนาจในการบริหารราชการระหว่างสยามกับเชียงใหม่

คำสำคัญ: ประวัติศาสตร์เชียงใหม่ ทรงทำนองการเขียน พระครูรัตนปัญญาญาณ

Abstract

The events in the memoirs of Phrakhu Rattanapanyayan are in the period of King Rama 3rd to Rama 7th, a total period of more than 85 years. The characteristics of the recording are unique and specific styles reflect the knowledge of Lanna calendar calculations which comes from the Suriyat scriptures. The memoirs can be divided into 5 types of events, including political and administrative conditions, death of important person, religion in Chiang Mai, natural phenomenon and miscellaneous events. The memoirs made it possible to understand the movements of people during the transition of power in government between Siam and Chiang Mai

Key words: Chiang Mai history, Writing Style, Phrakhu Ratanapanyayan

บทนำ

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นล้านนาถือเป็นข้อมูลที่สำคัญในการสร้างท้องถิ่นให้เข้มแข็ง จะเป็นสิ่งที่ช่วยให้คนในชุมชนเข้าใจรากเหง้าของตนเพื่อสามารถนิยามตนเอง และจัดวางตนเองไว้ในขอบเขตของอำนาจระหว่างท้องถิ่นกับรัฐส่วนกลาง ดังนั้นการทำความเข้าใจประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจึงเป็นการทำความเข้าใจตนเองเพื่อเข้าใจผู้อื่น “บันทึกของพระครูรัตนปัญญาญาณ” เป็นเอกสารที่ทรงคุณค่า และอาจจะสูญหายได้ ดังนั้นผู้เขียนจึงสนใจที่จะศึกษาเอกสารฉบับดังกล่าว เนื่องจากเป็นการบันทึกของพระสงฆ์ระดับนักวิชาการของเชียงใหม่ในช่วงรัชกาลที่ 3 ถึง รัชกาลที่ 7 รวมระยะเวลากว่า 85 ปี ซึ่งมีเหตุการณ์ที่น่าสนใจเป็นจำนวนมากร่วมกับการเขียนบันทึกหน้าเดือน หมายถึง การทำปฏิทินของล้านนาซึ่งเป็นหน้าที่ของโหราจารย์ในอดีต เอกสารดังกล่าวจึงมีความสำคัญในฐานะ “ตัวต่อ” หนึ่งในที่ยืนยันในห้วงมิติของประวัติศาสตร์ผ่านการใช้อยู่ภาษาที่ใช้ในการบันทึกที่มีรูปแบบเฉพาะที่ได้รับการถ่ายทอดเฉพาะสำนัก ซึ่งรูปแบบที่ใช้ในการบันทึกนั้นจะเข้าใจด้วยการใช้แนวคิดเรื่องท่วงทำนองในการเขียน (Styles) เพื่อให้ได้รูปแบบในการประกอบสร้างบันทึกฉบับดังกล่าว ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของพระครูรัตนปัญญาญาณ อันจะทำให้เข้าใจจารีตการเขียนบันทึก นอกจากนี้ยังได้บันทึกเหตุการณ์สำคัญเพื่อเตือนความจำ ซึ่งเป็นข้อมูลที่ทรงคุณค่าสามารถนำไปเป็นหลักฐานอ้างอิง เพื่อเสริมประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้หนักแน่นน่าเชื่อถือยิ่งขึ้น

ระเบียบวิธีวิจัย

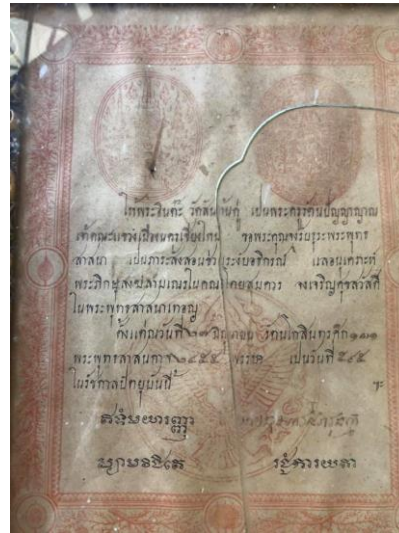
การวิจัยครั้งนี้มีขั้นตอนในการคัดเลือกเอกสารโบราณ และกำหนดวิธีการในการรวบรวมข้อมูล โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. สืบค้นเอกสารโบราณของพระครูรัตนปัญญาญาณ ณ วัดสันตันตู่ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่
2. สืบค้นบันทึกเหตุการณ์สำคัญในช่วงเวลาที่ใกล้เคียงกัน ที่ได้รับการบันทึกจากแหล่งข้อมูลอื่น เช่น พิพิธภัณฑ์เชียงใหม่ จดหมายเหตุวัดทุ่งยู เป็นต้น
3. นำบันทึกของพระครูรัตนปัญญาญาณทั้งฉบับมาทำสำเนา ด้วยการถ่ายภาพเพื่อจัดเก็บในรูปแบบดิจิทัล
4. พิสูจน์บันทึกพระครูรัตนปัญญาญาณ จากภาษาล้านนาเป็นภาษาไทยมาตรฐาน โดยคงรูปเดิมของข้อความให้มากที่สุดเพื่อการวิเคราะห์ พร้อมให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความถูกต้องของตัวบท
5. นำเหตุการณ์สำคัญจากบันทึกพระครูรัตนปัญญาญาณมาจัดหมวดหมู่ตามลักษณะของเหตุการณ์
6. วิเคราะห์เหตุการณ์สำคัญและท่วงทำนองการเขียนในบันทึก
7. นำเสนอผลการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการศึกษา

ภาพที่ 1 พระครูรัตนปัญญาญาณ

ภาพที่ 2 สัญญาบัตรที่ได้รับพระราชทาน

1. ลักษณะและความสำคัญของบันทึกพระครูรัตนปัญญาญาณ

บันทึกพระครูรัตนปัญญาญาณเขียนไว้ในพับสาด้วยภาษาล้านนา (อักษรธรรมล้านนา) โดยการบันทึกต่อกัน ซึ่งตอนต้นพระครูรัตนปัญญาญาณ (คำอ้าย) ได้คัดลอกจากเจ้าตุ๊กาวิละ (พระครูรัตนปัญญาญาณ รูปที่ 1) จากนั้นจึงได้บันทึกเพิ่มเติมภายหลัง โดยคุณูปการที่สำคัญของพับสาฉบับนี้ คือ ทำให้เข้าใจการจัดระเบียบคณะสงฆ์ เมื่อครั้งที่เชียงใหม่เป็นประเทศราชจนถึงการปฏิรูปการปกครองในรูปแบบมณฑลเทศาภิบาล เนื่องจากพระครูรัตนปัญญาญาณทั้งสองรูปมีชีวิตในช่วงของการเปลี่ยนผ่านอำนาจในการบริหารของเจ้าเมืองเชียงใหม่ในระยะ 5 รัชกาลของราชวงศ์จักรี (รัชกาลที่ 3 - 7) ซึ่งตรงกับ 5 รัชกาลของราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน(พระเจ้ามโหตรประเทศ - เจ้าแก้วนวรรรัฐ) ดังนั้น เอกสารดังกล่าวจึงมีเหตุการณ์สำคัญที่สะท้อนความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเชียงใหม่กับราชสำนักสยาม ซึ่งเป็นประเด็นที่น่าสนใจและควรทำความเข้าใจ

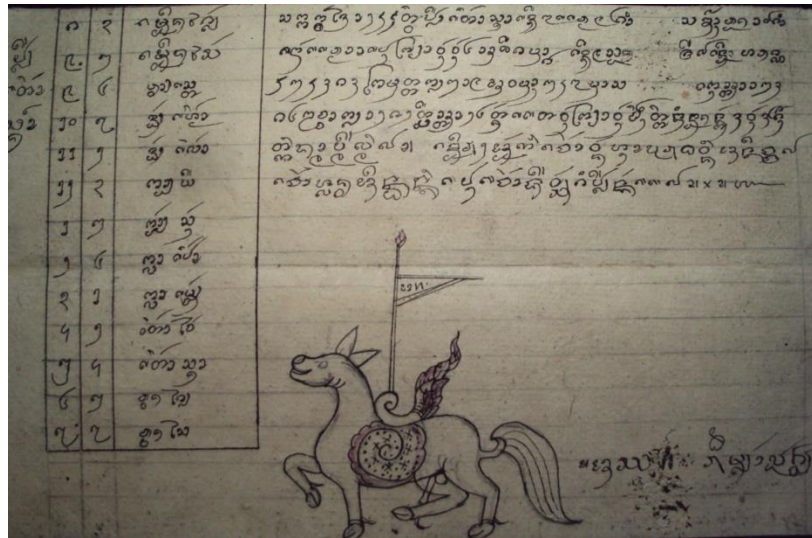
พระครูรัตนปัญญาญาณ เป็นราชทินนามที่ได้รับพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในระยะการจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ในหัวเมืองฝ่ายเหนือ โดยผู้ได้รับพระราชทานราชทินนามพระครูรัตนปัญญาญาณ รูปแรกคือ เจ้าตุ๊กาวิละ (เจ้าตุ๊ก คือ เจ้านายที่อุปสมบท) วัดพวกแต่ม อำเภอมือง จังหวัดเชียงใหม่ รูปที่สอง คือ ครูบาอินทะ (คำอ้าย อินโท) วัดสันตันตู่ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ (สุนทรคำยอด, 2563, น. 56)

พระครูรัตนปัญญาญาณ (เจ้าธุกาวิละ) เป็นผู้แตกฉานด้านภาษาบาลี ซึ่งวัดพวกแต่มเป็นสำนักเรียนบาลีใหญ่ในสมัยนั้น นอกจากนี้ ยังได้มีบทบาทสำคัญในการสร้างวัดศรีปิงเมือง และได้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสรูปแรก เจ้าธุกาวิละ มรณภาพ เมื่อ พ.ศ. 2452 จึงได้ตั้งครูบาอินทะ (คำอ้าย อินโท) แห่งวัดสันตัญญู เป็นพระครูในราชทินนามเดิม คือ พระครูรัตนปัญญาญาณ รูปที่สอง ซึ่งท่านเป็นศิษย์รูปสำคัญของเจ้าธุกาวิละ ที่ได้รับการสืบทอดองค์ความรู้ด้านการทำปฏิทินแบบล้านนา ปัจจุบันองค์ความรู้ดังกล่าว พระครูอดุลสีลิกิตต์ (ประพัฒน์ บุญชุ่ม) ใช้ในการคำนวณปฏิทินของวัดธาตุคำ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ และได้รับความนิยมน้อยอย่างแพร่หลาย

2. ท่วงทำนองการเขียนในบันทึกของพระครูรัตนปัญญาญาณ

ท่วงทำนองการเขียน (Styles) ในภาษาไทยปรากฏใช้หลายคำ ได้แก่ ลีลาวัจจนลีลา ลีลาภาษา ท่วงทำนองเขียน ทำนองเขียน ท่วงท่า ท่วงทีที่แสดงออก และสำนวนโวหาร (รุ่งอรุณ ทีฆชุนหเถียร, 2549, น.7) ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำแนวคิดของเจฟฟรี เอ็น ลีช และไมเคิล เอช ซอร์ด (Geoffrey N. Leech and Michael, 1981) มาประยุกต์ใช้ในการศึกษาท่วงทำนองการเขียนในบันทึกของพระครูรัตนปัญญาญาณ พบว่า

บันทึกของพระครูรัตนปัญญาญาณ เขียนด้วยภาษาล้านนา เป็นการบันทึกรายปี รวมระยะเวลากว่า 85 ปี ตามจำนวนปีที่ได้บันทึกไว้ ซึ่งเป็นลักษณะของการทำปฏิทินในอดีตที่โหราจารย์ล้านนาเรียกว่า “หน้าเดือน” หน้าเดือนจะประกอบไปด้วย การกล่าวถึงปีด้วยระบบจุลศักราช ตามด้วยปีหนไทย และยังคงกล่าวถึงวันมหาสงกรานต์ วันเนา และวันเถลิงศกในแต่ละปี พร้อมทั้งระบุอธิกมาส หรคุณ กัมมฆพล อวมาน มาสเกณฑ์ อัจฉพล และอัฐวา ซึ่งเป็นการคำนวณตามคัมภีร์สุริยยาตร์ ที่กล่าวถึงการเคลื่อนของพระอาทิตย์ เป็นการคำนวณที่ละเอียดถี่ถ้วนซึ่งต้องใช้ตัวเลขจำนวนมาก สะท้อนให้เห็นถึงความสามารถของพระครูรัตนปัญญาญาณได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ ยังได้บันทึกเหตุการณ์สำคัญเพิ่มเติมในแต่ละปีตามความสนใจของผู้บันทึก ข้อสังเกตที่น่าสนใจ คือ พระครูรัตนปัญญาญาณ ได้บันทึกข้อมูลที่เป็นด้านดี โดยไม่บันทึกประวัติศาสตร์บาดแผล เช่น การลุกฮือของประชาชนที่นำโดยขุนนางท้องถิ่น หรือแม้แต่การประหารนักโทษคนสำคัญ หากจะพบเหตุการณ์ดังกล่าวได้ในบันทึกฉบับอื่นในช่วงปีเดียวกัน ซึ่งการบันทึกในลักษณะนี้อาจจะเรียกว่า “ปุมโหร” ซึ่งเป็นหน้าที่ของโหราจารย์ที่ต้องบันทึกเพื่อเก็บเป็นสถิติ สำหรับการพยากรณ์ในอนาคต ข้อสังเกตอีกประการหนึ่ง คือ การวาดภาพลายเส้นด้วยหมึก โดยเป็นภาพสัตว์ตามระบบปีนักษัตร ที่สะท้อนให้เห็นถึงความสามารถในทางศิลปะของผู้บันทึกได้อีกด้วย ดังตัวอย่าง หน้าเดือนจุลศักราช 1244 (พ.ศ. 2425) ดังนี้

ภาพที่ 3 บันทึกหน้าเดือน จุลศักราช 1244

ปริวรรตได้ว่า

“สักราชได้ 1244 ตัว ปีเต่าสง่า เดือน 7 แรม 9 ค่ำ สังขานต์ล่อง 10 ค่ำเนา แรม 11 เป็นพระญาวัน วัน 6 อธิกมาส เดือน 9 สองทีแลเนอ หรคุณมี 454383 กัมมัชพล 519 อวามาน 547 มาสเกษต์ 115386 อุจจพล 1282 อ็ตวา 26 ตั้งแต่วันพระญาวัน ฝนตกน้ำนองนัก 3 วัน 3 คีน ตกงามบ่มีลมแล 2 เดือนออกเจ้าวังหน้าบุญ ทวงศ์อนิจจะแล เจ้าหลวงอินทนนท์เป็นเจ้าชีวิตก็ปีนั้นแล”

จากตัวอย่างข้างต้นเห็นได้ว่า ลักษณะของการบันทึกซึ่งเป็นข้อความขนาดสั้น เพียง 1 ย่อหน้า โดยไม่จำกัดจำนวนบรรทัด และเป็นการบันทึกที่มีระบบชัดเจน โดยจะกล่าวถึงระบบเดือน ระบบวัน และการคำนวณวันพระยาวัน (วันเถลิงศก) ที่ใช้ประกอบกิจกรรมในช่วงเทศกาลสงกรานต์ของชาวล้านนา โดยจะแสดง การคำนวณอย่างละเอียดตามแบบแผนที่ได้วางไว้ จนกลายเป็นท่วงทำนองเฉพาะ (Styles) ของการบันทึก

3. เหตุการณ์สำคัญที่ปรากฏในบันทึกพระครุรัตนปัญญาญาณ

เหตุการณ์สำคัญซึ่งถือว่าเป็นประเด็นเบ็ดเตล็ดของหน้าเดือนมีส่วนสำคัญในการยืนยันต่อประวัติศาสตร์ล้านนากระแสหลักให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นว่า ลักษณะการบันทึกเหตุการณ์สำคัญ บันทึกเพียงเรื่องตามความสนใจของบุคคล หากนำเหตุการณ์สำคัญทั้ง 85 ปี มาเรียงร้อยและจัดหมวดหมู่จะเห็นถึงความเคลื่อนไหวในเมืองเชียงใหม่ในประเด็นต่าง ๆ อย่างน่าสนใจ และมีนัยยะสำคัญจากบันทึกฉบับดังกล่าวสามารถแบ่งเหตุการณ์เป็น 5 ลักษณะ ได้แก่ สภาพการเมืองการปกครอง การเสียชีวิตของบุคคลสำคัญ การพระศาสนาในเมืองเชียงใหม่ ปรากฏการณ์ธรรมชาติ และเหตุการณ์เบ็ดเตล็ด โดยมีรายละเอียดดังนี้

3.1 สภาพการเมืองการปกครอง

การเมืองการปกครองของนครเชียงใหม่ในระยะดังกล่าว เป็นหัวเมืองประเทศราชของสยาม หากการปกครองในระยะนั้นพระเจ้าเชียงใหม่มีอิสระในการปกครองพอสมควร อย่างไรก็ตามเชียงใหม่มีหน้าที่ในฐานะเมืองประเทศราชที่ต้องปฏิบัติ สภาพการเมืองการปกครองที่ปรากฏสามารถแบ่งออกเป็น 3 ประเด็น ได้แก่ การเมืองภายในนครเชียงใหม่ ความสัมพันธ์กับหัวเมืองล้านนา และความสัมพันธ์กับสยามในฐานะเมืองประเทศราช ดังนี้

3.1.1 การเมืองภายในนครเชียงใหม่

บันทึกพระครุรัตนปัญญาญาณ ทำให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงชั่วคราวภายใน การถึงแก่กรรมของผู้ดำรงตำแหน่งสำคัญทางการเมือง ย่อมจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอำนาจและนโยบาย ตลอดจนการย้ายเข้าไปอาศัยในคุ้มเดิมซึ่งเปรียบเหมือนจวนประจำตำแหน่ง เป็นประเด็นที่น่าสนใจ ดังรายละเอียด ต่อไปนี้

- จ.ศ. 1195 (พ.ศ. 2376) เดือน 11 ออก 12 ค่ำ วัน 4 ยามกองเด็ก เจ้าหัวเมือง
แก้วกาวิละ จูติไป

- จ.ศ. 1195 (พ.ศ. 2376) เดือน 5 แรม 7 ค่ำปลงศพเจ้าหัวเมืองแก้ว

- จ.ศ. 1196 (พ.ศ. 2377) เจ้าแผ่นฟ้ามาแทนคุ้มหัวเมืองแก้วแล

- จ.ศ. 1244 (พ.ศ. 2425) เดือน 2 ออกเจ้าวังหน้าบุญทวงศ์อนิจจะแล เจ้าหลวง
อินทนนท์เป็นเจ้าชีวิต ก็ปีนั้นแล

ข้อความดังกล่าวทำให้เห็นภาพของการเมืองภายในนครเชียงใหม่ที่ไม่เคยหยุดนิ่งเปลี่ยนแปลง และสิ้นสุดอำนาจตามบุคคลนั้น ๆ นอกจากอำนาจภายในแล้ว ยังได้กล่าวถึงความสัมพันธ์กับเมืองขึ้นและเมืองสำคัญในบริเวณใกล้เคียง

3.1.2 ความสัมพันธ์กับหัวเมืองล้านนา

บันทึกพระครุรัตนปัญญาญาณ ได้กล่าวถึงหัวเมือง 2 แห่งคือเชียงตุง และหัวเมืองไทใหญ่ ทำให้เห็นความคาดหวังต่อเมืองเชียงใหม่ในฐานะรัฐกันชนที่ป้องกันการรุกราน และความพยายามในการขยายอาณาเขต ซึ่งเป็นนโยบายของรัฐบาลสยามในยุคนั้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

3.1.2.1 ความสัมพันธ์กับเชียงตุง

- จ.ศ. 1198 (พ.ศ. 2379) เดือน 2 ออก 12 คำ พระญาพรานแขกเชียงตุง พิกคีนเมื่อแล

3.1.2.2 ความสัมพันธ์กับหัวเมืองไทใหญ่

- จ.ศ. 1199 (พ.ศ. 2380) เจ้าพิมพิสารลูกเมืองไตมาเข้าเวียงวันนั้นท่านไปอยู่เมืองไต นานได้ 13 ปี เดือน 11 แรม 7 ค่ำ กวาดเอาคนหนองขวางลงมา

- จ.ศ. 1224 (พ.ศ. 2405) เดือน 8 ออก 2 คำ เจ้าชีวิตมานลูกเมืองนายเอาอุคคิ ลงมาส่งเชียงใหม่ทั้งลูกเมียครอบครัวได้เสียแล

ความเคลื่อนไหวของผู้คนระหว่างรัฐในหุบเขาที่มีความสัมพันธ์ทั้งการค้า การทูต และการสงคราม อย่างไรก็ตามข้อความข้างต้น ทำให้เข้าใจนโยบายในการกวาดต้อนคนซึ่งเป็นแรงงานที่จะขับเคลื่อนเศรษฐกิจที่มีรากฐานจากการเกษตร

3.1.3 ความสัมพันธ์กับสยามในฐานะเมืองประเทศราช

เชียงใหม่เข้าเป็นหัวเมืองประเทศราชของสยามย่อมต้องมีหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติ บันทึกพระครุรัตนปัญญาญาณ ทำให้เห็นหน้าที่ 5 ลักษณะ ที่สะท้อนความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างสองฝ่าย ได้แก่ การถวายเครื่องราชบรรณาการแก่สยาม การรับการแต่งตั้งจากสยาม การถวายช้างสำคัญแก่สยาม การช่วยราชการสงคราม และการส่งบุคคลทางการเมืองให้แก่สยาม หน้าที่ดังกล่าวอาจจะจำแนกเป็น 2 ลักษณะ กล่าวคือ หน้าที่ตามปกติ คือ การถวายเครื่องราชบรรณาการ และการรับรองอำนาจจากราชสำนักสยาม ด้วยการแต่งตั้งพระราชทานเครื่องยศอย่างสยาม นอกจากนั้นเป็นหน้าที่พิเศษตามที่ราชสำนักสยามจะมอบหมาย

3.1.3.1 การถวายเครื่องราชบรรณาการแก่สยาม

การถวายเครื่องราชบรรณาการเป็นหน้าที่ที่สำคัญที่เจ้าหลวง เจ้านาย และขุนนาง ที่ดำรงตำแหน่งสำคัญจะต้องเดินทางไปถวายด้วยตนเอง เพื่อแสดงความจงรักภักดีต่อสยาม ซึ่งเป็นประเพณีที่เป็นรูปธรรมในการยอมรับอำนาจการปกครองที่เหนือกว่าตน ดังข้อความที่ว่า “จ.ศ. 1228 (พ.ศ. 2409) เจ้าชีวิตล่องบังกอกเดือน 10 ทศศิวี เจ้าราชวงศ์ ราชบุตรก็ล่องเดือนเดียวกันนั้นแล”

3.1.3.2 การรับการแต่งตั้งจากสยาม

การแต่งตั้งสถาปนาตำแหน่งที่สำคัญ ต้องได้รับการรับรองอำนาจจากราชสำนักสยาม รวมไปถึงการรับพระราชทานเครื่องยศ พระราชทานราชทินนาม ซึ่งผู้แทนพระองค์จะนำมาพระราชทานที่เชียงใหม่ หรืออาจต้องลงไปรับพระราชทานที่กรุงเทพฯ ดังข้อความที่ว่า “จ.ศ. 1188 (พ.ศ.2369) เดือน 6 กษัตริย์เจ้าได้ตั้งเจ้ามหายวงค์เป็นเจ้าหอหน้า ตั้งเจ้ามหาพรหมเป็นราชวงศ์” และ “จ.ศ. 1215 (พ.ศ. 2396) เดือน 4 ออก 6 ค่ำ เจ้าลำพูน ละคร เจ้าหอหน้าเมืองแพร่มาเถิง พระญาสิงหนราชได้นำมาเครื่องราชาภิเษกมายกยอเจ้าหลวงเชียงใหม่ขึ้นเป็นเจ้าชีวิตแล”

3.1.3.3 การถวายช้างสำคัญแก่สยาม

ช้างสำคัญ ถือเป็นเครื่องแสดงบุญญาธิการของพระเจ้าจักรพรรดิราช ช้างสำคัญอาจหมายถึง ช้างเผือก พลายสีประหลาด ช้างยี่สิบเล็บ และช้างเนียม ตามตำราคชลักษณ์ภายใต้คำแนะนำของพราหมณ์พฤติบาท และเมื่อพบช้างดังกล่าว หัวเมืองประเทศราชจะต้องรายงาน และมอบช้างนั้นให้แก่ราชสำนักสยาม เพื่อตรวจสอบและขึ้นระวางเป็นช้างสำคัญต่อไป เมื่อ พ.ศ. 2387 รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พบช้างสำคัญในเมืองเชียงใหม่ ดังข้อความที่ว่า “จ.ศ. 1206 (พ.ศ. 2387) เดือน 6 แล ช้าง 20 เล็บ ช้างเนียม ก็มีปีนั้นแล”

3.1.3.4 การช่วยราชการสงคราม

เมื่อสยามมีราชการสงคราม หัวเมืองประเทศราชต้องยกทัพไปช่วย ถือเป็นหน้าที่พิเศษที่สำคัญยิ่ง บันทึกพระครุรัตนปัญญาญาณ ได้กล่าวถึงสงครามของสยามที่สำคัญในรัชกาลที่ 3 คือปราบพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชที่ 3 (เจ้าอนุวงศ์) และสงครามเชียงตุงในตอนต้นของรัชกาลที่ 4 ดังข้อความต่อไปนี้ “จ.ศ. 1188 (พ.ศ.2369) เดือน 7 แรม 13 ค่ำ เจ้าหอหน้ามหายวงค์ คน 2500 ไปทัพเวียงจันทน์ ในวัน 3 นั้นแล” และ “จ.ศ. 1214 (พ.ศ. 2395) เดือน 3 ออก 9 ค่ำวัน 2 พระยายมราชคุมคน 2277 มาเถิงยังอยู่เชียงใหม่ได้ 7 วันแล้วยกไปเมืองเชียงตุง วันเดือน 4 แรม 3 ค่ำ สันนี้แล”

3.1.3.5 การส่งบุคคลทางการเมืองให้แก่สยาม

การอำนวยความสะดวก และนำบุคคลสำคัญที่ราชสำนักสยามต้องการ เป็นอีกหน้าที่ที่สำคัญเช่น การนำเจ้าเมืองหรือเชลยศึกเข้ามาสวามิภักดิ์ต่อราชสำนักสยาม รวมถึงการทำบัญชีไพร่พล เพื่อส่งไปยังกรุงเทพ ดังสองข้อความที่ว่า จ.ศ. 1205 (พ.ศ. 2386) ออก 11 พระญาวงศา เอาม่านแคงโหย่ ล่องไปส่งบางกอก และ จ.ศ. 1205 (พ.ศ. 2386) เดือน 7 ออก 14 คำ ม่านผู้ชื่อว่า แคงโหย่ววา เป็นลูกกษัตริย์อังวะ เข้ามาถึงยามนั้นแล

3.2 การเสียชีวิตของบุคคลสำคัญ

การเสียชีวิตของบุคคลสำคัญ เป็นข้อความที่พบมากสามารถจำแนกได้ 2 ลักษณะ คือ พระสงฆ์มรณภาพ และชนชั้นปกครองเสียชีวิต โดยมีรายละเอียด ดังนี้

3.2.1 พระสงฆ์มรณภาพ

การบันทึกรายชื่อพระสงฆ์ที่มรณภาพในแต่ละปี ทำให้เห็นระบบสมณศักดิ์ ยุคล้านนาจารีต ที่ยังสถาปนา สมเด็จพระราชาครู และราชครู ดังข้อความต่อไปนี้

3.2.1.1 สมเด็จพระมรณภาพ

- จ.ศ. 1194 (พ.ศ. 2375) เดือน 2 ออก 7 คำ สมเด็จพระเจ้าวัดพระสิงห์ด้านเหนือจตุตติ

3.2.1.2 มหาราชครูมรณภาพ

- จ.ศ. 1193 (พ.ศ. 2374) เดือนยี่เพ็ง มหาราชครูเจ้าสวนดอก ปัญญา-สวนดอก จุติไปยามกองงายวัน 7 (การบันทึกจะบันทึกแบบเรียงง่าย ปัญญา เป็น นามของพระมหาราชครู สถิติน วัดสวนดอก)

3.2.1.3 เจ้าอาวาสมรณภาพ

- จ.ศ. 1194 (พ.ศ. 2375) เดือน 7 ออก 12 คำ 5 คำ ฤหलगเจ้ามโนวัด 7 ลิน จุติไปแล

- จ.ศ. 1204 (พ.ศ. 2385) เดือน 3 ดับ ฤหलगอาภิชะ วัดผ้าขาว จุติยามเที่ยงวันแล

3.2.1.4 พระสงฆ์มรณภาพ

- จ.ศ. 1215 (พ.ศ. 2396) เดือน 3 แรม 9 ค่ำวัน 5 ครุบาอาริยะ วัดดับภัย
อนิจจกัมม์ไปแล้ว

- จ.ศ. 1218 (พ.ศ. 2399) เดือน 5 ขึ้น 3 ค่ำ เม็งวัน 4 ยามตูดเข้า
บ่ายกองงาย ครุบาเจ้าอุตตมถึงพิราลัยจตุไปวันนั้นแล ครุบาวัตใหม่พิมพาอนิจจไปวันนั้นแล

ข้อสังเกตที่สำคัญ นอกจากเรื่องสมณศักดิ์แล้ว การใช้คำกริยาว่า “ตาย” พบได้ 3 คำ คือ จุติ
อนิจจกัมม์ (อนิจกรรม) และพิราลัย แสดงถึงการให้เกียรติ และความเคารพต่อพระสงฆ์รูปนั้น ๆ
ซึ่งต่างจากชนชั้นปกครอง เมื่อเสียชีวิตจะใช้กริยาว่า “จตุ” เท่านั้น

3.2.2 ชนชั้นปกครองเสียชีวิต

3.2.2.1 เจ้าผู้ครองนครพิราลัย

- จ.ศ. 1203 (พ.ศ. 2384) แรม 12 ค่ำ เจ้าหลวงคำตัน ลำพูนจตุแล
- จ.ศ. 1207 (พ.ศ. 2388) เดือน 3 แรม 11 ค่ำ เจ้าหลวงธรรมลังกา ลำพูน
จตุไปวันนั้นแล

3.2.2.2 เจ้าอุปราช/เจ้าหอหน้า ถึงแก่กรรม

- จ.ศ. 1218 (พ.ศ. 2399)เดือน 11 เจ้าหอหน้าจตุไป
- จ.ศ. 1244 (พ.ศ. 2425) เดือน 2 ออก เจ้าวังหน้าบุญทวงศ์อนิจจะแล
เจ้าหลวงอินทนนท์เป็นเจ้าชีวิตก็ปีนั้นแล

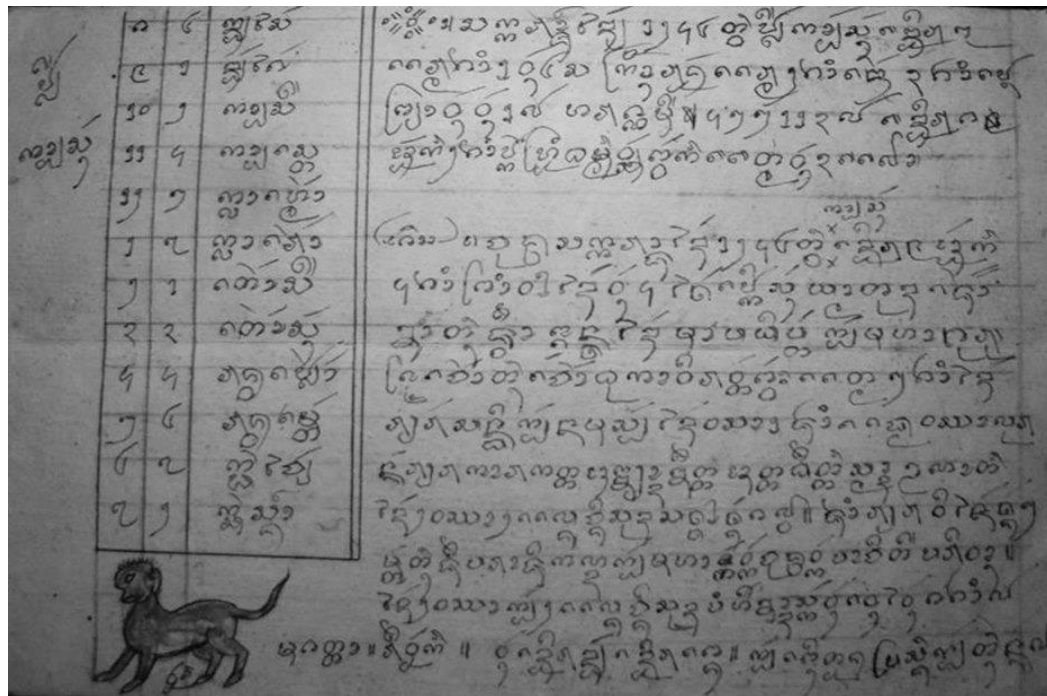
3.2.2.3 เจ้านัหน้าหัวเมืองแก้วถึงแก่กรรม

- จ.ศ. 1195 (พ.ศ. 2376) เดือน 11 ออก 12 ค่ำ วัน 4 ยามกองเด็ก
เจ้าหัวเมืองแก้วกาวิละจตุไป
- จ.ศ. 1195 (พ.ศ. 2376) เดือน 5 แรม 7 ค่ำปลงศพเจ้าหัวเมืองแก้ว

3.2.2.4 เจ้านายสำคัญในเมืองเชียงใหม่ถึงแก่กรรม

- จ.ศ. 1203 (พ.ศ. 2384) เดือน 11 ออก 5 ค่ำ แม่เจ้าสิง จูติแล

- จ.ศ. 1213 (พ.ศ. 2394) (เดือน) 9 ออก 1 ค่ำ เจ้าเทพวงศ์จูติแล

ภาพที่ 4 บันทึกรหน้าเดือนที่ครูบาอินทะคัดลอกมาจากเจ้าธูภาวิไล
เล่าถึงการเรียนภาษาบาลีในสำนักเรียนวัดพวกแต่ม

3.3 การพระศาสนาในเมืองเชียงใหม่

งานพระศาสนาในเมืองเชียงใหม่ เป็นเหตุการณ์ที่บันทึกไว้มากที่สุด เนื่องจากเป็นเหตุการณ์ที่ใกล้ตัวของผู้บันทึก สามารถจำแนกเป็น 5 ลักษณะ ได้แก่ การสถาปนาสมณศักดิ์ การบูรณะและฟื้นฟูศาสนสถาน การสร้างถาวรวัตถุ งานฉลองถาวรวัตถุ และการถวายสิ่งของสำคัญ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

3.3.1 การสถาปนาสมณศักดิ์

การสถาปนาสมณศักดิ์ตามระบบจารีตของล้านนานั้นเป็นอำนาจของพระเจ้าเชียงใหม่หรือผู้ครองนคร ทั้งนี้ไม่ต้องได้รับการสถาปนาจากราชสำนักสยามดังในช่วงจัดรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์สะท้อนอำนาจของหัวเมืองประเทศราชที่มีอิสระในการปกครองระดับหนึ่ง ดังข้อความที่ว่า “จ.ศ. 1207 (พ.ศ. 2388) เดือน 2 เพิ่งได้ยกยออุหลวงเจ้าเกเป็นราชครู อุหลวงมะเล็งขึ้นเป็นสังฆราช”

3.3.2 การบูรณะและฟื้นฟูศาสนาสถาน

ระยะแรกของการฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่ การบูรณะ และการสร้างวัดใหม่ เป็นสิ่งที่ผู้ปกครองให้ความสำคัญ ซึ่งบันทึกฉบับนี้ทำให้เห็นถึงลักษณะการก่อสร้างที่จะต้องมีการ “ตัดไม้” คือ การตัดไม้และปรุงส่วนประกอบต่าง ๆ ของอาคารให้ครบถ้วน การนำแรงงานเข้าไปตัดไม้จึงเป็นหน้าที่ของ “สล่า” หรือนายช่างที่ต้องกระทำให้แล้วเสร็จ ทั้งเจ้านายและพระสงฆ์สามารถทำหน้าที่นี้ได้เช่นกัน ดังข้อความที่ว่า

- จ.ศ. 1191 (พ.ศ.2372) เจ้าอุปราชมหาวงศ์ไปเอาป่าไม้ 20 วา
- จ.ศ. 1221 (พ.ศ. 2402)เดือน 10 ออก 11 คำ อุหลวงอภิไชย วัดใหม่พิมพ์าไปฟันไม้ สล่าฟันหมื่น ก็ปีนั้นแล
- จ.ศ. 1242 (พ.ศ. 2423) เดือน 1 ออก 11 คำ ได้ตัดไม้วิหารวัดเจดีย์หลวงวัน 6 แล
- จ.ศ. 1242 (พ.ศ. 2423) เดือน 6 แรม 4 คำ เมงวัน 7 ไทยเต่าใจมีเจ้าหลวงเป็นเกล้า แลเจ้าอุปราช แลราชบุตร แลท้าวพระญาไพร่ราษฎรไท ทั้งมวลได้สร้างวิหารวัดเจดีย์หลวงปกขึ้นวันนั้นแล

3.3.3 การสร้างถาวรวัตถุ

บันทึกพระครูรัตนปัญญาญาณ แสดงถึงสิ่งก่อสร้างที่สำคัญภายในวัด หากพิจารณาตามความถี่ที่พบในการจดบันทึก พบว่า วิหาร หอธรรม และโรง เป็นสิ่งก่อสร้างหลัก วิหาร คือ ที่ประดิษฐานพระพุทธรูป หอธรรม คือ ที่เก็บพระคัมภีร์คือตัวแทนของพระธรรม ส่วน โรง คือ กุฏิสงฆ์ ซึ่งเป็นที่อยู่ของพระสงฆ์ ดังนั้น สิ่งก่อสร้างทั้ง 3 จึงเป็นอาคารพื้นฐานหลักของแต่ละวัดในยุคนั้น ข้อสังเกตประการหนึ่ง พบการก่อสร้างอุโบสถไม่มากนัก เนื่องจากเป็นสิ่งก่อสร้างสำหรับพระสงฆ์เท่านั้นและพระสงฆ์ล้านนานิยมใช้อุโบสถร่วมกัน จึงมีรูปแบบการปกครองแบบจารีตที่เรียกว่า “หัวหมวดอุโบสถ” ดังข้อความที่ว่า “จ.ศ. 1191 (พ.ศ.2372)

แรม 10 ค่ำ ปกหอธรรมวัดดวงดี” และ “จ.ศ. 1198 (พ.ศ. 2379) เดือน 9 ออก 11 ปกโรงบุพพา” และ “จ.ศ. 1205 (พ.ศ. 2386) ออก 3 ค่ำ ปกวิหารเชตุพน”

3.3.4 งานฉลองถาวรวัตถุ

เมื่อมีการก่อสร้างอาคารแล้วเสร็จ ประเพณีล้านนามักจะมีงานฉลอง ที่เรียกว่า “ปอยหลวง” ซึ่งหมายถึง การฉลองที่ยิ่งใหญ่ มีผู้คนหลั่งไหลมาร่วมงานมากมาย สิ่งก่อสร้างที่นิยมฉลอง เช่น วิหาร อุโบสถ หอธรรม และกำแพง ดังข้อความที่ว่า

- จ.ศ. 1188 (พ.ศ.2369) เดือน 6 เฝ้าฉลองวิหารหลวงวัดพระสิงห์แล
- จ.ศ. 1203 (พ.ศ. 2384) เดือน 8 เฝ้า ฉลองกำแพงวัดพระบาทยังวัด ฐเจ้าวัดดวงดี มาเป็นเค้า สร้างปีนั้นแล
- จ.ศ. 1204 (พ.ศ. 2385) เดือน 5 เฝ้า ฉลองอุโบสถวัดป่าพร้าวแล ฐเจ้าไปสร้างพวม พระนอนพระป่าน แมริม
- จ.ศ. 1238 (พ.ศ. 2419) เดือน 6 เฝ้า ฉลองวิหารสุเทพเจ้า เป็นมหาปางอันใหญ่แล
- จ.ศ. 1248 (พ.ศ. 2429) ฉลองวิหารวัดเจตียหลวง เดือน 7 เฝ้าเม็งวัน 6 ไทย กำหม้าเป็นมหาปางอันใหญ่หันและ

3.3.5 การถวายสิ่งของสำคัญ

สิ่งของที่นำไปถวายยังวัดที่มีความสำคัญ เช่น พระนอนแม่ตาเอียง (พระนอนขอนแก่น อำเภอมะริม) พระนอนวัดบ้านปิง และพระธาตุดอยสุเทพ ได้รับการบันทึกน้ำหนัก แหล่งที่มา และจำนวน รวมไปถึงบุคคลสำคัญที่นำไปถวาย เช่น เจ้าหลวง ครูบาภิญจนธรรณวาสีมหาเถร เมืองแพร่ แสดงถึงความเคลื่อนไหวของผู้คนในลักษณะการจาริกแสวงบุญ อีกทั้งแสดงถึงการใช้สิ่งของจากแหล่งอื่น เช่นทองคำเปลวจากบางกอก และความนิยมในการถวาย “แดงหลวง” หรือระฆังขนาดใหญ่ กังสดาลหลวง ทำให้เห็นความสามารถเชิงช่างโลหะกรรมของล้านนา ดังข้อความที่ว่า

- จ.ศ. 1200 (พ.ศ. 2381) เดือน 5 เพ็ง ฤกษ์หลวงเจ้าวัดตงรี เอาแดงหลวงไปทานวัดพระนอนแม่ตาเชิงหนัก 16800 แล

- จ.ศ. 1211 (พ.ศ. 2392) เดือน 4 ออก 5 ค่ำ วัน 4 ได้รอมคำปิวกับธูเจ้าหนองเผิงจักไปติดพระเจ้านอนบ้านปิง คำได้ 2260 ตุง 1120 เท่านั้นเป็นปฐมก่อนแล

- จ.ศ. 1223 (พ.ศ. 2404) เดือน 8 เพ็ง เจ้าหลวงขึ้นไปทานแดงหลวงยังดอยหลวงยังดอยสุเทพ ธูเจ้ากัญชนะเมืองแพร่เอากังสดาลหลวงไปวันเดียวกันนั้นแล

3.4 ปรากฏการณ์ธรรมชาติ

บันทึกพระครูรัตนปัญญาญาณ ได้บันทึกเหตุการณ์ที่สำคัญ โดยเฉพาะปรากฏการณ์บนท้องฟ้า ถือว่าเป็นหน้าที่สำคัญของโหราจารย์ เพราะการเกิดคราส เกิดสุริยุปราคา เป็นสิ่งที่น่าสนใจ ความหมายของบ้านเมืองในลักษณะต่าง ๆ ฝนตกน้ำท่วม รวมไปถึงแผ่นดินไหว ซึ่งตำราล้านนามีคำทำนายแผ่นดินไหวอย่างละเอียด โดยใช้เดือนที่เกิดปรากฏการณ์เป็นเกณฑ์ในการทำนาย นอกจากนี้ยังบันทึกเกี่ยวกับดาวหาง ซึ่งสิ่งเหล่านี้แสดงถึงความรู้ ความละเอียด และความใส่ใจของนักปราชญ์ล้านนาที่สังเกตปรากฏการณ์ต่าง ๆ อย่างละเอียด ทั้งลักษณะการเกิด รวมไปถึงเวลาที่เกิดปรากฏการณ์นั้น ๆ สามารถจำแนกได้ 6 ลักษณะ ได้แก่ แผ่นดินไหว สุริยุปราคา จันทรุปราคา แผ่นดินไหวและจันทรุปราคา ดาวควีน และฝนตกน้ำท่วม โดยมีรายละเอียดดังนี้

3.4.1 แผ่นดินไหว

- จ.ศ. 1212 (พ.ศ. 2393) เดือนแรม 9 ค่ำ เม็งวัน 4 ไทยเมืองเป้าแผ่นดิน (ไหว) ยามดาววันเที่ยงที่ 1 แล

- จ.ศ. 1219 (พ.ศ. 2400) เดือน 8 แรม 5 ค่ำ แผ่นดินไหวร้องครางวัน 6 ยามใกล้เที่ยง ก็มีแล

3.4.2 สุริยุปราคา

- จ.ศ. 1214 (พ.ศ. 2395) เดือนยี่ดับ สุริยคราสจับหนอฮีสานถึงยามเที่ยงวันคล้ายรัศมีด้าหม่นออก

- จ.ศ. 1219 (พ.ศ. 2400) เดือน 12 แรม 14 ค่ำสุริยคราสมีวัน 6 ยามแตรถึงตูดซ้าย

3.4.3 จันทรุปราคา

- จ.ศ. 1219 (พ.ศ. 2400) เดือน 6 ออก 14 ค่ำ จันทรคราสจับหนหรีดี วัน 7
ยามชอนร้อง

- จ.ศ. 1222 (พ.ศ. 2403) ทูตียเพ็ง วัน 2 จันทรคราสท้อทิสฺสทางใต้ช้วยวันออก
เสียงถึงยามตูดช้ายจิงคลายแล

3.4.4 แผ่นดินไหวและจันทรุปราคา

- จ.ศ. 1220 (พ.ศ. 2401) เดือน 6 เพ็งเม็งวัน 3 ยามกองแลง แผ่นดินไหว 3 ที่
ถึงเมื่อคีนยามกองเด็ก จันทรคราสจับหนเหนือผัดไปวันตก มีรัศมีดำตราบถึงเที่ยงจิงคลายแลก็มีวันเดียวกันนั้นแล

3.4.5 ดาวควัน (ดาวหาง)

- จ.ศ. 1220 (พ.ศ. 2401) เดือน 12 ยังมีดาวลูก 1 หน พายัพ ควันเป็นสาย ไปวันออก
แจ่งเหนือแล้วผัดไปหนหรีดี ตราบถึงเดือน 12 ออกจิงหายควันแล

3.4.6 ฝนตกน้ำท่วม

- จ.ศ. 1244 (พ.ศ. 2425) ตั้งแต่วันพระญาวัน ฝนตกน้ำนองนั้ก 3 วัน 3 คีน ตกงาม
บมีลมแล

3.5 เหตุการณ์เบ็ดเตล็ด

เหตุการณ์สำคัญในเมืองเชียงใหม่ที่พระครูรัตนปัญญาญาณบันทึกไว้ เป็นเหตุการณ์
ที่หลากหลาย บางเหตุการณ์มีพื้นฐานความคิดมาจากเรื่องซิด ที่เชื่อว่าเหตุการณ์เหล่านั้นจะนำไปสู่ความเสื่อมหรือ
ความเจริญของบ้านเมือง เช่น พระธาตุหริภุญชัยเมืองลำพูนมีควันออกมา แก้วบนยอดฉัตรพระธาตุดอยสุเทพ
ตกแตก ปลาขนาดใหญ่ออกมาบริเวณแจ่งกะต้ำ และเสือโคร่งคาบควาย สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่ไม่เป็นมงคลนัก
อาจเป็นนิมิตร้ายแก่บ้านเมือง ในฐานะโหราจารย์จึงบันทึกไว้เป็นข้อมูลเชิงสถิติ ดังเหตุการณ์ต่อไปนี้

- จ.ศ. 1207 (พ.ศ. 2388) เดือน 3 แรม 11 ค่ำ พระธาตุเจ้าลำพูนควันนั้กแล

- จ.ศ. 1212 (พ.ศ. 2393) เดือน 5 แรม 9 ค่ำเม็งวัน 3 ไทยรวายใจ แก้วจิกสัตต์ธาตเจ้าสุเทพ
สะเด็นตกแตกไป

- จ.ศ. 1221 (พ.ศ. 2402) เดือน 6 แรม 9 ค่ำ ปลาหลวงออกแจ่งกะท้ำ

- จ.ศ. 1221 (พ.ศ. 2402) เดือน 10 ออก 11 ค่ำ ไปพบหันใส่เสื่อโครงเตมาสาสะควายก็ปีนนั้นแล

นอกจากเหตุการณ์ที่สัมพันธ์กับความเชื่อพื้นฐานของชาวล้านนาแล้ว ยังได้บันทึกเหตุการณ์ที่ชาวเมืองเชียงใหม่ให้ความสนใจเป็นอย่างมาก นั่นคือ ดาเนียล แมคกิลวารี (Daniel McGilvary) มิชชันนารีชาวอเมริกัน คณะเพรสไบทีเรียน นิกายโปรเตสแตนต์ (Protestantism) ที่ต่อมาชาวเชียงใหม่เรียกว่า “พ่อครูเตมา” เดินทางมาทางเรือแล้วเข้าพักที่ “ศาลาย่าแสงเมือง หรือ ศาลาย่าแสงเมืองมา” หรืออีกชื่อหนึ่งคือ “ศาลาย่าแสงคำมา” และใช้ที่แห่งนี้แจกจ่าย “ยาขาว” หรือ “ยาควินิน” ในบันทึกเรียกคนกลุ่มนี้ว่า “กุลา” หรือ “กุลาวา” ซึ่งหมายถึง “ชาวฝรั่ง” ตามความหมายปัจจุบัน ดังข้อความที่ว่า “จ.ศ. 1229 (พ.ศ. 2410) กุลามาอยู่ศาลาย่าแสงเมืองมานี้แล”

ข้อสังเกตอีกประการหนึ่ง คือ การบันทึกเรื่องราวส่วนตัว ถือว่าเป็นสิ่งที่ทันสมัยมากในยุคนั้น พระครูรัตนปัญญาญาณรูปที่ 2 (ครูบาอินทะ) บันทึกว่า ได้เริ่มศึกษากับ พระครูรัตนปัญญาญาณรูปที่ 1 (เจ้าธุกาวิละ) ดังข้อความที่ว่า “จ.ศ. 1246 (พ.ศ. 2427) เดือน 9 ออก 4 ค่ำพร้าว่าได้วัน 4 ไทยเบิกสันยามตุดเข้าข้าตนชื่อว่า อินทะได้มาปฏิบัติกับมหาครูครูเจ้าตนเจ้าธุกาวิละ วัดพวกแต้ม” นอกจากนี้ยังได้บันทึกว่า ได้คัดลอกบันทึกมาจากอาจารย์ของท่าน ดังข้อความที่ว่า “จ.ศ. 1247 (พ.ศ. 2428) ข้าตัวชื่อ อินทะได้แต้มสืบเอากับมหาสาธุเจ้ากาวิละ วัดพวกแต้ม ประตุแสนพุงไชย เชียงใหม่นั้นแล”

บทสรุป

บันทึกพระครูรัตนปัญญาญาณ เป็นบันทึกต่อเนื่องของพระสงฆ์ทั้งสองรูป รวมระยะเวลาในการบันทึก 85 ปี เป็นเอกสารที่ทรงคุณค่าในทางประวัติศาสตร์ ในฐานะหลักฐานที่ยืนยันประวัติศาสตร์ล้านนากระแสหลัก ลักษณะของการบันทึกสะท้อนถึงความสามารถของสำนักเรียนวัดพวกแต้มที่เชี่ยวชาญด้านการคำนวณปฏิทินตามคัมภีร์สุริยยาตร์ ลักษณะของการบันทึกเป็นเอกลักษณ์ จนกลายเป็นท่วงทำนองเฉพาะ (Styles) ที่กล่าวถึงการคำนวณและศัพท์เฉพาะจากคัมภีร์สุริยยาตร์ อย่างละเอียด นอกจากนั้นยังได้บันทึกเหตุการณ์สำคัญเพิ่มเติมในแต่ละปี บันทึกพระครูรัตนปัญญาญาณสะท้อนความเคลื่อนไหวในเมืองเชียงใหม่ในประเด็นที่น่าสนใจและมีนัยสำคัญ สามารถจำแนกเป็น 5 ประเด็น ได้แก่ สภาพการเมืองการปกครอง การเสียชีวิตของบุคคลสำคัญ การพระศาสนาในเมืองเชียงใหม่ ปรากฏการณ์ธรรมชาติ และเหตุการณ์เบ็ดเตล็ด การทำความเข้าใจกับบันทึกฉบับนี้ทำให้เข้าใจประวัติศาสตร์ สังคม และผู้คน แบบที่จับต้องได้ ซึ่งเป็นความทรงคุณค่าของบันทึกพระครูรัตนปัญญาญาณ

เอกสารอ้างอิง

จเด็จ เตชะสาย. (2561). “ท่วงทำนองการเขียนในตำรา จริยศาสตร์ล้านนา”, *มนุษยศาสตร์สาร*, 19 (1 มกราคม-มิถุนายน 2561), 178-218.

เดเนียล ดี.ดี. แมคกิลวารี. (2544). *กึ่งศตวรรษในหมู่คนไทยและคนลาว : อัตชีวประวัติของศาสตราจารย์เดเนียล แมคกิลวารี*. กรุงเทพฯ: มติชน.

ทรงศักดิ์ ปรารงค์วัฒนากุล. (บก.). (2529). *ข้อตกลงในการปริวรรตอักษรธรรมล้านนาเป็นอักษรไทยกลาง*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ 700 ปี. (2538). เชียงใหม่: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่.

รุ่งอรุณ ทีฆชุนหเถียร. (2549). *รายงานการวิจัยเรื่อง ตำรายาพื้นบ้านล้านนา: การศึกษาท่วงทำนองการเขียน*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

รุ่งอรุณ ทีฆชุนหเถียร. (2552). *วิจัยลีลาศาสตร์*. เชียงใหม่: ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ศรีเลา เกษพรหม. (2561). *จดหมายเหตุ*. เชียงใหม่: วิทอินดีไซน์.

สร้อยดี อ่องสกุล. (2560). *พินิจหลักฐานประวัติศาสตร์ล้านนา*. เชียงใหม่: ศูนย์ล้านนาศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สุนทร ค่ายอด. (2563) “ดุจรัตนาแห่งห้วงปัญญาญาณ : ร้อยเรียงเรื่องราวสืบสาวประวัติพระครูรัตนปัญญาญาณ”. *วารสารช่ออินทนิล*, 3 (3 มกราคม-ธันวาคม 2563), 56.

Leech, and Short. (1981). *Style in Fiction: A Linguistic Introduction to English Fictional Prose*. New York: Longman Group.

พิธีไหว้ครูนาฏศิลป์พื้นบ้านล้านนา

กรณีศึกษา แม่ครูบัวเรียว รัตนมณีภรณ์

Wai Khru Ceremony of Northern Thai Folk Dance:
Case Study Maekru Buariao Rattanamaniporn

รัตนะ ตาแปง, อิงอร จุลทรัพย์ และ สุธาพร นิมขำ

Rattana Tapang Engon Chullasap and Sudaporn Nimkham

มหาวิทยาลัยพะเยา

Phayao University

วันที่รับบทความ : วันที่ 24 พฤษภาคม 2565

วันที่ส่งบทความที่แก้ไข : วันที่ 20 มิถุนายน 2565

วันที่ตอบรับบทความเพื่อตีพิมพ์ : วันที่ 21 มิถุนายน 2565

บทคัดย่อ

พิธีไหว้ครู เป็นพิธีที่แสดงออกถึงความเคารพ และความกตัญญูทวนเวียนที่ต่อครูผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ ด้านใดด้านหนึ่งของผู้เรียนต่อครูบาอาจารย์ และเป็นประเพณีปฏิบัติสืบต่อกันมาตามรูปแบบของวิชาความรู้ ในแต่ละแขนง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พิธีไหว้ครูนาฏศิลป์ ที่มีความแตกต่างในทางปฏิบัติตามจารีต แบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ คือ พิธีแบบพื้นบ้าน และพิธีแบบหลวง ซึ่งพิธีไหว้ครูนาฏศิลป์แบบพื้นบ้านมีความแตกต่างกัน ตามแต่ละภูมิภาค ได้แก่ ภาคเหนือ ภาคอีสาน ภาคใต้ ในพิธีไหว้ครูแต่ละภูมิภาคยังสามารถแบ่งตามรูปแบบ ของนาฏศิลป์แต่ละประเภทได้อีก เช่น พิธีไหว้ครูโนราของภาคใต้ พิธีไหว้ครูฟ้อนของภาคเหนือ หรือที่เรียกว่า พิธีไหว้ครูนาฏศิลป์พื้นบ้านล้านนา

การศึกษาพิธีไหว้ครูพื้นบ้านล้านนา กรณีศึกษา แม่ครูบัวเรียว รัตนมณีภรณ์ เป็นการศึกษาจากข้อมูล ทุตัญญุมิ จากสื่อ ภาพเคลื่อนไหว ภาพนิ่ง สื่อบันทึก เอกสาร หนังสือ และตำรา รวมถึงการสัมภาษณ์จากกลุ่มบุคคล ผู้ประกอบพิธีไหว้ครูนาฏศิลป์พื้นบ้านล้านนา เป็นการศึกษาในรูปแบบพิธีไหว้ครูพื้นบ้านล้านนาศายสกลช่างฟ้อน แม่ครูบัวเรียว รัตนมณีภรณ์ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (การแสดงพื้นบ้าน - ช่างฟ้อน) พุทธศักราช 2559 ผลการศึกษา พบว่า แม่ครูบัวเรียว รัตนมณีภรณ์ ได้จัดทำรูปแบบพิธีไหว้ครูนาฏศิลป์พื้นบ้านล้านนา 3 รูปแบบ คือ พิธีไหว้ครูรับเป็นศิษย์ พิธีไหว้ครูประจำปี และการประกอบพิธีไหว้ครูให้กับสถาบันการศึกษา ประจำปี ซึ่งพิธีไหว้ครูดังกล่าวเป็นการสร้างกระบวนการยึดเหนี่ยวทางจิตใจให้กับลูกศิษย์ สร้างความเคารพ ซึ่งกันและกันในสำนัก สร้างความสามัคคีในสำนัก เกิดกระบวนการทำงานร่วมกันของลูกศิษย์ในการดำเนินงาน และสร้างพื้นที่ทางสังคมให้กับลูกศิษย์ในการแสดงออก

คำสำคัญ: พิธีไหว้ครู นาฏศิลป์พื้นบ้านล้านนา บัวเรียว รัตนมณีภรณ์

Abstract

Wai Khru ceremony is a ritual in which students pay respects to teachers in order to express their gratitude and formalize the student-teacher relationship. It is a tradition that has been passed on through generations and varied in each field, especially the ritual of dance teachers. There are differences in practice according to traditions which can be divided into 2 forms: folk and royal rituals. The rituals of Thai traditional dance teachers in northern, northeastern and southern region are different. Each regional ritual can be classified by art forms, such as Nora dance of the south and Wai Khru Fon of the north, also known as Wai Khru Ceremony in Lanna Folk Dance.

A study of the traditional Wai Khru Ceremony: a case study of Mae Khru Buariao Rattanamaniorn, is from the secondary data: media, animation, still images, birth certificate, documents, books, textbooks, including interviews from the assembly performing the Wai Khru ceremony in Lanna folk dance. The purpose is to study the form of the traditional Lanna Wai Khru ceremony in the artisan heir of Lanna Folk dancing art, from Mae Kru Buariao Rattanamaniorn, a National Performing Arts Artist. (Folk performances – dance) B.E. 2559. The results of the study found that Mae Khru Buarieo Rattanamaniorn has conducted in 3 forms of Wai Khru ceremony in Lanna Folk Dances, which are Wai Khru to Accept as Disciples, Annual Wai Khru Ceremony and Annual Wai Khru Ceremony for Educational Institutions. The Wai Khru ceremony can create a spiritual trust and mutual respect among the assembly in those organization. It is a process of working together among disciples to work together and provide a social space for their disciples to express themselves.

Key words: Wai Khu Ceremony, Lanna Folk Dancing Art, Buariao Rattanamaniorn

บทนำ

สังคมล้านนา เป็นสังคมที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม มีพิธีกรรมและความเชื่อที่สืบทอดจากอดีตจนถึงปัจจุบัน สิ่งสำคัญที่ยังคงยึดถือและปฏิบัติ คือ *การนับถือผี* โดยเฉพาะผีที่ปกปักรักษาคนในตระกูลคนในท้องถิ่น เช่น ผีปู่ย่า ผีมด ผีเม็ง รวมถึงผีที่เป็นผู้ให้ความรู้ ปกป้อง และคุ้มครอง ในสรรพวิชาต่าง ๆ ซึ่งจะเรียกผีนี้ว่า *ผีครู* ซึ่งจะต้องมีการประกอบพิธีเลี้ยงผี หรือ พิธีไหว้ครู เป็นประจำทุกปี

ไหว้ครู หมายถึง การทำพิธีแสดงความเคารพครูบาอาจารย์ เป็นการฝากตัวเป็นศิษย์ก่อนเริ่มเรียน ในสมัยก่อนพ่อแม่จะพาลูกหลานไปฝากตัวเป็นศิษย์ของครูในวันพฤหัสบดี โดยจะต้องเตรียมธูปเทียนและดอกไม้ที่เป็นสัญลักษณ์ของการบูชาครูไปไหว้ครู ปัจจุบันสถานศึกษามักจะจัดพิธีไหว้ครูในช่วงต้นปีการศึกษา โดยกำหนดวันพฤหัสบดีเป็นวันไหว้ครู นักเรียน นิสิต และนักศึกษา จะนำพานดอกไม้ ธูปเทียน หญ้าแพรก ดอกเข็ม และดอกมะเขือ ไปกราบครูบาอาจารย์ ซึ่งดอกไม้และธูปเทียนเป็นสัญลักษณ์ของการแสดงความเคารพ หญ้าแพรกมีความหมายว่า ให้มีความรู้แตกฉานรวดเร็ว เพราะหญ้าแพรกเป็นหญ้าที่เจริญงอกงามอย่างรวดเร็ว ดอกเข็ม มีความหมายว่า ให้มีปัญญาเฉียบแหลม เพราะดอกเข็มมีลักษณะเหมือนเข็มที่แหลมคม และดอกมะเขือ มีความหมายว่า ให้มีความอ่อนนุ่มถ่อมตน ไม่อวดดีกับครู เพราะดอกมะเขือเมื่อบานดอกจะโน้มลง (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554) ดังนั้น ผู้ที่เรียนวิชาศิลปะ วิชาช่าง หรือวิชาใด ๆ กับครู จะมีพิธีไหว้ครูเพื่อบูชาครูที่กำเนิดวิชาทั้งหลายเหล่านั้น เช่น พิธีไหว้ครูโขนละคร พิธีไหว้ครูดนตรีไทย พิธีไหว้ครูช่างสิบหมู่

ราชบัณฑิตยสถาน (2554) กล่าวถึงพิธีไหว้ครูว่า มีพิธีดังกล่าวถึงครูและพิธีกรรมไหว้ครูในวัฒนธรรมไทยอันได้แก่ ครู และพิธีไหว้ครูแพทย์ แพทย์โบราณนับถือพระฤาษี ผู้ค้นพบยาและสรรพคุณต่าง ๆ ในการรักษา รวมถึงหมอชิวโกมารภักจ และในปัจจุบันนับถืออาจารย์ใหญ่ผู้เสียสละร่างกายในทางการแพทย์แผนปัจจุบัน เพื่อให้ความรู้ในการศึกษาของนักศึกษาแพทย์ พิธีไหว้ครูดนตรีไทย เป็นการเคารพผู้มีพระคุณ มีการอัญเชิญพระพุทธรูป มีขันไหว้ครู ดอกไม้ ธูปเทียน ผ้าขาว และเงินก้านล (เครื่องบูชา) จำนวน 6 บาท เพื่อไหว้ทิศทั้ง 6 ทิศ เป็นการแสดงความอ่อนน้อม นอกจากนี้ยังมีการแย่งไข่ต้มบยอบายศรีด้วย โดยเชื่อว่าเป็นสิริมงคล ครูด้านสายช่าง ก็มีพิธีไหว้ครูช่าง โดยนับถือพระอูมา พระอิศวร พระพรหม พระนารายณ์ และพระพิฆเนศ สาขาประวัติศาสตร์และโบราณคดี ก็มีพิธีไหว้ครูจารึก จะมีการไหว้ศิลาจารึกจำลอง และผู้สร้างจารึก ใบลานตลอดจนบูรพาจารย์ของภาควิชา ได้แก่ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ ศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ ฯลฯ จากนั้นจะเป็นการฝากตัวเป็นศิษย์แบบโบราณ โดยใช้ดอกไม้ธูปเทียน และบายศรีปากชาม เพื่อเป็นการบอกว่า ครูสามารถอบรม สั่งสอน และเขียนดีได้ นาฏศิลป์โขนละครนิยมเรียก “ครู” ว่า “พ่อครู” “แม่ครู” หมายความว่า ครูมิใช่เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้เท่านั้น แต่ยังเป็นผู้ให้กำลังใจแก่ลูกศิษย์ด้วย และในปีสุดท้ายของการเรียนโขนละคร นักศึกษาจะได้รับมอบอาวุธ เช่น หอก ศร คทา ทรี จักร เพื่อแสดงว่าจบหลักสูตร และสามารถออกไปประกอบวิชาชีพได้

จากความเชื่อดังกล่าวจะเห็นว่า พิธีไหว้ครูมีความเชื่อตามการถ่ายทอดองค์ความรู้ทั้งทางวิชาชีพและศิลปะ เพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวของผู้ถ่ายทอดและผู้รับการถ่ายทอดจนนำไปสู่พิธีไหว้ครูเพื่อจัดการเรียนการสอนทั้งในระบบการศึกษา และการศึกษาตามอัธยาศัย ได้แก่ พิธีไหว้ครูของนักเรียนสถาบันการศึกษา เป็นต้น

รูปแบบการไหว้ครูจะมีความแตกต่างกันตามประเพณีปฏิบัติ สำหรับการไหว้ครูในการจัดการเรียนการสอนในระบบ จากข้อมูลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ขณะที่ทรงผนวช และเสด็จจำพรรษา ณ วัดนิเวศน์ธรรมประวัติ ที่ได้ทรงเล่าไว้ในหนังสือ “ประวัติอาจารย์” (ศิลปวัฒนธรรม, 2528) กล่าวว่า พิธีไหว้ครู มีการปฏิบัติกันอย่างจริงจังหลังมีการจัดตั้งโรงเรียนขึ้นแล้ว โดยให้จัดพิธีไหว้ครูในวันพฤหัสบดี หลังจากโรงเรียนวัดมีศิษย์วัดจำนวนเพิ่มมากขึ้น จึงให้นักเรียนสวดค่านมัสการคุณานุคุณที่แต่งตั้งโดยพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ซึ่งเป็นค่านมัสการ 7 บท ขึ้นต้นด้วยบทบาลี แล้วมีกาพย์กลอนเป็นภาษาไทยทุกบท 1 นมัสการพระพุทธเจ้าขึ้นต้นว่า “องค์ใดพระสัมพุทธสุวิสุทธิสันทาน” เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีพิธีไหว้ครูที่เป็นรูปแบบการศึกษาตามอัธยาศัย ซึ่งจะขึ้นอยู่กับศาสตร์ในการถ่ายทอดทั้งทางการแพทย์ ดนตรี และนาฏศิลป์พื้นบ้าน ตามแต่ลักษณะของแต่ละภูมิภาค ในบทความนี้จะได้นำเสนอถึงรูปแบบพิธีไหว้ครูพื้นบ้านล้านนา ทางด้านนาฏศิลป์พื้นบ้าน ดังจะกล่าวต่อไป

สร้อย สร้อย (2551, น. 464 – 465) กล่าวถึงการศึกษาและศาสนาของล้านนา แต่เดิมกระบวนการถ่ายทอดความรู้ตามกระบวนการที่มีตามจารีตท้องถิ่นที่สืบทอดกันมาหลายร้อยปี อัตลักษณ์ของอักษรศาสตร์ ภาษาศาสตร์ ภูมิปัญญา และศิลปวัฒนธรรมล้านนา จึงดำรงอยู่ในระบบการศึกษาแบบจารีตล้านนา ซึ่งเป็นการศึกษาเพื่อบำรุงพระพุทธศาสนาวัดเป็นสถานศึกษา มีพระภิกษุสงฆ์เป็นครู วิชาที่เรียน เช่น พระธรรม อักษรธรรมล้านนา การจารคัมภีร์ใบลาน ศึกษาวรรณกรรม โหราศาสตร์ แพทย์แผนไทย และช่างไม้ เป็นต้น โดยมีเครื่องประกอบพิธีที่สำคัญเรียกว่า *ขันตั้ง* หรือ *ขันครู*

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเชียงราย (2555, น. 64, 455 และ 902) กล่าวว่า *การขึ้นขันตั้ง* หมายถึง การยกครู ทำพิธีค้ำขันครู ในการแสดงความเคารพต่อครูบาอาจารย์ที่ยังมีชีวิต และเสียชีวิตที่เรียกว่า *ผีครู* อันหมายถึง วิญญาณของครู หรือผีที่เป็นครู และยังสามารถเรียกได้อีกแบบว่า *ไหว้ครู* หมายถึง การทำพิธีแสดงความเคารพต่อครูบาอาจารย์

ดังนั้น *พิธีไหว้ครู* จึงเป็นพิธีกรรมที่คนไทยกระทำขึ้นก่อนจะมีการถ่ายทอดความรู้ เพื่อแสดงความเคารพต่อครูบาอาจารย์ และผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ให้กับตน หรือระหว่างการจัดการเรียนการสอน เช่น สายแพทย์ รวมถึงเมื่อกระบวนการเรียนการสอนได้เสร็จสิ้น ได้แก่ สายนาฏศิลป์ เพื่อวัตถุประสงค์ในการเรียนรู้ สืบทอด และถ่ายทอดองค์ความรู้จากรุ่นสู่รุ่น นอกจากพิธีไหว้ครูของระบบการเรียนการสอน และพิธีไหว้ครูของหลวงแล้ว ยังมีพิธีไหว้ครูของท้องถิ่นที่มีความเฉพาะตน เฉพาะแขนงวิชา ตามภูมิภาคต่าง ๆ ของไทยที่มีความแตกต่างกันและสอดคล้องกับสภาพสิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ความเชื่อ และปัจจัยอื่น ๆ ในแต่ละภูมิภาค

ของประเทศไทยในภาคใต้ ภาคอีสาน และภาคเหนือ ตามความเชื่อและวิถีปฏิบัติของแต่ละพิธีกรรมของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์

ธนศร เจริญเมือง (2552, น. 9 – 15) กล่าวว่า การแสดงของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวนหรือที่เรียกตนเองว่า *คนเมือง* ซึ่งเรียกกันมาตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์ หลังปี พ.ศ. 2348 ที่คนเมืองหมิ่นกว่าคนถูกกวาดต้อนเข้ามาอยู่ในล้านนา นอกจากนั้นยังมีกลุ่มคนที่มีหลากหลายทั้งพม่า และไทใหญ่ ประกอบกับอิทธิพลการปกครองบ้านเมืองของสยามที่เข้มแข็งจึงทำให้กลุ่มวัฒนธรรมของคนไทยวนอ่อนกำลังลง โดยเรียกตัวเองและภาษาว่า *คนเมือง* และภาษาคำเมือง ซึ่งมาจากพื้นเมือง หรือถิ่นดั้งเดิมที่มีอยู่ก่อนที่กลุ่มคนเหล่านั้นจะอพยพมาอยู่แล้ว ดังตัวอย่างพิธีไหว้ครูของกลุ่มชาติพันธุ์ในล้านนาไทย ดังนี้

ธิดินัดดา มณีจันทร์ และยุทธการ ชันชัย (2552, น. 87 – 89) กล่าวถึงการแสดงของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ ที่เรียกว่า *ก๊วยลาย* ศิลปะการต่อสู้ของชาวไทใหญ่ ต้องมีการฝากเนื้อฝากตัวกับครูผู้สอน โดยพ่อครูจะหาฤกษ์หาวันดีก่อน แล้วจึงมีพิธีไหว้ครู ที่เรียกว่า *ตั้งขันครู* หรือ *เผินครู* โดยใช้กะละมัง หรือขันถี ขันสาน ขันเครื่องเงินก็ได้ และที่ทำได้ง่ายที่สุด คือ การใช้กะละมังเคลือบสีขาวใส่ข้าวของต่าง ๆ พร้อมกับเงินขันครู จากนั้นนำไปไว้บนหิ้ง ซึ่งจะมีระดับต่ำกว่าหิ้งพระเล็กน้อย จากนั้นกล่าวคำไหว้พระ รัชศีล และกล่าวคำถึงครูบาอาจารย์พร้อมขอขบารมีครูบาอาจารย์ที่ประสิทธิ์ประสาทวิชาการศึกษาต่อสู้มาปกป้องรักษาและรับเอาลูกศิษย์เหล่านี้ให้ร่ำเรียนให้สำเร็จ และคุ้มครองไม่ให้มีภัยอันตรายใดๆมากล้ากลาย

รัชณี วิศิษฎ์วโรดม (2557, น. 196) กล่าวว่า พิธีไหว้ครูในสายสกุลช่างฟ้อน พ่อครูมานพ ยาระณะ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (การแสดงพื้นบ้าน - ช่างฟ้อน) พ.ศ. 2548 จะจัดให้การไหว้ครูเป็นขั้นตอนแรกของการเรียน เพื่อเป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างครูกับผู้เรียนในฐานะศิษย์ เป็นความรู้สึกที่ศิษย์ได้รับการหยิบบ่มความปรารถนาดีที่ครูตั้งจิตอธิษฐานถึงคุณความดีที่ครูศรัทธา และคุ้มครองให้ผู้เรียนเกิดปัญญา มีความอดทน ได้รับการปกป้องรักษาให้พ้นเคราะห์ภัย ด้วยอำนาจความดีแห่งพระพุทธเจ้า และพระมหาอุปคุต

พิธีไหว้ครู กรณีศึกษาสายสกุลช่างฟ้อน แม่ครูบัวเรียว รัตนมณีภรณ์ ศิลปินแห่งชาติ กระบวนการสำคัญในการสร้างเครือข่ายสายสกุลช่างฟ้อนของแม่ คือ *การไหว้ครู และขึ้นขันครูเพื่อรับเป็นศิษย์* ซึ่งถือว่าเป็นพิธีกรรมที่สำคัญสำหรับสำนักนี้ ในกระบวนการไหว้ครูและขึ้นขันครูเพื่อรับเป็นศิษย์ มี 2 รูปแบบ คือ **1. การขึ้นขันครูรับเป็นศิษย์** แบ่งเป็น การรับศิษย์ที่รับการถ่ายทอดแบบตัวต่อตัว และการรับเป็นศิษย์แบบการถ่ายทอดกลุ่มผู้เรียน **2. การขึ้นขันครูประจำปี** โดยแม่ครูบัวเรียว รัตนมณีภรณ์ จะเป็นผู้กำหนดวันในการประกอบพิธี แต่เดิมจะเป็นกับวันขึ้น 9 ค่ำ เดือน 9 ซึ่งตรงกับเดือน มิถุนายน – กรกฎาคม หรือวันดีตามปฏิทินล้านนา แต่ปัจจุบันจะเลือกเอาวันที่ตรงกับวันหยุด และเป็นวันที่ดีที่สุดในช่วงเวลา ซึ่งจะให้อยู่ในช่วงเดือน 9 ตามปฏิทินล้านนา (รัตนะ ตาแปง, 2562, น. 33-34) เนื่องจากผู้เข้าร่วมพิธีส่วนใหญ่เป็นลูกศิษย์ที่กำลังศึกษาในโรงเรียนและมหาวิทยาลัย

วราภรณ์ ไชยวงศ์ญาติ (2552, น. 111 – 125) ได้กล่าวถึงรูปแบบพิธีไหว้ครูของพ่อครูคำ กาไว้ว ที่จัดพิธีไหว้ครูประจำปี และพิธีไหว้ครู ณ วิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่ โดยกล่าวถึงขั้นตอนของพิธีไหว้ครูของพ่อครูคำ กาไว้ว โดยลำดับแรกจะเป็นการหามื้อจัน วันดี หรือการหาฤกษ์ยามที่เป็นมงคล และพิธีไหว้ครูของแม่ครูเฉลิมศรี พรหมสุวรรณ ช่างฟ้อนรุ่นสุดท้ายของคุ้มหลวงเชียงใหม่ในสังกัดของเจ้าหญิงบัวทิพย์ ณ เชียงใหม่ ซึ่งเป็นรูปแบบพิธีไหว้ครูแบบพื้นเมืองที่ปรับเปลี่ยนรูปแบบมาจากพิธีไหว้ครูของไทย โดยประกอบพิธี ณ ศูนย์วัฒนธรรมเชียงใหม่ ส่วนรูปแบบการขึ้นชั้นครูของแม่ครูบัวเรียว รัตนมณีภรณ์ ได้กล่าวถึงเครื่องไหว้หรือชั้นครู และพิธีไหว้ครูเพื่อรับเป็นศิษย์เท่านั้น

จากผลงานวิชาการทางด้านดนตรีและนาฏศิลป์พื้นบ้านล้านนาดังกล่าวข้างต้น ปรากฏให้เห็นความสำคัญของพิธีไหว้ครูหรือขึ้นชั้นครู ทั้งของคนเมือง และกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งเป็นสิ่งที่ต้องปฏิบัติก่อนการเรียนการสอน การถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับศิษย์ โดยยึดตามรูปแบบกระบวนการของแต่ละสำนักในการดำเนินพิธีดังกล่าว ทั้งวัน เวลา และโอกาสในการทำพิธี นอกจากนี้ยังแฝงความหมายนัยยะทางสังคมที่เป็นแนวปฏิบัติ และเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจให้กับศิษย์ในสำนัก ดังจะกล่าวในรายละเอียดต่อไป

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษารูปแบบพิธีไหว้ครูนาฏศิลป์พื้นบ้านล้านนา กรณีศึกษาแม่ครูบัวเรียว รัตนมณีภรณ์ ศิลปินแห่งชาติ

ขอบเขตของเนื้อหา

ในบทความนี้จะกล่าวถึงเฉพาะพิธีไหว้ครูนาฏศิลป์พื้นบ้านล้านนา กรณีศึกษาพิธีไหว้ครูในสายสกุลช่างฟ้อนแม่ครูบัวเรียว รัตนมณีภรณ์ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (การแสดงพื้นบ้านล้านนา – ช่างฟ้อน) ปีพุทธศักราช 2559

คำจำกัดความ

พ่อครู หมายถึง ครูผู้ชายที่เป็นผู้ถ่ายทอดศิลปะการแสดง หรือองค์ความรู้ ภูมิปัญญาของตน จนได้รับการยกย่องเป็นพ่อครูจากลูกศิษย์และสังคม

แม่ครู หมายถึง ครูผู้หญิงที่เป็นผู้ถ่ายทอดศิลปะการแสดง หรือ องค์ความรู้ ภูมิปัญญาของตน จนได้รับการยกย่องเป็นแม่ครูจากลูกศิษย์และสังคม

แนวคิดและทฤษฎี

ทฤษฎีสัมพันธสัญลักษณ์

Mead (1934, อ้างถึงใน พัชรินทร์ สิริสุนทร, 2556, น.211 - 213) แบ่งขั้นตอนของการพัฒนาตัวตนออกเป็น 3 ขั้นตอน ได้แก่ 1. ขั้นการเตรียมตัว (Preparatory Stage) อยู่ช่วงวัยทารก การขัดเกลาทางสังคมมักอยู่ในลักษณะของการเลียนแบบสมาชิกครอบครัว 2. ขั้นตอนของการเล่น (Play Stage) เป็นขั้นที่เด็กเริ่มรับรู้ความหมายของภาษาต่างๆ แล้ว เป็นขั้นที่เด็กให้ความสำคัญกับคนอื่น (Significant Others) หรือบุคคลที่เด็กประทับใจ เช่น ดารา นักดนตรี และ 3. ขั้นการรู้จักชุมชนหรือสังคม (Game Stage) ช่วงอายุมากแล้วจะมีการติดต่อสัมพันธ์กับสมาชิกคนอื่น ๆ ในสังคมเพิ่มขึ้น ทั้งในรูปของความร่วมมือ ความขัดแย้ง และการแข่งขัน ทั้งนี้ Mead เชื่อว่า การกระทำระหว่างกันทางสังคมเป็นสิ่งสำคัญในการสร้างตัวตนของบุคคล เนื่องจากบุคคลแสดงกิริยาอาการ (Gestures) ในขณะที่ติดต่อสัมพันธ์กับคนอื่น จากกิริยาอาการ 2 แบบ คือ กิริยาอาการที่ไม่มี ความหมาย (Non – Significant Gesture) หมายถึง กิริยาอาการที่เป็นไปตามธรรมชาติหรือเป็นอัตโนมัติเปลี่ยนแปลงตามสิ่งเร้า กับกิริยาอาการที่มีความหมาย (Significant Gesture) ได้แก่ ภาษาหรือสัญลักษณ์ที่มนุษย์คิดค้นขึ้น เพื่อใช้สื่อความหมายกับบุคคลอื่นในสังคม สัญลักษณ์ตามนัยนี้ได้ครอบคลุมการกระทำจากวัตถุและเหตุการณ์นั้นๆ ด้วย

แนวความคิดเรื่ององค์การสังคมพาร์สัน

พาร์สัน (บ้านจอมยุทธ, 2543) เชื่อว่า ทฤษฎีการกระทำอาสาณิยม (Voluntaristic Theory of Action) เป็นศูนย์รวมของสังกัป และฐานคติจากอรรถประโยชน์นิยม ปฏิฐานนิยมและจิตนิยม (Utilitarianism, Positivism and Idealism) ซึ่งนำมาสร้างทฤษฎีองค์การสังคมเชิงหน้าที่ขึ้น (Functional Theory of Social Organization) โดยในขั้นแรกจะอาศัยคติอาสาณิยมมาองการตัดสินใจของผู้กระทำทางสังคม (Normative Constraints) และสถานการณ์ (Situational Constraints Action) ดังนั้น การกระทำโดยเสรีหรือเชิงอาสา (Voluntaristic) จึงประกอบด้วยธาตุมูล ได้แก่ 1. ผู้กระทำ หมายถึง ปัจเจกชน 2. เป้าหมาย ที่ผู้กระทำมุ่งประสงค์ 3. วิธีต่าง ๆ ที่ผู้กระทำจะเลือกใช้เพื่อบรรลุเป้าหมาย 4. สถานการณ์ อันเป็นฉากซึ่งผู้กระทำจะต้องนำเข้ามาพิจารณาในการที่จะเลือกวิธีหนึ่ง วิธีใดในการบรรลุเป้าหมาย 5. ตัวกำหนดเชิงบรรทัดฐาน อันได้แก่ ค่านิยมบรรทัดฐานทางสังคมและความคิดต่าง ๆ ซึ่งผู้กระทำจะต้องนำมาพิจารณาประกอบในการเลือกวิธีการบรรลุเป้าหมาย และ 6. การตัดสินใจโดยเสรี ภายใต้เงื่อนไขข้อบังคับหรือบรรทัดฐาน และสถานการณ์

วิธีการศึกษา

การศึกษาพิธีไหว้ครูนาฏศิลป์พื้นบ้านล้านนา กรณีศึกษาของแม่ครูบัวเรียว รัตนมณีภรณ์ มาเป็นแบบอย่างในการประกอบพิธีไหว้ครู มีวิธีการศึกษาจาก เอกสาร รูปแบบรายงานข้อมูลของแม่ครูบัวเรียว รัตนมณีภรณ์ ทั้งที่เป็นเอกสารประกอบการสอน เอกสารจากกระทรวงวัฒนธรรม และการสัมภาษณ์แม่ครูบัวเรียว เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลประกอบการดำเนินรายงานในครั้งนี้

พิธีไหว้ครูนาฏศิลป์พื้นบ้านล้านนา

นาฏศิลป์ล้านนา เรียกว่า *ฟ้อน* โดยใช้แทนคำว่า *รำ* และต้นของภาคกลาง (สุรพล วิรุฬห์รักษ์, 2547, น.13) ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 2 รูปแบบตามที่มาของฟ้อน คือ นาฏศิลป์ราชสำนักล้านนา และนาฏศิลป์พื้นบ้านล้านนา

นาฏศิลป์ราชสำนักล้านนา เกิดจากการแสดง หรือนาฏศิลป์ในวังหรือคุ้มของเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ รวมถึงเจ้าผู้มืบทบาทและมีคุณูปการทางด้านนาฏศิลป์ล้านนาเป็นที่ประจักษ์ ได้แก่ พระราชชายาเจ้าดารารัศมี พระราชชายาในรัชกาลที่ 5 แห่งราชวงศ์จักรี ที่ทำการสืบทอด พัฒนา และสร้างสรรค์นาฏศิลป์ราชสำนักล้านนา ทำการเผยแพร่ และถ่ายทอดให้กับช่างฟ้อนในล้านนา สู่การสร้างสถาบันทางด้านดนตรีและนาฏศิลป์ล้านนา คือ โรงเรียนนาฏศิลป์เชียงใหม่หรือ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ในปัจจุบัน โดยสืบทอดองค์ความรู้ทางด้านดนตรีและนาฏศิลป์จากคุ้มพระราชชายาเจ้าดารารัศมี พระราชธิดาเจ้าอินทวิชยานนท์ ประสูติในปี พ.ศ. 2416 เมื่อพระชนมายุได้ 11 ขวบ พระราชบิดาได้ส่งไปรับราชการฉลองพระเดชพระคุณพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ณ กรุงเทพมหานคร และกลับมาประทับที่เชียงใหม่เป็นการถาวรเมื่อ ปี พ.ศ. 2451 (จิระชาติ สันติยศ, 2555, น. 93-94) ในระหว่างการกลับมาประทับที่เชียงใหม่ นั้น พระองค์ได้นำครูดนตรี และครูนาฏศิลป์ มาด้วย เช่น ครูฉัตร สุนทรวาทีน ครูช่อ สุนทรวาทีน ครูสงัด และครูลมูล ยมะคุปต์ โดยครูสงัด มีหน้าที่ในการสอนดนตรีและครูลมูล เป็นครูนาฏศิลป์ได้ปรับปรุงฟ้อนต่าง ๆ มากมาย และได้นำผลงานของครูดนตรีและนาฏศิลป์ขึ้นไปเผยแพร่ ณ กรุงเทพมหานคร ได้แก่ ฟ้อนม่านม้วยเชียงตา ฟ้อนเล็บ ฟ้อนเทียน ฟ้อนเงี้ยว ฯลฯ (สงกรานต์ สมจันทร์, 2559, น. 158-160)

นาฏศิลป์พื้นบ้านล้านนา เป็นนาฏศิลป์หรือฟ้อนที่เกิดจากท้องถิ่น เกิดขึ้น ณ ที่ใดที่หนึ่ง มีความแตกต่างในท่าฟ้อน และรูปแบบการฟ้อน แต่แสดงออกถึงความชื่นชมยินดีในการฟ้อน สามารถฟ้อนได้ตามวัตถุประสงค์ในแต่ละงาน ได้แก่ การฟ้อนเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา การฟ้อนผีบรรพบุรุษ การฟ้อนในงานรื่นเริง ซึ่งเกิดขึ้นในมกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ และมีความแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง โดยเฉพาะภาคเหนือ ที่มีกลุ่มชาติพันธุ์ดั้งเดิมอาศัยอยู่ และกลุ่มชาติพันธุ์ที่อพยพย้ายถิ่นมาจากประเทศเพื่อนบ้าน เช่น กลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อมาจากสิบสองปันนา กลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่มาจากประเทศสหภาพเมียนมาร์ และกลุ่มชาติพันธุ์ไทยวนหรือเรียกตัวเองว่าคนเมือง และในกลุ่มชาติพันธุ์ก็มีรูปแบบการแสดงที่แตกต่างกันโดยขึ้นอยู่กับครูผู้สอนหรือถ่ายทอดตั้งแต่เริ่มต้น

จะเป็นผู้ตั้งจารีต แบบแผนในการเรียน การประกอบพิธี และการสืบทอดในสำนักของตนเอง หากสำนักใดมีลูกศิษย์เป็นจำนวนมาก และได้รับการยอมรับจากสังคมมากก็จะเป็นสำนักที่มีพื้นที่ทางการแสดงกว้างขวาง ในบทความนี้จะเป็นการศึกษาพิธีไหว้ครูนาฏศิลป์พื้นบ้านล้านนา กรณีศึกษา แม่ครูบัวเรียว รัตนมณีภรณ์

แม่ครูบัวเรียว รัตนมณีภรณ์ เริ่มต้นเรียนการฟ้อนจากบิดา ตั้งแต่อายุ 8 ขวบ โดยได้รับการถ่ายทอดท่ารำต่าง ๆ รวมทั้ง ท่าฟ้อนสาวไหมจากบิดา ซึ่งบิดาได้รับแรงบันดาลใจมาจากอาชีพการทอผ้าฝ้ายของคนสมัยโบราณ จนเป็นผู้มีความสามารถในการฟ้อนต่าง ๆ ได้อย่างงดงาม เมื่อได้ออกแสดงก็จะมีปรับปรุงท่าฟ้อนให้เหมาะสมมากขึ้นตามแบบหญิงสาวชาวล้านนา ต่อมาแม่ครูบัวเรียวได้รับการถ่ายทอดท่ารำฟ้อนเล็บ ฟ้อนเทียน ฟ้อนสีนวล ฟ้อนยวนรำพัด สร้อยแสงแดง ฟ้อนเงี้ยว ฯลฯ จากนายโม ใจสม อดีตนักดนตรี และนาฏศิลป์ชั้นครูของอำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ รวมถึงการช่วยปรับปรุงเพลงสาวไหมทางเชียงราย เนื่องจากของเดิมดัดแปลงทำนองมาจากเพลงลาวสมเด็จ จากการปรับปรุงดังกล่าวทำให้การฟ้อนสาวไหมกลายเป็นเอกลักษณ์การฟ้อนของชาวบ้านศรีทรายมูล และจังหวัดเชียงราย จวบจนปัจจุบัน ต่อมา นางพลอยศรี สรรพศรี อดีตนาฏกรในคุ้มพระราชชายาเจ้าดารารัศมี และคุ้มเจ้าแก้วนริรัฐ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ ได้นำท่าฟ้อนสาวไหมไปพัฒนาจนเกิดเป็นสาวไหมอีกทางหนึ่ง โดยใช้ทำนองที่แตกต่างออกไป คือ เพลงบันฝ้าย และได้รับการบรรจุเป็นการฟ้อนแบบหนึ่งในหลักสูตรจองวิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2517 เป็นต้นมา แม่ครูบัวเรียว ได้นำฟ้อนสาวไหม และฟ้อนพื้นบ้านไปเผยแพร่ในพื้นที่ต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะชมรมพื้นบ้านล้านนา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ซึ่งให้ความสำคัญทั้งการศึกษาวิจัยและการอนุรักษ์ลีลาการฟ้อนแบบดั้งเดิม จึงทำให้แม่ครูบัวเรียว ได้พื้นความรู้ในการฟ้อนพื้นบ้านหลายอย่างขึ้นมาเพื่อถ่ายทอดให้กับคนรุ่นใหม่ และปรับปรุงการฟ้อนสาวไหมเพิ่มเติม และเรียบเรียงกระบวนการฟ้อนเชิง ฟ้อนดาบ ฟ้อนเล็บเชียงราย ฟ้อนเทียน ประดิษฐ์ท่ารำวงล้านนา ฟ้อนแม่หญิงล้านนา เป็นต้น รวมถึงการทำหน้าที่สอน การประกอบพิธีไหว้ครู และการสาธิตการฟ้อนพื้นเมืองต่าง ๆ ให้แก่กลุ่มสตรี และเยาวชนในจังหวัดเชียงราย และจังหวัดใกล้เคียงอยู่เสมอ ตลอดจนการทำหน้าที่วิทยากรในการถ่ายทอดความรู้ในสถาบันการศึกษาหลายแห่ง ทั้งนี้ แม่ครูบัวเรียว จะฟ้อนสาวไหมทุกครั้งที่มีงานสำคัญ ๆ ของจังหวัดเชียงราย และจังหวัดใกล้เคียง เป็นเวลากว่า 50 ปี ของการทุ่มเทกำลังกาย และกำลังใจในการอนุรักษ์และสืบสานศิลปะการแสดงพื้นบ้านล้านนา รวมถึงการเป็นแหล่งข้อมูลหลักทางนาฏศิลป์แก่นักวิชาการ สื่อมวลชน ประกอบกับความรู้ความสามารถและผลงานที่โดดเด่น จึงทำให้มีสื่อ เอกสาร ตำรา วิทยุ และโทรทัศน์ ตลอดจนสื่อออนไลน์นำไปเผยแพร่อย่างสม่ำเสมอ จนได้รับการยกย่องให้เป็น “แม่ครู” ของชาวล้านนา ปัจจุบันมีลูกศิษย์จากรุ่นสู่รุ่นเป็นจำนวนนับร้อยรุ่น และจำนวนหลายพันคนซึ่งกระจายอยู่ตามจังหวัดต่าง ๆ ในประเทศไทย และต่างประเทศ (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2559)

จากผลงานดังกล่าวข้างต้น ทำให้ทราบว่า แม่ครูบัวเรียว รัตนมณีภรณ์ เป็นทั้งศิลปินที่ทำหน้าที่ในการแสดงผลงานทางด้านนาฏศิลป์พื้นบ้านล้านนา ขณะเดียวกันได้ทำหน้าที่เป็นครูผู้ถ่ายทอดนาฏศิลป์พื้นบ้านให้กับผู้ที่สนใจ จึงนำไปสู่การสร้างกระบวนการในการรับศิษย์มาอย่างต่อเนื่องจากการได้รับสืบทอดมาจากบิดา คือ พ่อครูกุย สุภาวสิทธิ์ ที่เป็นผู้ถ่ายทอดนาฏศิลป์พื้นบ้านล้านนา คือ พ่อสอนสาวไหม พ่อสอนดาบ พ่อสอนเจิง ให้กับแม่ครูบัวเรียว รัตนมณีภรณ์ จากพ่อครูโม ใจสม ด้านการแสดงพื้นบ้านเชียงใหม่ที่รับอิทธิพลจากภาคกลาง ได้แก่ พ่อสอนเล็บ พ่อสอนเทียน พ่อสอนยวนรำพัด พ่อสอนศรีนวล พ่อสอนสร้อยแสงแดง แต่เป็นพ่อสอนในแบบพื้นบ้านเชียงใหม่ โดยกระบวนการสำคัญอย่างยิ่งก่อนการเรียนพ่อน คือ พิธีไหว้ครู แม่ครูบัวเรียว กล่าวว่า “หากลูกศิษย์ไม่กระทำการไหว้ครู แม่กังวลว่าสิ่งเหล่านี้จะย้อนกลับมาหาตัวครูเอง คือ ครูผู้สอน” ส่วนพิธีไหว้ครูประจำปี ตั้งแต่เริ่มทำพิธีไหว้ครู ในปี 2529 เป็นต้นมา แม่ครูก็ได้ทำพิธีดังกล่าวมาโดยตลอดจนถึงปัจจุบัน (บัวเรียว รัตนมณีภรณ์, สัมภาษณ์ 15 เมษายน 2565) ดังนั้นกระบวนการที่สำคัญของการไหว้ครู คือ ไหว้ครูรับเป็นศิษย์ และไหว้ครูประจำปี ซึ่งอธิบายดังรูปต่อไปนี้

แผนผังที่ 1: ประเภทของพิธีไหว้ครูนาฏศิลป์พื้นบ้านล้านนา
สายสกุลช่างพ่อนแม่ครูบัวเรียว รัตนมณีภรณ์

พิธีไหว้ครูรับเป็นศิษย์

พิธีไหว้ครูรับเป็นศิษย์เป็นพิธีที่บ่งบอกถึงความเป็นสายสกุลช่างฟ้อนของแต่ละสำนักที่มีรูปแบบการปฏิบัติที่แตกต่างกัน รวมถึงรูปแบบการเรียนการสอนที่แตกต่าง จึงทำให้ขั้นตอนหรือวิธีการรับลูกศิษย์แตกต่างกัน ดังเช่น การเรียนฟ้อนเงี้ยวในอดีตจะมีวิธีในการรับศิษย์ที่แตกต่างกันในแต่ละสำนัก เช่น ผู้เรียนจะต้องหามือจันทน์เป็นวันอุทุมมฤกษ์ ไปขอเรียนกับครูที่มีความสามารถ โดยต้องมีการขิ้นขิ้น หรือการจัดเครื่องคารวะ คือ กรวยดอกไม้ ธูปเทียน พลุ หมาก ข้าวเปลือก ข้าวสาร สุรา ผ้าขาว ผ้าแดง กล้วย อ้อย มะพร้าว และค่าครูตามกำหนด ทั้งนี้ ครูบางท่านอาจจะทำการเสี่ยงทาย เช่น ครูเงี้ยว โดยจะให้ผู้ที่สมัครเป็นศิษย์นำไก่ไปคนละตัว ครูเงี้ยวคือ ผู้สอนฟ้อนเงี้ยวจะทำการชีดวงกลมที่ลานบ้าน แล้วเชือดคอไก่ พร้อมโยนลงในวงนั้น หากไก่ของผู้ใดดีดื่นออกไปตายนอกเขตวงกลม ถือว่าผีครูไม่อนุญาตให้เรียน และทางครูฟ้อนเงี้ยวจะไม่รับเป็นลูกศิษย์ และหากเรียนจนสำเร็จแล้ว ครูเงี้ยวจะอนุญาตให้นำวิชาไปใช้ได้ โดยเรียกว่า *ปลดขิ้นตั้ง* โดยจะทำพิธียกขิ้นตั้ง คือ พานเครื่องสักการะจากหิ้งผีครู พร้อมแจกรูปเทียนดอกไม้จากในพานให้แก่ศิษย์ เป็นอันเสร็จพิธี (สนั่น ธรรมิ: 2553) ซึ่งรวมถึงสำนักของแม่ครูบัวเรียว รัตนมณีภรณ์ ผู้ซึ่งให้ความเคารพนับถือครูบาอาจารย์ ด้วยยึดคติว่า ต้องมีความกตัญญูต่อพ่อแม่ ครูบาอาจารย์ ซึ่งความคิดดังกล่าวแม่ครูบัวเรียวได้รับการปลูกฝังจากบิดา คือ พ่อครูกุย สุภาวสิทธิ์

พ่อครูกุย สุภาวสิทธิ์ เป็นสลาเงี้ยวที่มีความสามารถเป็นอย่างมาก นอกจากนั้นยังมีความสามารถทางด้านการแพทย์พื้นบ้าน และคาถาอาคม โดยแม่ครูบัวเรียว รัตนมณีภรณ์ เล่าว่า “พ่ออ้อยมีคาถาอาคม สมัยแม่เป็นละอ่อน แม่หันเป็นตอนนั่งทำสมาธิ พ่ออ้อยลอยขึ้นจากพื้นเป็นสอ กพ่อจะถือคาถามาก ๆ แต่ว่าเมื่อเป็นเฒ่ามาเป็นหลง ๆ ลืม ๆ กะเลยรักษาครูบาอาจารย์บ่ไหว ก็เลยเอาดาบ เอาสะตวงไปลอยแม่น้ำ แม่ก็ไปกับเป็น” (บัวเรียว รัตนมณีภรณ์, สัมภาษณ์ 15 เมษายน 2565)

เมื่อแม่ครูบัวเรียว ตั้งคณะช่างฟ้อน เพื่อรับงานแสดงขิ้น เมื่อปี พ.ศ. 2529 โดยใช้ชื่อคณะว่า *บ้านสาวไหม* จึงทำพิธีไหว้ครูรับลูกศิษย์ทุกคน ซึ่งเป็นเด็กสาวช่างฟ้อนในหมู่บ้านศรีทรายมูลที่ร่วมกันก่อตั้งและรับงานแสดงมาอย่างต่อเนื่อง รวมถึงบุตรสาวของแม่ครูในสมัยนั้น คือ สายไหม สายชล และสนธยา ที่ร่วมงานแสดงกับมารดาอย่างต่อเนื่อง ในยุคนั้นนอกจากการค้าขายแล้ว เมื่อถึงตอนเย็น แม่ครูบัวเรียวจะสอนการฟ้อนสาวไหม ฟ้อนดาบ และฟ้อนเงี้ยว ให้กับคนที่สนใจ โดยการฟ้อนที่มีนักเรียนมาเรียนมากที่สุด คือ การฟ้อนสาวไหม ในการเรียนการสอนแต่ละฟ้อนจะต้องดำเนินการยกขิ้นครู ทีละ 1 ขิ้น ต่อการฟ้อน 1 การแสดง โดยองค์ประกอบของพิธีไหว้ครู ประกอบด้วยขิ้นครู ขั้นตอนการประกอบพิธี และวิธีการเตรียมตัวของศิษย์ที่จะมายกขิ้นครู ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

ความหมายเชิงสัญลักษณ์ของชั้นครู ได้แก่

- ชั้น 16 หมายถึง โสฬสญาณแห่งพระพุทธเจ้า 16 ประการ
- ชั้น 12 หมายถึง อาโปธาตุ ธาตุน้ำ 12 อย่าง คุณแม่ 12 คุณพระแม่ธรณี 12
- มะพร้าว หมายถึง ความเป็นเครือญาติ ความเป็นกลุ่มก้อน
- อ้อย หมายถึง ความอดทน การอยู่เป็นกลุ่มก้อน เป็นสัญลักษณ์แทนผลไม้ในเครื่องสังเว
- กล้วย หมายถึง การแตกหน่อ การแพร่กระจาย และความอดทน เป็นสัญลักษณ์แทนผลไม้

ในเครื่องสังเว

- ผ้าขาว เป็นสัญลักษณ์แห่งความบริสุทธิ์ที่สามารถแต้มแต่งและสร้างสรรค์ให้เป็นลวดลายต่าง ๆ
- ผ้าแดง เป็นสัญลักษณ์ความเป็นเลือดเนื้อทายาททางวัฒนธรรม และสายสกุลเดียวกัน
- หมาก พลุ เป็นเครื่องบรรณาการ เครื่องสังเว
- น้ำส้มป่อย เพื่อสร้างให้มีพลังกำลังในการทำงานทั้งทางร่างกายและจิตใจ

1. ชั้นครู

- มะพร้าว จำนวน 1 ลูก
- กล้วย จำนวน 1 หวี
- อ้อย จำนวน 1 ท่อน
- ผ้าขาว ผ้าแดง จำนวนอย่างละ 1 เมตร
- กรวยดอกไม้สีขาว ประกอบด้วยรูป จำนวน 3 เล่ม เทียน จำนวน 2 เล่ม และข้าวตอก

จำนวน 16 กรวย

- กรวยหมากพลุ ประกอบด้วย ใบพลุ จำนวน 4 ใบ หมาก จำนวน 4 ชั้น (ก้อม) จำนวน

16 กรวย

- น้ำมัน ส้มป่อย น้ำเปล่า และเงินชั้นครู จำนวน 500 บาท

ภาพที่ 1 ชั้นครู
สำหรับพิธีรับเป็นศิษย์

2. ขั้นตอนในพิธีไหว้ครู

แม่ครูจะเป็นผู้กำหนดวันประกอบพิธี ซึ่งจะเป็นวันอังคารที่ไม่ตรงกับวันพระ และไม่ตรงกับวันอัปมงคล ที่เรียกว่า *วันเสียด* หากเดือนใดตรงกับวันเสียด ก็จะเลี่ยงเป็นวันพฤหัสบดี หรือวันเสาร์ - วันอาทิตย์ ที่ผู้เรียนและผู้สอนสะดวกตรงกัน สำหรับการเลือกวันอังคารตามสายสกุลช่างพืชมแม่ครูบัวเรียว รัตนมณีภรณ์ เนื่องจากวันอังคารเป็นวันที่เหมาะแก่การเรียนคาถาอาคม และเป็นวันแห่งอำนาจ ซึ่งต้นสายสกุลคือ พ่อครูปวน คำมาแดง เป็นปราชญ์ด้านเจิงล้านนาที่หาตัวจับยากและใช้คาถาอาคมในการต่อสู้เป็นหลัก

ในวันประกอบพิธี จะทำพิธีในช่วงเช้ามืดก่อนเวลา 12.00 น. โดยประกอบพิธีในช่วงเวลา 09.00 น. หากผู้เรียนไม่ติดขัดภารกิจประจำวันอื่น เช่น เรียนหนังสือ ส่วนใหญ่แล้วนักเรียนจะมาเรียนในช่วงปิดภาคการศึกษา และเมื่อทำพิธีไหว้ครูเสร็จแล้ว จึงเริ่มต้นเรียนพืชมในวันดังกล่าวเพื่อประหยัดและกระชับเวลาของผู้เรียน

การประกอบพิธีดังกล่าว แม่ครูจะเริ่มต้นด้วยการสวดมนต์ ไหว้พระ จากนั้นจะทำการโยงครูหรือขึ้นชั้นครู ในระหว่างนั้นผู้เรียนจะนั่งและถือกรวยดอกไม้ที่แม่ครูหยิบออกมาจากชั้นครูแล้วยื่นให้

เมื่อกล่าวคำโยงครูแล้ว แม่ครูจะนำน้ำขมิ้นส้มป่อยไปปะพรมบนชั้นครู พร้อมพรมให้กับลูกศิษย์ ซึ่งถือเป็นการรับศิษย์ในการเรียนของสำนักบ้านสาวไหมอย่างเต็มตัว จากนั้นแม่ครูจะนำชั้นครูไปบูชาหน้าโต๊ะหมู่บูชาครูจนกว่าลูกศิษย์คนดังกล่าวจะเรียนจบ จึงจะทำการปลดชั้นครูให้กับลูกศิษย์คนดังกล่าว เป็นรายบุคคล

3. วิธีการดำเนินงานของศิษย์

ศิษย์จะมีหน้าที่ในการจัดเตรียมเครื่องไหว้ครูตามที่แม่ครูกำหนด และนำมาประกอบพิธีตามวัน และเวลาที่ได้นัดหมาย หากลูกศิษย์ไม่สะดวกในการจัดเตรียมชั้นครู ในปัจจุบันแม่ครูจะทำการจ้างกลุ่มลูกศิษย์สตรีเทศบาลดำเนินการเตรียมชั้นครูให้กับลูกศิษย์ดังกล่าว เพื่อเป็นการอำนวยความสะดวกในสังคมยุคปัจจุบัน

พิธีรับศิษย์อบรม

การอบรม เป็นการดำเนินงานมาตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2555 โดยได้รับการจัดสรรงบประมาณจากหน่วยงานท้องถิ่น และหน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ กรมพลศึกษา กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม ในการจัดอบรมเป็นประจำทุกปี ให้กับแม่ครูบัวเรียว หรือแม่กระทั่งหน่วยงานภาครัฐเป็นผู้จัดอบรมเอง แม่ครูบัวเรียว ก็จะเป็นผู้ดำเนินงานประกอบพิธีไหว้ครู

ในการรับศิษย์เมื่อปี พ.ศ. 2555 การจัดอบรมการฟ้อนเล็บ จำนวน 750 คน เนื่องในโอกาสเชียงใหม่ครบรอบ 750 ปี เพื่อเป็นการเฉลิมฉลองของจังหวัดเชียงใหม่ ภายใต้การดำเนินงานและการดูแลของเทศบาลนครเชียงใหม่ ซึ่งมีผู้เข้าร่วมอบรมการฟ้อนเล็บหลัก ณ ตอนนั้น คือ กลุ่มสตรีในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ จึงเป็นการอบรมครั้งใหญ่ของแม่ครูบัวเรียว และต่อมาเป็นพิธีไหว้ครูเนื่องในการฟ้อนพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร เมื่อวันที่ 26 ตุลาคม 2560 ซึ่งมีช่างฟ้อน จำนวน 2,500 คน เข้าร่วมพิธี

ภาพที่ 2 การอบรมประจำปี 2560 โครงการสืบสานศิลปะการแสดงพื้นเมืองล้านนา
ที่มา: (แม่ครูบัวเรียว รัตนมณีภรณ์, 2560)

สำหรับความแตกต่างของการขึ้นชั้นครูรับเป็นศิษย์ในการอบรมจะแตกต่างที่จำนวนคน ซึ่งการรับศิษย์ในการอบรมจะมีจำนวนมากกว่าการรับศิษย์เป็นรายบุคคล จึงทำให้มีขั้นตอนของการดำเนินพิธีกรรมเพิ่มเติมจากการรับศิษย์ตัวต่อตัว โดยรายละเอียด ดังนี้

1. ชั้นครู

- มะพร้าว จำนวน 1 ลูก
- กล้วย จำนวน 1 หวี
- อ้อย จำนวน 1 ท่อน
- ผ้าขาว ผ้าแดง จำนวนอย่างละ 1 เมตร
- กรวยดอกไม้สีขาว ประกอบด้วยรูป 3 เล่ม เทียน 2 เล่ม ข้าวตอก จำนวน 16 กรวย
- กรวยหมากพลูด้านในประกอบด้วย ใบพลู 4 ใบ หมาก 4 ชิ้น (ก้อม) จำนวน 16 กรวย
- น้ำมัน ส้มป่อย น้ำเปล่า และเงินชั้นครู ขึ้นอยู่กับหน่วยงาน หรือองค์กรจัดสรร
- เครื่องไหว้ เพิ่มเติม มะพร้าว จำนวน 1 ทะลาย กล้วย จำนวน 1 เครือ ขนมหวาน ผลไม้ หัว

หมู และไก่ต้ม จำนวน 1 คู่

2. ขั้นตอนในพิธีไหว้ครู

- แม่ครูและหน่วยงานจะกำหนดวันประกอบพิธีไหว้ครูร่วมกัน
- ทำพิธีไหว้ครูในวันแรกของการอบรม
- จุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย กล่าวคำไหว้พระ และสวดมนต์
- แม่ครูกล่าวคำโยงครู
- พรมน้ำมันส้มป่อยให้กับผู้เข้าร่วมโครงการ ซึ่งจะถือเป็นการรับเป็นศิษย์
- ตั้งชั้นครูไว้ตามวันในการอบรมเมื่อสอนผู้เรียนเสร็จตามกำหนดจึงทำการปลดชั้นครู

3. วิธีการดำเนินงานของศิษย์

ผู้เข้าร่วมพิธีจะนำกรวยดอกไม้สีขาว ธูป เทียน และเงิน จำนวน 25 บาท เข้าร่วมพิธี เพื่อเป็นการแสดงออกถึงการมีส่วนร่วมในพิธีไหว้ครูดังกล่าว

ภาพที่ 3 ประกอบพิธีอบรมโครงการสืบสานศิลปะการแสดงพื้นเมืองเชียงราย ปี 2562
ที่มา: (แม่ครูบัวเรียว รัตนมณีภรณ์, 2562)

พิธีไหว้ครูประจำปี

พิธีไหว้ครูประจำปี เป็นพิธีที่ปฏิบัติสืบทอดกันตามแต่ละสำนัก ตั้งแต่การกำหนดวันประกอบพิธี บางสำนักจะเริ่มประกอบพิธีในวันพฤหัสบดีของวันปีใหม่เมือง (วันสงกรานต์) บางสำนักปฏิบัติตั้งแต่เดือน 7 เหนือ ส่วนสำนักของแม่ครูบัวเรียว จะเริ่มทำพิธีไหว้ครูประจำปี ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2529 โดยยึดถือจารีตปฏิบัติในเดือน 9 วันขึ้น 9 ค่ำ ซึ่งตรงกับช่วงเดือนพฤษภาคม ถึงเดือนมิถุนายน แต่ในปัจจุบันในการปฏิบัติให้อยู่ในช่วงเดือน 9 จะยึดถือตามฤกษ์ความสะดวกของลูกศิษย์ซึ่งส่วนมากประกอบอาชีพแตกต่างกัน และมีวันหยุด คือ วันเสาร์ อีกทั้งปัจจัยที่สำคัญปัจจัยหนึ่ง คือ ลูกศิษย์เป็นนักเรียนและนักศึกษาในกลุ่มสถาบันการศึกษา โดยลูกศิษย์กลุ่มนี้จะเรียนอยู่ในวันปกติ และหยุดในช่วงเสาร์ - อาทิตย์ อีกปัจจัยหนึ่ง คือ สถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษา จะจัดพิธีไหว้ครูนาฏศิลป์และดนตรีพื้นบ้านเป็นประจำ ทำให้แม่ครูบัวเรียวต้องเข้าร่วมในการประกอบพิธีของสถาบันการศึกษาดังกล่าว ทั้งนี้ ในการเลือกวันเดือน 9 วันขึ้น 9 ค่ำ เป็นวันประกอบพิธีไหว้ครูประจำปี เนื่องจากเป็นวิธีปฏิบัติตามความเชื่อของสำนักที่ครูบาอาจารย์ผู้ล่วงลับจะมารับเอาของถวายประจำปี ก่อนช่วงเข้าพรรษา ซึ่งเชื่อกันว่า ในช่วงเข้าพรรษานั้นครูบาอาจารย์เหล่านั้นจะไปปฏิบัติธรรมบนสรวงสวรรค์ ตลอดระยะเวลาเข้าพรรษา

ครูบาอาจารย์ที่ทำการไหว้ในพิธีไหว้ครูประจำปี ได้แก่ พระวิษณุกรรม ซึ่งมีความเชื่อว่าเป็นเทพเจ้าผู้สร้างโลก รวมถึงดนตรีและนาฏศิลป์ ซึ่งปรากฏในคำกล่าวไหว้ครูของแม่ครูบัวเรียว รัตนมณีภรณ์ พระพิฆเนศ มีความเชื่อว่าเป็นเทพเจ้าแห่งความสำเร็จ พระครูพรหมมาลังการ อดีตเจ้าอาวาสวัดศรีทรายมูล ผู้มีคุณูปการต่อคณะดนตรี-ช่างพ่อนวัดศรีทรายมูล ในการเป็นพระผู้อุปถัมภ์ ส่งเสริมนักดนตรีและช่างพ่อนวัดศรีทรายมูลจนมีชื่อเสียง พ่อครูกุย สุภาวสิทธิ์ และพ่อครูโม ใจสม ซึ่งเป็นครูบาอาจารย์ที่สร้างแม่ครูบัวเรียวให้ประสบความสำเร็จในชีวิตปัจจุบัน

ภาพที่ 4 แม่ครูบัวเรียว รัตนมณีภรณ์ ประกอบพิธีไหว้ครูประจำปี 2562
ที่มา: (แม่ครูบัวเรียว รัตนมณีภรณ์, 2562)

ในการประกอบพิธีไหว้ครูประจำปี จะมีเครื่องสังเวยที่ประกอบด้วยอาหารคาว อาหารหวาน ซึ่งมากกว่าพิธีรับศิษย์ตัวต่อตัว และศิษย์ที่เข้าร่วมอบรมเป็นอย่างมาก โดยถือปฏิบัติว่า ในแต่ละปีจะต้องทำพิธีเลี้ยงครูบาอาจารย์ หรือพิธีไหว้ครู ด้วยเครื่องสังเวย อาหาร คาว และหวานอย่างพร้อมบริบูรณ์ ซึ่งมีองค์ประกอบและพิธีปฏิบัติ ดังนี้

1. ชั้นครู

- ชั้นครูฟ้อนสาวไหม จะมีองค์ประกอบเช่นเดียวกับชั้นครูรับเป็นศิษย์
- ชั้นครูฟ้อนดาบ จะมีองค์ประกอบเช่นเดียวกับชั้นครูรับเป็นศิษย์ แต่แตกต่างกันที่จำนวนของกรวยดอกไม้ ซึ่งมีจำนวน 12 กรวย กรวยหมากพลู จำนวน 12 กรวย
- ไก่ต้ม จำนวน 1 คู่
- หัวหมู จำนวน 1 หัว
- ผลไม้
- ขนมหวาน
- มะพร้าว จำนวน 1 ทะลาย อ้อย จำนวน 3 ต้น หรือมากกว่านั้นขึ้นอยู่กับกรนำของไหว้ มาร่วมประกอบพิธีของลูกศิษย์

ในพิธีดังกล่าวนี้ยังประกอบด้วยเครื่องบูชาพระพิฆเนศ ได้แก่ นม เนย และขนมหวาน ในการประกอบพิธีเพื่ออัญวยอวยพรให้ประสบความสำเร็จแก่แม่ครูและลูกศิษย์ทุกคนอีกด้วย

ภาพที่ 5 เครื่องประกอบพิธีไหว้ครูประจำปี 2562

2. ขั้นตอนในพิธีไหว้ครู

การดำเนินพิธีไหว้ครูประจำปี จะเริ่มพิธีในช่วงเช้า เวลาประมาณ 09.00 น. ด้วยการนำสวดมนต์ ไหว้พระ กล่าวอัญเชิญเทวดา และกล่าวคำโยงครู โดยแม่ครูบัวเรียว รัตนมณีภรณ์ และลูกศิษย์ที่ได้รับมอบหมาย ในการทำหน้าที่กล่าวอัญเชิญครู เมื่อกล่าวเสร็จจะเป็นพิธีปักธูปถวายเครื่องสังเวย จากนั้นเป็นการแสดงถวายมือ เริ่มจากการพ้อนสาวไหม พ้อนเล็บ พ้อนดาบ พ้อนเชิง การละเล่น และพ้อนอื่น ๆ ที่ลูกศิษย์เตรียมมาแสดง ถวายครู หลังจากเสร็จพิธีกรรมในภาคเช้าจะต้องกล่าวคำลาเครื่องสังเวย และในภาคบ่ายเริ่มการแสดงถวายมือ ของลูกศิษย์ในแต่ละหน่วยงาน

3. วิธีการดำเนินงานของศิษย์

ในการดำเนินงานแต่เดิมจะเป็นการบอกล่าวแก่ลูกศิษย์ที่ว่างเว้นจากการทำงานให้มาร่วม พิธีไหว้ครูประจำปี แต่เมื่อ พ.ศ. 2550 เป็นต้นมา การประกอบพิธีไหว้ครูเป็นพิธีใหญ่ขึ้น เนื่องจากแม่ครูบัวเรียว เป็นที่รู้จักในวงกว้างมากยิ่งขึ้น และเมื่อได้รับพระราชทานรางวัลพระสิทธิดาตาทองคำ จากกรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เมื่อปี พ.ศ. 2549 ยิ่งทำให้ลูกศิษย์ต่างแสดงความชื่นชมยินดี และ เข้าร่วมพิธีไหว้ครูมากยิ่งขึ้น จากนั้นเมื่อมีการจัดโครงการอบรม ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2556 ที่ได้รับการสนับสนุน งบประมาณในการดำเนินโครงการถ่ายทอดศิลปะการแสดงจากหน่วยงานภาครัฐ ยิ่งทำให้จำนวนลูกศิษย์เพิ่มขึ้น อย่างรวดเร็ว

ลูกศิษย์ที่เข้าร่วมงานดังกล่าวไม่เพียงแต่เข้าร่วมงานเท่านั้น แต่ยังร่วมกันในการเตรียมพิธีไหว้ครู และจัดเก็บให้เป็นที่เรียบร้อย โดยเริ่มตั้งแต่วันดำเนินงานก่อน 1 วัน ซึ่งลูกศิษย์จะแบ่งฝ่ายงานในการรับผิดชอบ และร่วมดำเนินงาน ตั้งแต่การจัดเตรียมสถานที่ การเตรียมข้าวของในงาน การเตรียมเครื่องสังเวย การเตรียม ชันครู เมื่อถึงวันงานจะทำหน้าที่แบ่งหน้าที่ในการเป็นพิธีกร หน้าที่ประจำพิธีสงฆ์ หน้าที่ประจำพิธีไหว้ครู โดยได้รับความร่วมมือจากสาขาวิชาดนตรีและนาฏศิลป์ ชมรมช่วงศิลป์ มหาวิทยาลัยพะเยา ชมรมสืบสานล้านนา มหาวิทยาลัยนเรศวร ชมรมดนตรีไทย - พื้นเมือง ชมรมนาฏศิลป์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง ชมรมรักษาศิลป์ล้านนา จากอำเภอเชียงแสน จากมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนาภาคพายัพ เชียงใหม่ ในการร่วมดำเนินงาน อย่างต่อเนื่องทุกปี

การประกอบพิธีไหว้ครูให้กับสถาบันการศึกษาประจำปี

การประกอบพิธีไหว้ครูให้กับสถาบันการศึกษาเป็นประจำปี เป็นพิธีที่สถานศึกษาระดับอุดมศึกษาได้ดำเนินการจัดพิธีไหว้ครูประจำปีในมหาวิทยาลัยที่ชมรมทางด้านนาฏศิลป์พื้นบ้านล้านนา โดยมหาวิทยาลัยแห่งแรกที่แม่ครูบัวเรียว ได้เข้าร่วมประกอบพิธีดังกล่าว คือ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ประมาณปีการศึกษา 2529 เป็นปีที่ชมรมพื้นบ้านล้านนาได้มาศึกษาการฟ้อนสาวไหมจากแม่ครูบัวเรียว และได้เชิญแม่ครูบัวเรียวเป็นผู้ประกอบพิธีในการขึ้นชั้นครูประจำปีของชมรม

ต่อมาในปี พ.ศ. 2545 แม่ครูบัวเรียว ได้เข้าร่วมประกอบพิธีไหว้ครูให้กับชมรมสืบสานศิลปวัฒนธรรมไทย มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง มาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นชมรมดนตรีไทย - พื้นเมือง และชมรมนาฏศิลป์ ต่อมามหาวิทยาลัยพะเยาจัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2553 ทำให้แม่ครูบัวเรียว ได้เข้าร่วมเป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครูให้กับลูกศิษย์ในชมรมช่วงศิลป์ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2557 จวบจนปัจจุบัน และสาขาวิชาดนตรีและนาฏศิลป์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และสถาปัตยกรรมศาสตร์ ในปี พ.ศ. 2562

ภาพที่ 6 แม่ครูบัวเรียว รัตนมณีภรณ์ ประกอบพิธีไหว้ครู

ณ มหาวิทยาลัยพะเยา

ที่มา: (ชมรมช่วงศิลป์ มหาวิทยาลัยพะเยา, 2565)

ในการจัดเตรียมเครื่องชั้นครูของสถาบันการศึกษาจะเป็นการจัดเตรียมไหว้ครูในหลายสายสกุลช่างพื่อน
ในส่วนดำเนินของแม่ครูบัวเรียว จะให้สถาบันการศึกษาดำเนินการจัดเตรียมเครื่องไหว้หรือเครื่องสังเวย
ตามแบบการอบรมกลุ่มคน ส่วนอาหารคาวหวานขึ้นอยู่กับวิธีปฏิบัติของสถานศึกษาแต่ละแห่ง ดังนี้

1. ชั้นครู

- มะพร้าว จำนวน 1 ลูก
- กล้วย จำนวน 1 หวี
- อ้อย จำนวน 1 ท่อน
- ผ้าขาว ผ้าแดง จำนวนอย่างละ 1 เมตร
- กรวยดอกไม้สีขาวในกรวยประกอบด้วยธูป จำนวน 3 เล่ม เทียน จำนวน 2 เล่ม ข้าวตอก
จำนวน 16 กรวย
- กรวยหมากพลู ประกอบด้วย ใบพลู จำนวน 4 ใบ หมาก จำนวน 4 ชิ้น (ก้อม) จำนวน
16 กรวย
- น้ำมัน ส้มป่อย น้ำเปล่า และเงินชั้นครู จำนวน 500 บาท

ภาพที่ 7 ชั้นครูในการจัดงานของสถานศึกษา พิธีไหว้ครูภูมิปัญญาพื้นบ้านล้านนา ปี 2565

ชมรมช่วงศิลป์ มหาวิทยาลัยพะเยา

ที่มา: (ชมรมช่วงศิลป์ มหาวิทยาลัยพะเยา, 2565)

2. ขั้นตอนในพิธีไหว้ครู

ดำเนินการตามกำหนดการของสถานศึกษา ในการกล่าวคำโยงครู แต่เมื่อถึงขั้นตอนของแม่ครู บัวเรียว รัตนมณีภรณ์ ดำเนินการ คือ ยกชั้นขึ้นเหนือศีรษะ อธิษฐานต่อครูอาจารย์ในการกระทำพิธีดังกล่าว กล่าวนะโม 3 จบ ต่อด้วยการกล่าวคำไหว้ครู จากนั้นดำเนินการตามกำหนดการของแต่ละสถานศึกษา

3. วิธีการดำเนินงานของศิษย์

มหาวิทยาลัยหรือสถาบันการศึกษาจะจัดหาวันมงคลในการดำเนินงาน ประสานพ่อครูและแม่ครู จากนั้นจึงได้เขียนโครงการและวางแผนการดำเนินงาน โดยก่อนวันงานจะเริ่มต้นด้วยการจัดเตรียมเครื่องไหว้ หรือชั้นครู ให้พร้อมกับการจัดงานไหว้ครู ในส่วนของชั้นครูแม่ครูบัวเรียว นั้น จะดำเนินการจัดเตรียมตามที่ แม่ครูบัวเรียว ได้แจ้งและกำหนดไว้

บทสรุป

ไหว้ครู เป็นพิธีที่ได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาฮินดู โดยถูกนำมาใช้ในประเทศไทย ทั้งในระบบ การศึกษา คือ โรงเรียน เริ่มจากโรงเรียนวัด พิธีกรรมดังกล่าวเป็นพิธีที่ได้จัดขึ้นเพื่อเป็นการบูชาพระสงฆ์ ผู้ให้ความรู้ โดยนักเรียนนำดอกไม้ หญ้าแพรก ดอกเข็มทำพิธีไหว้ครู และกำหนดคำกล่าวไหว้ครู โดยพระยา ศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เป็นผู้แต่งคำกล่าว แต่ยังมีพิธีไหว้ครูที่ใช้สำหรับพิธีกรรมทางด้านดนตรี และนาฏศิลป์ที่ใช้ไหว้เทพเจ้าในศาสนาฮินดูของบรรดานักดนตรีและนางรำ ซึ่งส่งผลต่อพิธีไหว้ครูในรูปแบบ ของพื้นบ้านมาอีกขั้นตอนหนึ่ง

พิธีไหว้ครูดนตรีนาฏศิลป์แบบพื้นบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งของล้านนา ไม่ได้เป็นการไหว้เทพเจ้า แต่เน้นการไหว้ครูที่เป็นผี ซึ่งความเชื่อดั้งเดิมของชาวล้านนาคือผี เรียกว่าผีเหล่านั้นว่า “ผีครู” รูปแบบ เครื่องไหว้ ขั้นตอน พิธีกรรม รวมถึงการกำหนดวัน จะขึ้นอยู่กับแต่ละสำนักว่า มีข้อบัญญัติ กฎเกณฑ์ในการไหว้ เป็นไปในรูปแบบใด ปรากฏพิธีไหว้ครูที่เป็นผีบรรพบุรุษผู้มอบวิชาความรู้เหล่านี้ ทั้งสายสกุลช่าง สายสกุลช่างพ่อน และนักดนตรี แต่ละสำนักก็มีความแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง รวมถึงจารีตและวิธีปฏิบัติ

การศึกษารูปแบบพิธีไหว้ครูนาฏศิลป์พื้นเมืองล้านนา ของวราภรณ์ ไชยวงศ์ญาติ ในการศึกษาารูปแบบ การไหว้ครูของพ่อครูคำ กาไวย์ แม่ครูเฉลิมศรี พรหมสุวรรณ และ แม่ครูบัวเรียว รัตนมณีภรณ์ เมื่อปี 2552 ในการศึกษาครั้งนี้มุ่งเน้นศึกษารูปแบบ และพิธีไหว้ครูของแม่ครูบัวเรียว รัตนมณีภรณ์ ในขณะที่ได้รับการยกย่อง ให้เป็นศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (การแสดงพื้นบ้าน - ช่างพ่อน) พ.ศ. 2559 ซึ่งเป็นรูปแบบพิธี ที่มีการปรับปรุงให้เข้ากับสถานการณ์และยุคสมัย ปัจจุบันในปี พ.ศ. 2565 โดยแม่ครูเป็นผู้มีประสบการณ์ ในการประกอบพิธีกรรม การให้คำปรึกษา และการปฏิบัติตัวดังกล่าวในหลากหลายสถานการณ์ในการประกอบพิธี ตั้งแต่ 1. ประกอบพิธีไหว้ครูในพิธีรับศิษย์ 2. ประกอบพิธีไหว้ครูในการอบรมคนจำนวนมาก และ 3. ประกอบ พิธีไหว้ครูให้กับสถานศึกษา และประกอบพิธีไหว้ครูประจำปี

อภิปรายผล

รูปแบบพิธีไหว้ครูพื้นเมืองล้านนาของแม่ครูบัวเรียว รัตนมณีภรณ์ สามารถอธิบายด้วยทฤษฎีสัมพันธ์สัญลักษณ์ ดังต่อไปนี้

ปัจจัยที่ส่งเสริมกระบวนการจัดงานไหว้ครู อธิบายตามทฤษฎีสัมพันธ์สัญลักษณ์ แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของธรรมชาติของการกระทำระหว่างกัน (Nature of Interaction) ในสังคมมนุษย์ระหว่างครูกับศิษย์ ครูกับศิษย์ใหม่ ศิษย์ปัจจุบันกับศิษย์ปัจจุบัน และศิษย์ปัจจุบันกับศิษย์ใหม่ ผ่านพิธีกรรมของสำนักที่เรียกว่าพิธีไหว้ครู ซึ่งเป็นการให้ความสัมพันธ์ทางสังคม ทำให้บุคคลปรับตัวและโลกทัศน์กับความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ดังจะเห็นได้จากพฤติกรรมในการแสดงออกของครูเจ้าสำนัก คือ แม่ครูบัวเรียว ที่แสดงออกถึงความกตัญญูต่อครูบาอาจารย์ผ่านพิธีกรรมไหว้ครู ทำให้ลูกศิษย์และบุคคลอื่นได้นำไปเป็นแบบอย่าง

ทางด้านกลุ่มลูกศิษย์ในสำนักสามารถแบ่งตามขั้นตอนของการพัฒนาตัวตน ได้ 3 กลุ่ม คือ

1. ขั้นตอนของการเตรียมตัว แสดงความสัมพันธ์สัญลักษณ์ของกลุ่มศิษย์ใหม่ในสำนัก ซึ่งกลุ่มนี้จะทำการเลียนแบบคนในสำนักด้วยการพ้อนรำ โดยมีต้นแบบสูงสุดที่ต้องทำให้เหมือน คือ แม่ครูบัวเรียว รวมถึงการรำให้เหมือนสมาชิกที่อาวุโสในสำนัก

2. ขั้นให้ความสำคัญกับคนอื่น สมาชิกอาวุโสมิบทบาทหน้าที่สำคัญในด้านต่าง ๆ ของสำนัก ซึ่งผ่านประสบการณ์เป็นเวลานาน ในระหว่างกระบวนการนี้เอง บุคคลต้นแบบ และศิษย์ในสำนักจะทำหน้าที่ในการเข้าร่วมและจัดการทำงานของพิธีไหว้ครูตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย กระจายหน้าที่รับผิดชอบ และดูแลศิษย์ใหม่ที่เข้ามาร่วมการดำเนินงาน ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่พบจากการร่วมมือในการดำเนินงานไหว้ครูประจำปี หรืองานอบรมให้ความรู้ทางด้านนาฏศิลป์พื้นบ้านแต่ละครั้ง

3. ขั้นการรู้จักชุมชนหรือสังคม เป็นการแสดงความสัมพันธ์จากแม่ครูบัวเรียว ต่อศิษย์อาวุโส ศิษย์ปัจจุบัน รวมถึงศิษย์ใหม่ ด้วยการมอบหมายหน้าที่ในการทำงาน การให้รางวัลกำลังใจแก่ศิษย์ ตามลำดับประสบการณ์หน้าที่ และภาระงานที่ได้รับมอบหมาย ทั้งนี้ ศิษย์ที่อยู่ในสำนักเป็นระยะเวลายาวนาน จะเป็นผู้ที่สร้างความสัมพันธ์ผ่านกิจกรรมไหว้ครู ผู้ที่อาวุโสสุดจะมีหน้าที่ในการแบ่งงาน กระจายงาน สร้างกระบวนการทำงาน ผู้ที่อาวุโสน้อยจะลงมาช่วยกันทำหน้าที่ ช่วยกันควบคุม และแก้ปัญหาระหว่างการดำเนินงาน ส่วนกลุ่มน้องใหม่จะมีหน้าที่ดำเนินงานตามที่ได้รับมอบหมาย โดยการทำงานของทั้ง 3 กลุ่มนี้ ย่อมเกิดปัญหาในการทำงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งพิธีไหว้ครูประจำปี และโครงการอบรมของแม่ครูบัวเรียวในแต่ละครั้ง ซึ่งจะเกิดความหมายในการปฏิบัติงานแต่ละครั้ง โดยมีจุดสูงสุดของศรัทธา คือ แม่ครูบัวเรียว รัตนมณีภรณ์ และครูบาอาจารย์ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ที่ก่อให้เกิดสิ่งต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. สร้างกระบวนการยึดเหนี่ยวทางจิตใจให้กับลูกศิษย์ โดยมีแม่ครูบัวเรียว รัตนมณีภรณ์ เป็นผู้ดูแล และเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ทั้งกระบวนการทำรำ รูปแบบการไหว้ครู และสถานที่ในการทำกิจกรรมหรือพิธีกรรม คือ บ้านของแม่ครูบัวเรียว

2. สร้างความเคารพซึ่งกันและกันในสำนัก ในการทำงานต่างๆ เมื่อจัดโครงการ กิจกรรม หรือพิธีไหว้ครู ประจำปี ศิษย์รุ่นพี่จะร่วมใจเข้ามาดำเนินงานอย่างพร้อมเพรียงไม่ว่าจะอยู่ในพื้นที่ หรือ จังหวัดใดก็ตาม ยินดีเข้ามาช่วยจัดและดำเนินงานทุกครั้ง แต่การทำงานมีระบบในการแบ่งงานจากศิษย์ผู้มีความชำนาญเป็นผู้กระจาย ด้วยการแบ่งฝ่ายรูปแบบการทำงาน ทั้งนี้ ไม่ได้ยึดถือว่า ใครอายุมากจะต้องเป็นผู้มอบหมาย แต่จะยึดถือตามประสบการณ์ทำงานในสำนักบ้านสาวไหมเป็นสำคัญ ศิษย์ทุกคนจะเคารพ ฟังเหตุผล และร่วมกันดำเนินงานให้สำเร็จทุกครั้ง

3. สร้างความสามัคคีในสำนัก จากการดำเนินงานในการสร้างกระบวนการยึดเหนี่ยวทางจิตใจ และสร้างความเคารพซึ่งกันและกัน นำมาสู่ความสามัคคีในสำนัก แม่ครูบัวเรียว กล่าวว่า “ความสุขของแม่กับลูกศิษย์ลูกหา แม่ภูมิใจมากที่ลูกเขาไปได้ผิตหัวทะเลาะกัน” (บัวเรียว รัตนมณีภรณ์, สัมภาษณ์ 15 เมษายน 2565)

4. เกิดกระบวนการทำงานร่วมกันของลูกศิษย์ในการดำเนินงาน เป็นการสร้างระบบและกระบวนการทำงาน เมื่อดำเนินงานแต่ละครั้งลูกศิษย์แต่ละคนที่เป็นผู้ร่วมดำเนินงานจะรู้หน้าที่ และระบบของตัวเอง ในแต่ละครั้งว่าในการดำเนินงานมีหน่วยงานใดบ้าง และตนเองเหมาะสมหรือต้องการดำเนินงานในฝ่ายไหน และต้องมีลำดับการทำงานอะไรบ้าง

5. สร้างพื้นที่ทางสังคมให้กับลูกศิษย์ในการแสดงออก พิธีไหว้ครูเป็นกิจกรรมเชิงสัญลักษณ์ที่นอกจากจะบ่งบอกถึงความเคารพ ความนอบน้อมต่อครูบาอาจารย์ ยังเป็นพิธีที่ทำให้ลูกศิษย์มีพื้นที่แสดงออก ทั้งทางตรงและทางอ้อม ทางตรง ได้แก่ เมื่อจัดพิธีไหว้ครูประจำปี หรือไหว้ครูในสถานศึกษาแล้ว เสมือนเป็นสนามให้ลูกศิษย์ได้นำเอาวิชาความรู้ที่ได้เรียนมาแสดงอวดฝีมือแก่เพื่อนร่วมสำนัก และครูบาอาจารย์ ซึ่งสามารถที่จะตีเทียบและให้ข้อเสนอแนะในการแสดงออกถึงศิลปะการแสดงนั้นได้ การแสดงออกในทางอ้อม เปรียบเสมือนเป็นการบวรณ์ตัวว่า เป็นศิษย์ของสำนักใดสำนักหนึ่ง เมื่อคนกลุ่มอื่นมาพบเห็นจึงเกิดความพึงพอใจ เมื่อครี้อายทางธุรกิจทางด้านการท่องเที่ยว หรือด้านศิลปวัฒนธรรม และสามารถนำไปร่วมแสดงงานหรือเกิดการจ้างงานขึ้นได้

ในการวิเคราะห์รูปแบบการไหว้ครูสายสกุลช่างพ่อนแม่ครูบัวเรียว รัตนมณีภรณ์ ตามแนวความคิดเรื่ององค์การสังคมพาร์สัน พบว่า ผู้กระทำพิธี คือ แม่ครูบัวเรียว รัตนมณีภรณ์ ได้กระทำการดังกล่าวแต่ครูบาอาจารย์ผู้ล่วงลับ เป้าหมายเพื่อไม่ให้ปฏิบัติผิดจารีต กระทำแก่ตนเองเป้าหมายเพื่อเกิดความเป็นสิริมงคลต่อครูบาอาจารย์และตนเอง กระทำแก่ลูกศิษย์เพื่อให้อาศัยความเชื่อ และศรัทธาต่อการเรียนการสอน ด้วยวิธีหรือกระบวนการในการขึ้นชั้นครู โดยมีรูปแบบในการประกอบพิธีเป็นสถานการณ์ที่สำคัญ ตั้งแต่การเตรียมความพร้อมในการประกอบพิธี ตั้งแต่วันเตรียมงาน วันดำเนินงาน พิธีกรรมที่ดำเนินการตามแบบจารีต พิธีกรรมที่สร้างเสริมขึ้นให้เหมาะสมกับสถานการณ์ในแต่ละยุคสมัย จนเป็นบรรทัดฐานให้กับลูกศิษย์ในการจัดงาน และในการจัดการเรียนการสอน เพื่อเป็นแนวปฏิบัติให้กับลูกศิษย์

รูปแบบและพิธีไหว้ครูนาฏศิลป์พื้นบ้านล้านนา ควรมีการศึกษาในสำนักต่าง ๆ ของล้านนา เพื่อศึกษารูปแบบ พิธีกรรม กระบวนการ และสร้างเป็นวิถีปฏิบัติ เพื่อให้ผู้ที่ดำเนินกิจกรรมดังกล่าวเมื่อเข้าสู่ระบบการศึกษาแล้ว ผู้จัดกิจกรรมสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางปฏิบัติได้อย่างเข้าใจ อย่างไรก็ตามพิธีไหว้ครูนาฏศิลป์พื้นบ้านล้านนา ไม่ได้เป็นเฉพาะเครื่องมือ และกระบวนการทางสังคมเท่านั้น แต่ยังเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจให้คนร่วมอนุรักษ์ ส่งเสริม สร้างสรรค์ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านของชาติให้พัฒนา และคงอยู่กับชาติไทยสืบไป

เอกสารอ้างอิง

กรม, ส่งเสริมวัฒนธรรม. (2559). *คำประกาศเกียรติคุณศิลปินแห่งชาติ นางบัวเรียว รัตนมณีภรณ์*. กรุงเทพฯ: กระทรวงวัฒนธรรม.

จิรัชชาติ สันติยศ. (2551). *พระราชชายาเจ้าดารารัศมี*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.

ธเนศวร์ เจริญเมือง. (2554). *คนเมืองประวัติศาสตร์ล้านนาสมัยใหม่ (พ.ศ.2317-2553)*. (พิมพ์ครั้งที่ 2.) กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ธิดินัดดา มณีจันทร์ และยุทธการ ชันชัย. (2552). *ศิลปะการแสดงพื้นบ้านของกลุ่มชาติพันธุ์ใหญ่*. เชียงใหม่: โรงพิมพ์มิ่งเมือง.

บ้านจอมยุทธ. (2543). *ทฤษฎีโครงสร้าง – หน้าที่*. สืบค้นจาก <https://www.baanjommyut.com>

บัวเรียว รัตนมณีภรณ์. ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (การแสดงพื้นบ้าน – ช่างฟ้อน) พุทธศักราช 2559 . (15 เมษายน 2565). สัมภาษณ์.

พัชรินทร์ สิริสุนทร. (2556). *แนวคิด ทฤษฎี เทคนิค และการประยุกต์เพื่อการพัฒนาสังคม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

รัชณี วิศิษฐ์โรตม. (2557). *วิถีกลองจ้อย: ย่ำอย่างสู่เส้นทางภายในการพัฒนามิติภายในผ่านกระบวนการฝึกกลองจ้อยมงคล*. นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหิดล.

รัตนะ ตาแปง. (2562). *กระบวนการสร้างเครือข่ายศิลปะการแสดงพื้นเมืองล้านนา กรณีศึกษา: พ่อครูคำกาไว้วัย แม่ครูบัวเรียว รัตนมณีภรณ์ และเครือข่ายระดับภาค*. การประชุมวิชาการด้านความก้าวหน้าทางศิลปวัฒนธรรม และการออกแบบระดับชาติ ครั้งที่ 1. คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์ ร่วมกับคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี และคณะวิจิตรศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา. วันที่ 17 พฤษภาคม 2562.

วารสารณ์ ไชวงศัญชาติ. (2552). *พิธีไหว้ครูที่อนเมือง*. ช่วงฝน: รวบรวมบทความไหว้ครู สรรพสล่าล้านนา ฉบับสมโภชศาลาพระจตุรทิศและยกฉัตรมณฑปพระพิฆเนศ. เชียงใหม่: สถาบันภาษา ศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.

ศิลปวัฒนธรรม. (2528). *ประเพณีไหว้ครู มาจากไหน? จากคติพราหมณ์ ถึงสมัยกรมพระยาดำรงฯ และแบบพิธีราชการ*. สืบค้นจาก <https://www.silpa-mmag.com/culture>

สงกรานต์ สมจันทร์. (2559). *ประวัติคนตรีล้านนา*. กรุงเทพฯ: จรัสสินทวงศ์การพิมพ์.

สนั่น ธรรมธิ. (2553). *นาฏดุริยางการล้านนา – ฟ้อนเจิง*. สืบค้นจาก <http://www.openbase.in.th/node/6928>

สร้อยดี อ่องสกุล. (2551). *ประวัติศาสตร์ล้านนา*. (พิมพ์ครั้งที่ 5). นนทบุรี: อมรินทร์บุ๊คเซ็นเตอร์.

สำนักงานราชบัณฑิตยสถาน. (2554). *ไหว้ครู 23 พฤศจิกายน 2562*. สืบค้นจาก <https://royalsociety.go.th>

สำนักงานราชบัณฑิตยสถาน. (2554). *ไหว้ครู 7 เมษายน 2554*. สืบค้นจาก <http://legacy.orst.go.th/?knowledges>

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเชียงราย. (2555). *พจนานุกรมยวนล้านนา – ไทยปวิวรรต ฉบับ 750 ปี เมืองเชียงราย*. เชียงราย: ล้อล้านนา.

สุรพล วิรุฬห์รักษ์. (2547). *หลักการแสดงนาฏศิลป์ปริทรรศน์*. พิมพ์ครั้งที่ 1 . กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ความสุขที่แสนอบอุ่น
Happiness with Warmth

ประไพ สุขดำรงwana
Prapai Sukdamrongwana

นักวิชาการอิสระ
Independent schola

วันที่รับบทความ : วันที่ 1 มิถุนายน 2565

วันที่ส่งบทความที่แก้ไข : วันที่ 21 มิถุนายน 2565

วันที่ตอบรับบทความเพื่อตีพิมพ์ : วันที่ 22 มิถุนายน 2565

บทคัดย่อ

การสร้างสรรคผลงานศิลปะศึกษานิพนธ์ชุด “ความสุขที่แสนอบอุ่น” ซึ่งมีที่มาจากประสบการณ์ตรง เป็นลักษณะผลงานจิตรกรรมเสมือนจริง (Realistic) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูล ที่เกี่ยวกับลักษณะงานจิตรกรรมภาพคน และถ่ายทอดองค์ความรู้ เทคนิค กรรมวิธีการสร้างสรรคผลงาน นำมาสู่การเผยแพร่ อนุรักษ์ และสืบสานอัตลักษณ์ความเป็นชาติพันธุ์ปกากะญอ (กะเหรี่ยง) ผ่านความผูกพัน ของแม่และลูก โดยใช้สื่อสร้างสรรคงานจิตรกรรม ตลอดถึงการเสนอผลงานจิตรกรรมออกสู่สาธารณชน

ผลการศึกษา พบว่า วิธีคิดและแนวทางการสร้างสรรคผลงานศิลปะจากประสบการณ์มีความสำคัญ ต่อกระบวนการสร้างสรรคงาน นำมาสู่การสร้างผลงานในเชิงสุนทรียศาสตร์ที่สื่อถึงความผูกพัน หลอมรวมเป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นภายในจิตใจ และได้นำมาแสดงออกมาในงานศิลปะศึกษานิพนธ์ โดยอาศัย กระบวนการศึกษาค้นคว้าหาข้อมูล ทั้งรูปแบบ ประเภทของงานทัศนศิลป์ การนำหลักทัศนธาตุ และ หลักองค์ประกอบศิลป์มาเป็นสัญลักษณ์ถ่ายทอดบรรยากาศของภาพ นำมาสู่การทดลองใช้วัสดุ - อุปกรณ์ การปรับใช้ในผลงาน จนกลายเป็นเอกลักษณ์ และลักษณะผลงานเฉพาะตน เมื่อนำมาประเมินยังพบว่า มีคุณค่าที่แสดงออกถึง 3 ด้าน คือ การแสดงออกด้านความงาม ด้านสาระ และด้านอารมณ์ความรู้สึก ซึ่งเป็นรูปแบบการสร้างงานเหมือนที่ปรากฏอยู่ในธรรมชาติ โดยยึดหลักการสร้างสรรคดังที่ตามองเห็น การนำทัศนธาตุต่าง ๆ มาสร้างสรรคโดยการจัดองค์ประกอบศิลป์ แสดงรายละเอียดของผลงานให้เสมือนจริง จึงเกิดมุมมองการวิเคราะห์การแสดงคุณค่าและความหมายของการสร้างสรรคงานศิลปะที่สะท้อนแทนอารมณ์ ที่มีพื้นฐานจากชีวิตจริง โดยยึดแนวทางการส่งเสริม เผยแพร่ อนุรักษ์สืบสานในเชิงศิลปวัฒนธรรม และ นำไปพัฒนาต่อยอดต่อไปได้

คำสำคัญ : งานทัศนศิลป์ ภาพจิตรกรรม เทคนิคสีน้ำมัน

Abstract

The artistic creation thesis series of “Warm Happiness” is a realistic painting from the direct experience which aimed to study and analyze information from the portrait painting and transferred knowledge, techniques and methods of creating works which led to dissemination and conservation inheriting ethnic identity of Pga-knyau (Karen) through the bond between mother and child using innovative painting media as well as presenting paintings to the public.

The results showed that the ways of thinking and the empirical method have significance for artistic creation. It led to the combination of aesthetic works that conveyed the connection assimilated into the feeling that arose in the mind and had been expressed in art studies. Relying on the process of studying and researching information in both forms and types of visual arts and the introduction of visual elements and the principles of artistic elements as symbols conveying the atmosphere of the picture led to the experimental use of materials- equipment adaption in the work to become unique and characteristics of the individual works when evaluated, it was found that there were values that expressed into three aspects; beauty expression, content and emotion which is a form of job creation as it appears in nature by adhering to the principles of creativity as what the eyes can see. The researcher brought different visual elements arranging into artistic compositions and showed the realistic details of the work. Therefore, there was an analytical perspective of expressing the values and meanings of creating art that reflected the basic emotions in real life by adhering to the cultural promotion, disseminating, conservation and could be used for further development.

Key words: Visual, Arts Painting, Oil Painting Techniques

บทนำ

ยุคสมัยที่เปลี่ยนไป ความเจริญและเทคโนโลยีเข้ามาส่งผลให้เกิดการแข่งขันกันในด้านสังคม ทำให้ความสัมพันธ์และความผูกพันเริ่มน้อยลง แต่เทคโนโลยีเข้ามามีบทบาทมากขึ้น นฤมล ลภะวงศ์ และอนุรักษ ปัญญาวัฒน์ (2547, น. 46) กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงว่า “กระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ทำให้เกิดผลกระทบต่อวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอที่จะต้องปรับตัวตามกระแสการพัฒนาที่ล้นหลามเข้ามาในชุมชนคนปกากะญอที่เคยมีเอกลักษณ์วิถีการดำรงชีพที่โดดเด่น ในเรื่องประเพณีวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อดุมการณ์ ความเชื่อ และวิถีคิดตามประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของคนปกากะญอมาโดยตลอด ก็มีอันต้องผันแปร หรือค่อย ๆ สูญหายไปจากชุมชน” จากข้อมูลดังกล่าวสามารถบ่งชี้ได้ว่า โลกที่มีการเปลี่ยนแปลง อาจนำมาซึ่งวัฒนธรรมบางอย่างที่จะเลือนหายไป ซึ่งประเพณีที่สำคัญและสืบทอดกันมาของปกากะญอ คือ พิธีขึ้นปีใหม่ หรือที่เรียกว่า “*นีซอโค*” ระบุว่า “เป็นกิจกรรมช่วงหลังเก็บเกี่ยวผลผลิตแล้ว หรือเรียกขวัญของลูกหลาน กินข้าวใหม่ ผู้เฒ่าผู้แก่ทำพิธีผูกข้อมือให้ลูกหลาน อวยพรให้ครอบครัวอยู่ดีมีสุข หลุดพ้นจากสิ่งชั่วร้ายทั้งปวง มีสุขภาพร่างกายแข็งแรง และการฉลองมีรับประทานอาหารตามญาติพี่น้อง” (โอภามา จำแกะ, บุญมา กุพันธ์, วิชุดา ทิพย์วิเศษ และธวชนิ ลาลิน, 2562, น. 93) แสดงถึงการเชิญชวนให้ลูกหลานรู้จักญาติผู้ใหญ่ สร้างปฏิสัมพันธ์ให้เด็กกับสมาชิกในครอบครัว และในเครือญาติ เป็นประเพณีที่สำคัญ ซึ่งเป็นการส่งเสริมและปลูกฝังให้เด็กมีการเคารพผู้ใหญ่ และมารดาซึ่งมีหน้าที่หลักในการเลี้ยงลูก จะต้องให้คำชี้แนะ และคำแนะนำกับลูกอย่างใกล้ชิด สอดคล้องกับ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) (2565) ที่กล่าวว่า “กลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอจะนับถือความสัมพันธ์ทางสายตระกูลฝ่ายแม่ (Matrilineally - related) โดยแม่จะเป็นคนสำคัญในครัวเรือน เป็นสมาชิกเพียงคนเดียวในครอบครัวที่มีสิทธิในการครอบครอง สัตว์เลี้ยง เช่น หมู และไก่ เมื่อแม่ตายจะต้องเผาหมูและไก่ตามไปด้วย” หรือแม้แต่ประเพณีการแต่งงาน ผู้หญิงจะเป็นผู้เลือกคู่ครองเอง อีกทั้งเจ้าสาวจะต้องทอเสื้อผ้า กางเกง และย้อมไว้ให้เจ้าบ่าว (มูลนิธิโครงการหลวง, 2555) จะเห็นได้ว่า ผู้หญิงจะมีส่วนสำคัญอย่างมากต่อสมาชิกในครอบครัว ดังนั้น แม่จึงมีบทบาทสำคัญที่สะท้อนถึงค่านิยมของวัฒนธรรม การปลูกฝัง การอบรมสั่งสอนเลี้ยงดู การให้ความรัก และการคอยขัดเกลาสมาชิกในครอบครัว ซึ่งจะเป็นการสืบทอดวัฒนธรรมอันดีจากรุ่นสู่รุ่น ในส่วนนี้เองที่ผู้เขียนได้นำเอาความรู้สึกรักจากประสบการณ์ตรงที่ผู้เขียนได้รับจากวัยเด็ก การรับรู้ถึงความรัก และความผูกพันจากแม่ ซึ่งเป็นความรู้สึกที่อบอุ่นส่งผลให้ผู้เขียนรู้สึกอึดอึดใจ และภาคภูมิใจในความเป็นอัตลักษณ์ของตนเอง รู้สึกรักและหวงแหนความเป็นชาติพันธุ์ปกากะญอ ซึ่งเป็นสิ่งที่ควรค่าแก่การรักษา สืบทอดต่อไป และไม่ยอมให้สิ่งเหล่านี้เลือนหายไป จึงได้นำมาสร้างเป็นแรงบันดาลใจในการสื่อเรื่องราวผ่านการสร้างสรรค์จิตรกรรม ซึ่งจะเป็นอีกวิธีการหนึ่งที่จะช่วยเผยแพร่ ส่งเสริม อนุรักษ์วัฒนธรรมและประเพณีของชาติพันธุ์ปกากะญอต่อไป

ด้วยเหตุดังกล่าว ผู้เขียนจึงมีแนวคิดการสร้างสรรค้งานงานจิตรกรรมเสมือนจริง พร้อมนำเสนอกระบวนการ กรรมวิธี และเทคนิควิธีการสร้างสรรค์เป็นผลงาน โดยใช้กระบวนการทางจิตรกรรมเทคนิคสีน้ำมันบนผ้าใบ โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะถ่ายทอดอารมณ์ และความรู้สึกผ่านการสร้างสรรค์รูปแบบภาพวาดเสมือนจริงในบทบาทของแม่กับลูก โดยผ่านการใช้เส้น รูปทรง สี และการจัดองค์ประกอบให้เห็นตัวบุคคลเป็นจุดเด่นชัดเจน ให้มีความน่าสนใจ ซึ่งมีการศึกษาแนวทางศิลปะภาพวาดบุคคล ภาพวาดเสมือนจริง รวมถึงการนำรูปแบบผลงานศิลปะเพื่อยึดเป็นแนวทางการสร้างงานศิลปะ โดยเฉพาะหลักการใช้สีที่ต้องการสื่อถึงบรรยากาศของภาพให้ผู้ที่ได้ชมรับรู้ถึงความอบอุ่น ความสุขร่วมกับผลงานจิตรกรรมชุดนี้ด้วย

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับลักษณะงานจิตรกรรมภาพคน และถ่ายทอดองค์ความรู้ เทคนิค และกรรมวิธีการสร้างสรรค์ผลงาน
2. เพื่อเผยแพร่ อนุรักษ์ และสืบสานอัตลักษณ์ความเป็นชาติพันธุ์ปกากะญอผ่านความผูกพันของแม่และลูก โดยใช้สื่อสร้างสรรค์งานจิตรกรรม
3. เพื่อเสนอผลงานจิตรกรรมออกสู่สาธารณชน

กระบวนการของการสร้างสรรค์

1. ศึกษาเกี่ยวกับแนวทางจิตรกรรมภาพวาดบุคคลจากเว็บไซต์
2. ศึกษาข้อมูล รูปแบบ เนื้อหาเรื่องราว จากหนังสือ เอกสาร ตำรา และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
3. ศึกษาดูรูปแบบงานของศิลปิน อิทธิพลในด้านการทำงานของศิลปิน

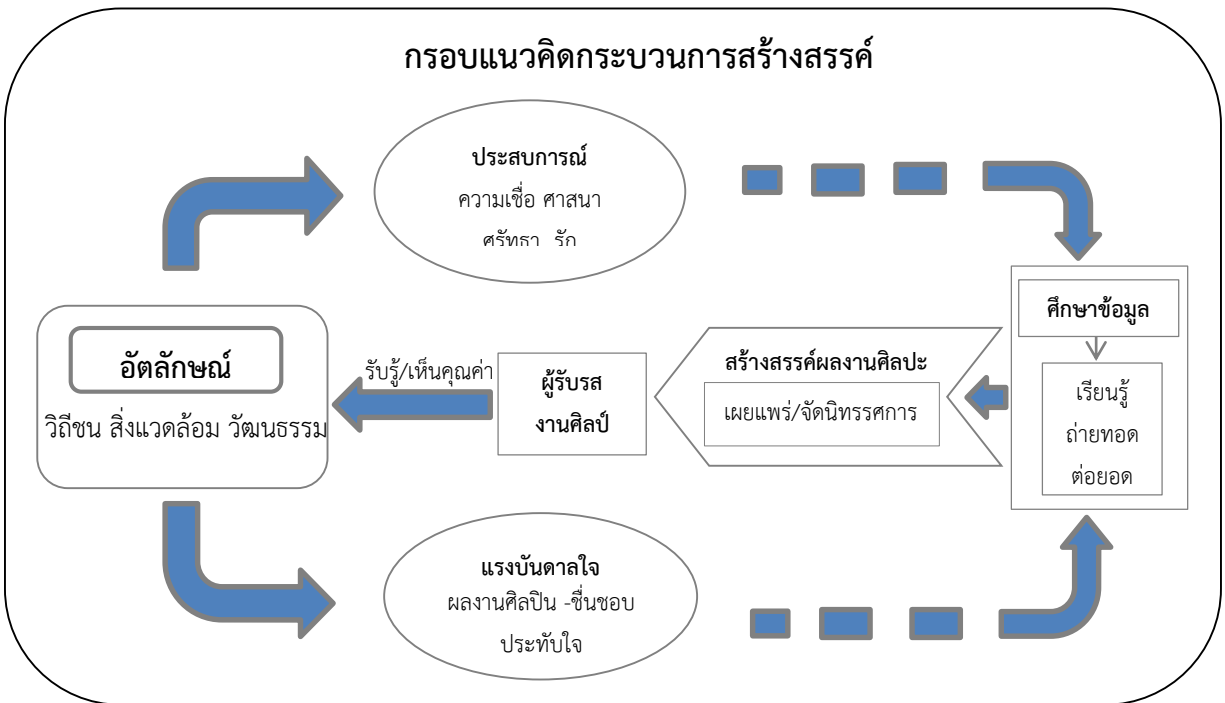
การกำหนดแนวคิด รูปแบบ และเทคนิคการสร้างสรรค์

โดยศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับความรัก ความสัมพันธ์ของคนในครอบครัว และความผูกพันของแม่และลูก รวมถึงการหารูปแบบงานของศิลปินเพื่อนำมาเป็นแนวทางและแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะจิตรกรรม ในรูปแบบภาพวาดคนเสมือนจริง และยังนำเสนอความเป็นอัตลักษณ์ของชาติพันธุ์ปกากะญอ ซึ่งการศึกษาเทคนิค และกระบวนการสร้างสรรค์ผลงานของศิลปินที่มีเนื้อหาเรื่องราวที่นำมาถ่ายทอดเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ ด้วยศิลปินจะถ่ายทอดการสร้าผลงานศิลปะอย่างบรรจงและสามารถถ่ายทอดองค์ประกอบออกมาได้อย่างลงตัว และน่าประทับใจ

สมศิริ อรุโณทัย (2559: น. 125) กล่าวว่า การสร้างสรรค์เป็นพฤติกรรมสำคัญของมนุษย์ในการสร้างสิ่งใหม่ หรือปรับเปลี่ยนสิ่งเดิมให้ดีขึ้น โดยมีส่วนประกอบที่สำคัญของการสร้างสรรค์ (สุชาติ เถาทอง, 2536) ดังนี้

1. การรับรู้ (Perception) เป็นส่วนประกอบแรกของมนุษย์จะพบว่า ผู้ที่มีความคิดสร้างสรรค์ มักจะเป็นผู้ที่มีประสบการณ์พบเห็นสิ่งต่าง ๆ มาก มีการรับรู้ และพยายามสังเกตสิ่งต่าง ๆ จากการรับรู้
2. จินตนาการ (Imagination) เป็นผลมาจากการสังสมการรับรู้ทั้งหมดด้วยประสาทสัมผัสต่าง ๆ ของมนุษย์ ผสมผสานกับความคิดในการสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ ด้วยลักษณะที่แตกต่างจากเดิม
3. ประสบการณ์ (Experience) เป็นผลจากการรับรู้ในการเรียนรู้และ เก็บสิ่งสมไว้ ประสบการณ์มีความสำคัญที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ และการแก้ปัญหา ดังนั้น ประสบการณ์จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ

จากข้อมูลข้างต้นสามารถนำมาสร้างเป็นกรอบแนวคิดกระบวนการสร้างสรรค์ดังแผนภาพ ต่อไปนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดกระบวนการสร้างสรรค์

ซึ่งมีศิลปินที่ชื่นชอบที่เป็นแรงบันดาลใจสำคัญในการสร้างสรรค์ผลงาน โดยเฉพาะแนวทาง เทคนิค วิธีการ รูปแบบ และการศึกษาข้อมูลจากผลงานของศิลปินที่ผู้เขียนสามารถนำมาใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา พิจารณาความสอดคล้อง และบริบทที่เกี่ยวข้องของข้อมูล ตามแนวคิดการสร้างสรรค์ผลงาน โดยผลงานของศิลปินที่ผู้เขียนได้นำมาศึกษา ท่านแรกเป็นศิลปินต่างประเทศ คือ ศิลปิน วลาดีเมียร์ โวเลกอฟ (Vladimir Volegov) จิตรกรชาวรัสเซีย โดยมีตัวอย่างภาพวาดของ วลาดีเมียร์ โวเลกอฟ ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 2: At pier of Blanes. 2015
oil on canvas”
92 x 65 cm,
ที่มา: (วิไลวรรณ พิมภักดิ์, 2561)

ภาพที่ 3 Commission of family painting. 2015
oil on canvas.
122 x 91 cm.
ที่มา: (วิไลวรรณ พิมภักดิ์, 2561)

ซึ่งเนื้อหาของภาพที่ 2 เป็นการหยิบยกการเรื่องราวของส่งสายตาที่แสดงถึงความผูกพันระหว่างคนกับสัตว์เลี้ยง ส่วนภาพที่ 3 เป็นลักษณะของการปล่อยพื้นที่ ให้เห็นถึงภาพบรรยากาศของฉากหลัง และตัดด้วยเส้นสีขาวของเด็กผู้หญิงทำให้เด่นขึ้นมา และอีกศิลปินท่านหนึ่งที่เป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะ ท่านที่สองเป็นจิตรกรคนไทย นั่นคือ ศิลปิน ชัยรัตน์ แสงทอง

ภาพที่ 4 สามัญธรรมดากับคุณค่าอันสูงสุด
ศิลปิน: ชัยรัตน์ แสงทอง
ที่มา: (artbangkok.com, 2556)

ภาพที่ 5 สามัญธรรมดากับคุณค่าอันสูงสุด
ศิลปิน: ชัยรัตน์ แสงทอง
ที่มา: (artbangkok.com, 2556)

ซึ่งผลงานของศิลปิน ชัยรัตน์ แสงทอง สามารถสะท้อนทั้งเรื่องราวและบรรยากาศของการใช้ชีวิต เป็นรูปแบบงานจิตรกรรมวาดภาพระบายสี ที่เข้าใจในเนื้อหาของวัตถุสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นการมองแบบวิเคราะห์ ส่วนประกอบของวัตถุ ลักษณะต่าง ๆ ของวัตถุ และมุมมองที่จะถ่ายทอด ได้แก่ โครงสร้าง รูปทรง พื้นผิว แสง เงา และทัศนียภาพ เป็นต้น โดยนำหลักองค์ประกอบศิลป์ หลักการจัดภาพมาใช้ ลักษณะงานจะปล่อยให้พื้นหลัง เป็นพื้นที่ว่าง จะเน้นบรรยากาศผ่านการลงสีที่เป็นรูปร่าง และรูปทรง

แนวทางการนำเสนอรูปแบบผลงานของตนเอง

ภาพที่ 6 ภาพวาดคนเหมือน (ยาย)
การวาดเส้น

ภาพที่ 7 ภาพวาดคนเหมือน (เพื่อน)
การวาดเส้น

การเขียนภาพมี 2 ลักษณะ คือ การวาดเส้น (Drawing) และการระบายสี (Painting) ซึ่งผลงานการวาดภาพเหมือนในช่วงแรกของผู้สร้างสรรค์ผลงาน เริ่มจากเทคนิคการวาดเส้น ที่ถือว่าการพัฒนาขั้นตอน กลวิธี หรือวิธีการมองแบบต่าง ๆ ได้แก่ รูปทรง แสงและเงา กลวิธีจุด กลวิธีเส้นแบบต่าง ๆ เป็นต้น ทั้งนี้ เพื่อเป็นแนวทางการพัฒนาในระดับสูง ที่จะนำไปสู่การสร้างสรรค์ที่มีลักษณะเฉพาะตน ส่วนเทคนิคสีน้ำ มีความยาก ในส่วนของการใช้น้ำผสมกับสี เพราะต้องควบคุมน้ำหนักสีบนกระดาษให้เกิดรูปร่างทรง แสง และเงา ซึ่งเทคนิคสีน้ำ เมื่อลงสีแล้วมีโอกาสแก้ไขได้น้อยมาก เนื่องจากมีคุณสมบัติที่โปร่งใส การทับซ้อนของสีหลาย ๆ ชั้น อาจทำให้ผลงานเสียหายได้ ต่อมาเมื่อผู้เขียนได้เรียนรู้การใช้เทคนิคอื่น ๆ ทั้งสีอะคริลิก และสีน้ำมัน ปรากฏดังตัวอย่าง ต่อไปนี้

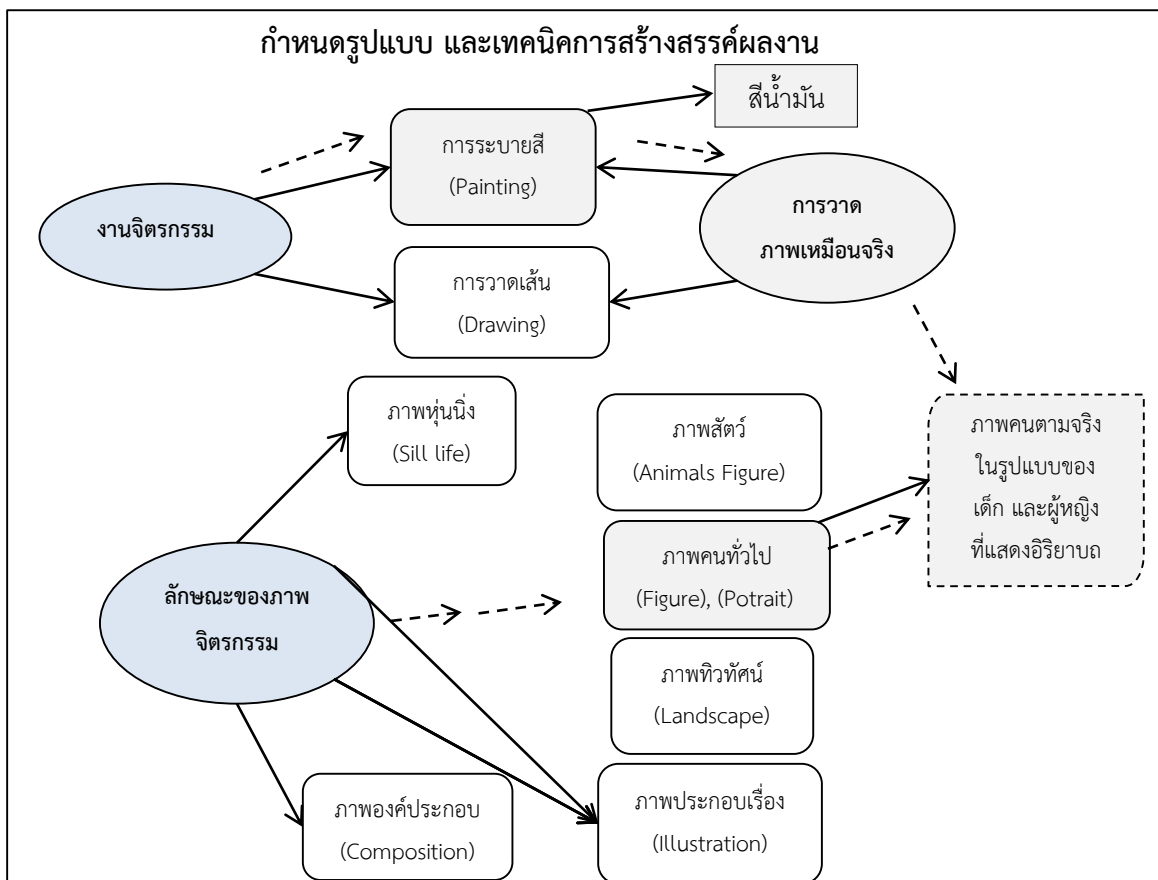
ภาพที่ 8 จังหวะ สีลา
สื่อะคริลิค
100 x 100 ซม.

ภาพที่ 9 บางเวลา
สีน้ำมัน
150 x 100 ซม.

ในการทดลองสร้างสรรค์ผลงานหลังจากผู้เขียนได้ศึกษาแนวทางศิลปิน โดยเริ่มจากการสร้างบรรยากาศของภาพ ด้วยการใช้แสงจัด และเงาจัด จึงทำให้ภาพได้บรรยากาศของแสงกระทบ ซึ่งเทคนิคสื่อะคริลิคจะมีคุณสมบัติแห้งเร็ว และสามารถทับซ้อนได้ สีน้ำมันจะต้องรอเวลาให้สีแห้งก่อนถึงจะระบายซ้ำได้ แต่ข้อดีของสีน้ำมัน คือ สามารถค่อย ๆ เกยเนื้อสีให้เนียนได้ หากพิจารณาความยากง่ายแล้ว สีน้ำมันเป็นเทคนิคที่ยากที่สุด แต่อาจขึ้นอยู่กับทักษะและความถนัดของแต่ละบุคคล

จากการศึกษาข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ผู้เขียนสามารถกำหนดรูปแบบและเทคนิคการสร้างสรรค์ร่างแผนภาพต่อไปนี้

การสร้างสรรค์ผลงาน “ความสุขที่แสนอบอุ่น”

ในสร้างสรรค์ผลงานจิตรกรรมในหัวข้อ “ความสุขที่แสนอบอุ่น” ตามขั้นตอนที่ได้กำหนดไว้ ประกอบด้วย จำนวนผลงานทั้งหมด 2 ชิ้นงาน เริ่มจากการเลือกภาพร่าง (Sketch) จากหัวข้อที่กำหนด โดยดำเนินการค้นหา ข้อมูลจากแหล่งข้อมูลที่กำหนดไว้ และนำข้อมูลจากผลงานชิ้นที่เคยได้สร้างสรรค์มาเป่าแนวทางในการสร้างสรรค์ ผลงาน ทั้งนี้ เพื่อใช้เป็นตัวอย่างการนำเสนอผลงานให้สอดคล้องกับเนื้อหาและความคิด กำหนดชุดงานตัวอย่าง ภาพร่าง (Sketch) เพื่อให้อาจารย์ที่ปรึกษาโครงการ และคณะกรรมการหลักสูตรพิจารณาเห็นชอบเพื่อให้แก้ไข เพิ่มเติม จากนั้นแก้ไขจนผ่านการพิจารณา จึงนำมาสร้างสรรค์ผลงานด้วยเทคนิคสีน้ำมันบนผืนผ้าใบ

ภาพที่ 11 พระแม่มาเรีย
สีน้ำมัน

ภาพที่ 12 ครอบครัว
สีน้ำมัน

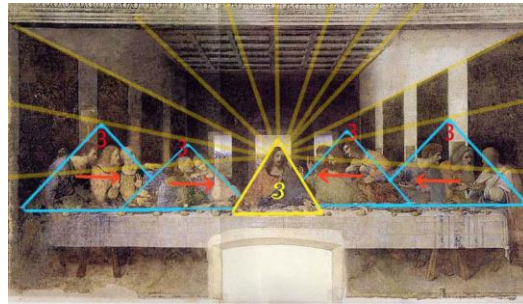
ตัวอย่างภาพวาดสีน้ำมัน (ภาพที่ 11 และภาพที่ 12) เป็นข้อมูลนำเสนอแนวทางการสร้างสรรค์ผลงาน ภาพวาดคนเหมือน การใช้เส้นนำสายตา สื่อเป็นนัยยะของรูปภาพ ช่วยให้ภาพมีอารมณ์ร่วมรับรู้ และได้บรรยากาศความรู้สึก ดังคำอธิบายที่ว่า อารมณ์ หรือความรู้สึกดังกล่าวนี้จะพาให้เกิดอาการสึมตัว (Attention span) และเพลอใจ (Psychical distance) ซึ่งลักษณะทั้งหมดนี้เรียกว่า *สุนทรีย์ หรือสุนทรีย์ภาพ* เป็นความรู้สึกจากการรับรู้ที่บริสุทธิ์ในห้วงเวลาหนึ่งนั้น (ทวิเกียรติ ไชยงยศ, 2538, 3) เป็นอารมณ์ห้วงเวลาหนึ่งของความรู้สึก และเป็นส่วนสำคัญสำหรับความต้องการสื่ออารมณ์และความรู้สึก คือ การวาดภาพดวงตา โดยดวงตาจะเป็นสื่อที่สะท้อนอารมณ์และความรู้สึกได้ชัดเจนที่สุด ดังคำกล่าวที่ว่า “ดวงตาเป็นหน้าต่างของหัวใจ”

จากภาพตัวอย่างมีการจัดวางรูปทรงที่เป็นกลุ่มก้อน เป็นการสื่อบรรยากาศทางกายภาพที่มีความกลมกลืน และดูอบอุ่น ซึ่งการจัดวางในลักษณะโครงสร้างทรงสามเหลี่ยมจะเป็นหลักโครงสร้างที่นิยมใช้กันโดยทั่วไป เป็นหลักการที่ศิลปินชื่อดังในยุคประวัติศาสตร์หลาย ๆ ท่านได้นำมาใช้ เช่น ภาพ “โมนาลิซา” และภาพ “อาหารมื้อสุดท้าย (The Last Supper)” ของศิลปินชื่อดัง เลโอนาร์โด ดา วินชี

ภาพที่ 13 โมนาลิซา
สีน้ำมัน

ที่มา: (ภัทรธร ฉันทวรภาพ, 2565)

ภาพที่ 14 อาหารมื้อสุดท้าย
สีน้ำมัน

ที่มา: (<http://www.belongtothetruth.com>, 2565)

วัสดุ และอุปกรณ์

วัสดุ และอุปกรณ์ที่ต้องใช้สำหรับการสร้างสรรค์ผลงานจิตรกรรมเทคนิคสีน้ำมัน ประกอบด้วย

1. เฟรมผ้าใบ
2. สีน้ำมัน
3. พู่กัน (หลายขนาด)
4. น้ำมันสน (สำหรับล้างพู่กัน)
5. สีอะคริลิกสีน้ำตาล (สำหรับลงสีพื้น)

ขั้นตอนการสร้างสรรค์ผลงาน

เมื่อได้กรอบแนวคิด รูปแบบ และเทคนิคการสร้างสรรค์ผลงานแล้ว ขั้นตอนการสร้างสรรค์ผลงาน เริ่มต้นจากการเลือกภาพตามวัตถุประสงค์ของการสร้างผลงาน โดยขั้นแรกจะเป็นการร่างภาพ และสีพื้นหลังด้วยการกำหนดระยะน้ำหนักร่อน และแก่ ในบางส่วน จากนั้นลงสีพื้นด้วยสีอะคริลิก โดยใช้สีน้ำตาลผสมกับน้ำในปริมาณมาก จากนั้นจึงลงสีพื้นแบบจาง ๆ เพื่อให้สีที่ได้ไม่เข้มมาก และง่ายต่อการลงสีของน้ำหนักรวด และเงา

ภาพที่ 15 ลงสีพื้นหลัง
ความสุขที่แสนอบอุ่น 1

ภาพที่ 16 ลงสีพื้นหลัง
ความสุขที่แสนอบอุ่น 2

ขั้นตอนต่อมา เป็นการลงสีบริเวณเสื้อผ้าการแต่งกาย ตามด้วยการลงสีพื้นหลังและบริเวณ
ส่วนต่าง ๆ เพื่อให้เห็นภาพโดยรวมของโทนสี

ภาพที่ 17 ลงสีเสื้อผ้า และบริเวณโดยรอบ
ความสุขที่แสนอบอุ่น 1

ภาพที่ 18 ลงสีเสื้อผ้า และบริเวณโดยรอบ
ความสุขที่แสนอบอุ่น 2

หลังจากได้คำแนะนำจากผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้เขียนได้นำข้อเสนอแนะดังกล่าวไปปรับแก้ในบางส่วน โดยเฉพาะบริเวณใบหน้าของเด็ก

ภาพที่ 19 ปรับแก้ผลงานตามคำแนะนำ “ความสุขที่แสนอบอุ่น 1”

การลงสีบริเวณผิว ต้องค่อย ๆ เก็บรายละเอียดพื้นผิวของส่วนต่าง ๆ โดยเฉพาะตรงจุดเด่นของภาพที่เป็นรูปทรงของคน เมื่อเก็บรายละเอียดส่วนต่าง ๆ เรียบร้อยแล้ว จะทำให้ได้ภาพที่สมบูรณ์

ภาพที่ 20 ความสุขที่แสนอบอุ่น 1
สีน้ำมัน
110 x 150 ซม.

ภาพที่ 21 ความสุขที่แสนอบอุ่น 2
สีน้ำมัน
110 x 150 ซม.

การวิเคราะห์ผลงานทัศนธาตุ และองค์ประกอบศิลป์

ในการวิเคราะห์ผลงานทัศนธาตุ และองค์ประกอบศิลป์ เป็นการนำหลักการทางศิลปะมาเชื่อมโยงกับสภาวะอารมณ์ในห้วงเวลาหนึ่ง เพื่อสร้างสรรค์งานแห่งความรักและความอบอุ่น ในสภาพของความทรงจำ และการระลึกถึงในฐานะวัตถุศิลปะทางอารมณ์

ภาพที่ 22 ลักษณะโครงสร้าง “ความสุขที่แสนอบอุ่น 1”

1. การวิเคราะห์ทัศนธาตุ และหลักองค์ประกอบศิลป์ของผลงานชิ้นที่ 1

1.1 การวิเคราะห์องค์ประกอบพื้นฐานทางทัศนธาตุ

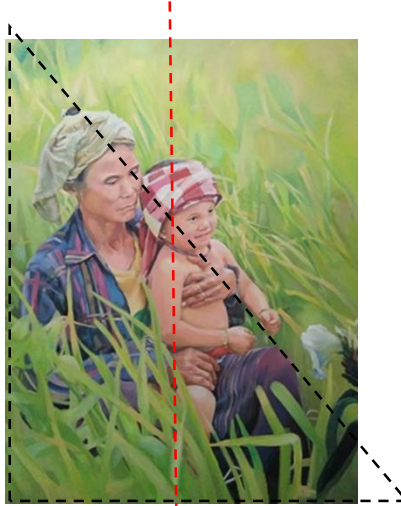
1). สี (Color) แสดงภาพโทนสีพื้นหลังโดยรวมออกมาในโทนเย็น แต่รูปทรงของคนจะเป็นลักษณะโทนร้อน เพื่อให้งานออกมาในลักษณะที่อบอุ่น เช่น มีสีชมพูอ่อนบนผิวหนังหน้าคน สีน้ำตาลและสีเลือดหมูบนผ้าซิ่น ซึ่งทั้ง 2 โทนนี้ทำให้ภาพตัดกัน แต่ในการสร้างสรรค์ผลงานได้มีการแทรกสีในบรรยากาศ จึงทำให้ภาพไม่ขัดแย้งกันมากเกินไป เช่น การนำสีของเสื้อผ้าแทรกบนท้องฟ้า ช่วยให้ภาพมีความเป็นเอกภาพ และสีที่ใช้เชื่อมโยงกับการสื่ออารมณ์ เช่น สีเขียวเหลือง ให้ความรู้สึกงดงามพักผ่อน สดชื่น และอ่อนเยาว์ ส่วนสีฟ้า จะให้ความรู้สึกปลอดโปร่ง สดใส และมีความหวัง ทั้งนี้ในบางจุดเป็นสีเทา เพื่อให้ความรู้สึกถึงความอ่อนโยน แทนความหมายของความเหงา และความเศร้า

2). เส้น (line) เส้นในลักษณะเส้นแนวนอนของฉากหลัง เป็นแนวราบไปกับพื้นระดับ ทำให้เกิดความรู้สึกกว้างขวาง รับรู้ถึงความสงบเงียบ และผ่อนคลาย รวมไปถึงเส้นแนวตั้งในลักษณะของทำยีน ทำให้รู้สึกรับรู้ถึงความมั่นคงของภาพ

- 3). รูปทรง (Form) เป็นรูปทรงในลักษณะของคน
- 4). บริเวณว่าง (Space) การปล่อยว่างในพื้นที่โดยรอบเป็นการแสดงให้เห็นถึงอากาศที่โอบล้อมรูปทรง แสดงฉากหลังวิวิธทัศน์ในระยะที่ไกลออกไป ทำให้ดูสบายตา และไม่ทึบตันจนรู้สึกอึดอัดจนเกินไป
- 5). น้ำหนัก (Value) เป็นการใช้แสงเงาให้มีความกลมกลืนเหมือนธรรมชาติ ซึ่งแสงเงาส่วนรวมของภาพ จะมีน้ำหนักเข้มมืด ปานกลาง และสว่าง ส่วนบริเวณใบหน้า มือ และเท้า จะเป็นส่วนที่ให้ความสว่างมากที่สุด เพราะเป็นส่วนที่โดนแสงมากที่สุด ในการเติมน้ำหนักแสงเงาจะช่วยให้ภาพมีระยะใกล้ - ไกล และมีมิติมากขึ้น
- 6). ลักษณะผิว (Texture) ลักษณะผิวในส่วนของใบหน้า มือ แขน และขา มีการเกลี่ยสีให้นุ่มนวลสอดคล้องกับการเน้นให้มีความเสมือนจริง

1.2 การวิเคราะห์หลักองค์ประกอบศิลป์

- 1). เอกภาพ การจัดภาพโดยรวม มีความเป็นเอกภาพด้วยเส้น รูปร่าง รูปทรง สี และแสงเงาที่สัมพันธ์กลมกลืนกัน ทั้งรูปคนและธรรมชาติ ทำให้ทั้งภาพดูเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน
- 2). ดุลยภาพ ภาพแม่และลูกที่อยู่ตรงแกนกลาง และเอนเอียงไปในทิศทางของคนละฝั่งเล็กน้อย ทำให้ภาพมีดุลยภาพแบบซ้ายขวาเท่ากัน
- 3). จุดเด่น จุดเด่นเป็นรูปทรงของคน ส่วนสำคัญจะอยู่บริเวณบนใบหน้า โดยมีดวงตาที่ให้ความรู้สึกเหมือนจ้องมองกับผู้ชมอยู่ตลอดเวลา และรอยยิ้มมุมปากของภาพช่วยสร้างบรรยากาศความอบอุ่นได้
- 4). ความกลมกลืน ส่วนประกอบต่างๆ ทางทัศนธาตุ ทั้งรูปแบบของเส้น รูปร่าง รูปทรง สี ขนาด สัดส่วน แสงเงา บริเวณว่าง และพื้นผิว มีความสัมพันธ์กลมกลืนกัน ทั้งเทคนิควิธีการสร้างสรรค์ซึ่งช่วยสอดคล้องประสานกับอารมณ์ความรู้สึกของภาพได้อย่างดี
- 5). ความขัดแย้ง จะขัดแย้งในด้านน้ำหนัก สี และแสงเงา ส่วนรวมของภาพมีความเข้มคล้ำต่างกับส่วนใบหน้าที่ใช้น้ำหนักสี และแสงเงาที่อ่อนกว่า แต่มีผลดี คือ ช่วยส่งเสริมบริเวณส่วนใบหน้าให้มีความเจิดจ้า เด่นชัด และงดงามยิ่งขึ้น

ภาพที่ 23 ลักษณะโครงสร้าง “ความสุขที่แสนอบอุ่น 2”

2. การวิเคราะห์ทัศนธาตุ และหลักองค์ประกอบศิลป์ของผลงานชิ้นที่ 2

2.1 การวิเคราะห์องค์ประกอบพื้นฐานทางทัศนธาตุ

- 1). สี (Color) การคลุมบรรยากาศของสีด้วยสีเขียวอมเหลือง เป็นการสื่อความหมายที่ให้ความรู้สึกงดงามพักผ่อน สดชื่น และอ่อนเยาว์ และสีเขียว จะให้ความรู้สึก สดชื่น เต็มโต และร่มเย็น
- 2). เส้น (Line) การใช้เส้นเอียงไปในทิศทางต่าง ๆ ของใบข้าว ให้ความรู้สึกถึงความอ่อนโยน และความเคลื่อนไหวที่มีชีวิต
- 3). รูปทรง (Form) เป็นรูปทรงในลักษณะของคน
- 4). บริเวณว่าง (Space) จังหวะการทับซ้อนของต้นข้าว ทำให้เกิดเป็นระยะห่างระหว่างรูปทรง มองดูเป็นช่องลึกเข้าไปในภาพ เกิดเป็นภาพว่างลวงตาช่วยให้ภาพมีระยะใกล้ - ไกล และมีมิติตั้งลึกตามธรรมชาติ
- 5). น้ำหนัก (Value) มีน้ำหนักสีเข้ม กลาง และอ่อน โดยน้ำหนักที่เข้มสุดจะอยู่บริเวณไหล่ เป็นความเข้มของเงา ซึ่งน้ำหนักอ่อน - แก่ จะทำให้รูปทรงมีปริมาตร และเสริมระยะภาพลวงตาได้
- 6). ลักษณะผิว (Texture) ลักษณะผิวของใบหน้า มือ และลำตัว ด้วยการเกลี่ยสีให้เข้ากับช่วงอายุวัย

1.2 การวิเคราะห์หลักองค์ประกอบศิลป์

- 1) เอกภาพ ความเป็นเอกภาพด้วยเส้น รูปร่าง รูปทรง สี และแสงเงาที่สัมพันธ์กลมกลืนกัน ทั้งรูปคนและธรรมชาติ เป็นภาพที่จัดองค์ประกอบแบบทับซ้อนสอดประสานกันให้ความรู้สึกอบอุ่นและผูกพัน
- 2) ดุลยภาพ มีลักษณะของดุลยภาพแบบซ้ายขวาไม่เท่ากัน เส้นนำสายตาของเด็กจะช่วยให้เกิดการถ่วงน้ำหนักของภาพ และการแทรกดอกเอื้อยหมายนา ซึ่งเป็นดอกสีขาวจะทำให้ภาพไม่หนักไปทางฝั่งซ้ายมากจนเกินไป
- 3) จุดเด่น คือ รูปทรงของคน โดยเฉพาะใบหน้าและสายตา
- 4) ความกลมกลืน การใช้ทัศนธาตุ ทั้งรูปแบบของเส้น รูปร่าง รูปทรง แสงเงา บริเวณว่าง และพื้นผิว มุ่งให้สัมพันธ์กลมกลืนกัน เพื่อต้องการให้ผู้ชมมีความรู้สึกร่วมและสอดคล้องกับอารมณ์ความรู้สึกของภาพให้ได้
- 5) ความขัดแย้ง แสดงความขัดแย้งในด้านน้ำหนัก สี และแสงเงา ระหว่างภาพคนกับพื้นหลัง

การพิจารณาคุณค่าของงานจิตรกรรม

1. **ด้านความงาม** เป็นภาพที่สร้างสรรค์โดยยึดทฤษฎีการเลียนแบบตามธรรมชาติ คือ *การเลียนแบบความงาม ตั้งแต่รูปร่าง รูปทรง สี สัน และน้ำหนักแสงเงา* ในลักษณะของภาพที่มีท่าทางเป็นเอกลักษณ์ระหว่างแม่และลูก คือ การสวมกอด และความสุขที่เห็นได้จากรอยยิ้ม ซึ่งเป็นพื้นฐานของการแสดงออกซึ่งความผูกพัน
2. **ด้านสาระ** เป็นภาพที่สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมการแต่งกายของกลุ่มชาติพันธุ์ชนเผ่าปกากะญอ ทั้งด้านเสื้อผ้าและลวดลายของผ้า รวมถึงค่านิยมที่ผู้หญิงจะมีบทบาทอย่างมากต่อสมาชิกในครอบครัว จากอัตลักษณ์ที่เกิดจากโครงสร้างทางสังคม ระบบความเชื่อ อุดมการณ์ วัฒนธรรม และจารีตประเพณี
3. **ด้านอารมณ์ความรู้สึก** เป็นภาพที่แสดงออกให้เห็นถึงอารมณ์ความรู้สึกภายในที่แฝงอยู่ในท่าทาง และสะท้อนให้เห็นได้จากนัยน์ตาและรอยยิ้ม รวมถึงความรู้สึกที่รับรู้ได้จากบรรยากาศสี สันของฉากหลัง การถ่ายทอดบุคลิกของความรัก ความทะนุถนอม ความสุข และความอบอุ่นที่แฝงไว้ในท่าทางบนใบหน้าของผู้เป็นแม่

ผลการวิจัย

ผลงานการสร้างสรรคศิลป์ศึกษานิพนธ์ชุด “ความสุขที่แสนอบอุ่น” มีแนวคิดจากการนำเรื่องราวจากประสบการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างแม่และลูก มาถ่ายทอดในลักษณะการสร้างสรรคผลงานจิตรกรรมด้วยการใช้พู่กันมาปิดป้ายเป็นเทคนิคสีน้ำมัน โดยในภาพจะมีการใช้ทั้งเส้นตรงและเส้นโค้ง การแสดงออกของสีจะมีทั้งโทนร้อนและโทนเย็น มีรูปร่างและรูปทรงของภาพบุคคล ทั้งนี้ ผลงานจะเน้นให้เกิดมิติ ความตื้น และลึกด้วยทัศนียภาพเชิงบรรยากาศ (Atmosphere Perspective) ทำให้ดูมีระยะใกล้ - ไกล เหมือนกับบรรยากาศดังที่ตาเห็น และภาพบุคคลที่เป็นแม่และลูกที่ปรากฏนั้นจะทำให้ภาพมีความน่าสนใจ มีการใช้ทัศนียภาพที่เป็นการสร้างมิติลวงตาอีกแบบหนึ่ง ประกอบกับการใช้น้ำหนักของสีที่ตัดกันระหว่างพื้นหลัง (Background) กับพื้นหน้า (Foreground) จึงทำให้รูปคนลอยเด่นออกมา

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้เขียนได้นำหลักทฤษฎีการแสดงออกทางทัศนศิลป์เป็นทฤษฎีนิยมการเลียนแบบ (Naturalism Theory) มุ่งใช้หลักทฤษฎีการสร้างงานศิลปะที่เหมือนจริงตามที่ตาเห็น จากสิ่งที่มีในธรรมชาติ และตามความรู้สึก โดยเป็นผลงานที่มีลักษณะการถ่ายทอดรูปแบบเหมือนจริง สะท้อนศิลปะเลียนแบบนิยม ซึ่งการถ่ายทอดในงานศิลปะชุดนี้เป็นการค้นหาคุณค่าของความจริง ซึ่งได้นำภาพถ่ายมาถ่ายทอดเป็นงานศิลปะ ในผลงานสามารถมองเห็นได้ถึงการถ่ายทอดความเป็นครอบครัว ความผูกพัน และสามารถเข้าใจได้ถึงเรื่องราวของความรักและความสุข เพราะเป็นประสบการณ์ทางการเห็น

การสร้างสรรคงานมีแนวทางในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ในเรียนการรับรู้ (Elemental Properties) ที่นำส่วนประกอบมูลฐานของศิลปะมาใช้ เช่น เส้น รูปร่าง สี พื้นผิว เป็นต้น และเพื่อลดความเข้มข้นของเนื้อสีลง จึงใช้สีขาวมาผสมกับเฉดสีต่าง ๆ จึงทำให้บรรยากาศของภาพออกมาในรูปแบบโทนสี pastel เพื่อช่วยลดเฉดสีแรง ๆ และลดความสดของสี ส่งผลให้ภาพมีความรู้สึกนุ่มนวลและอ่อนโยนขึ้นสอดประสานและสัมพันธ์เข้ากับเนื้อเรื่องที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับความสุขที่แสนอบอุ่น

สรุปผลการวิจัย

จากการสร้างสรรคผลงานศิลปะศึกษานิพนธ์ชุด “ความสุขที่แสนอบอุ่น” ผู้เขียนได้นำหลักการมาวิเคราะห์รูปแบบพัฒนาปรับปรุงเนื้อหาเทคนิคอย่างต่อเนื่องผ่านกระบวนการต่าง ๆ โดยมีการแก้ไข และปรับเปลี่ยนรูปแบบเพื่อให้ได้มาซึ่งความสอดคล้องตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ กล่าวสรุปได้ว่า ผลงานศิลปะศึกษานิพนธ์ชุด “ความสุขที่แสนอบอุ่น” สามารถถ่ายทอดผลงานจิตรกรรมภาพคน ถ่ายทอดองค์ความรู้ เทคนิค และกรรมวิธีการสร้างสรรคผลงานที่สามารถเผยแพร่ อนุรักษ์ และสืบสานอัตลักษณ์ความเป็นชาติพันธุ์ปกาเกะญอของความเป็นแม่และลูก ผ่านเสื้อผ้าการแต่งกาย โดยใช้สีสร้างสรรคงานจิตรกรรม ซึ่งเกิดเป็นการเรียนรู้และนำเสนอผลงานจิตรกรรมต่อสาธารณชนในรูปแบบการจัดนิทรรศการ ทำให้ได้รับการตอบรับจากการชื่นชมผลงานจากบุคคลคนทั่วไป ซึ่งเป็นไปในทิศทางที่ดี มีผู้คนให้ความสนใจ โดยส่วนใหญ่มีความชื่นชอบในเรื่อง

ของการลงสีภาพคนและบรรยากาศ เกิดความประทับใจทั้งผู้สร้างสรรค์ผลงานและผู้เข้ามาชม และผู้สร้างสรรค์ผลงานพร้อมนำคำติชมไปพัฒนางานต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- โกศล พิณกุล. (2553). *เทคนิคการระบายสีน้ำมันและศิลปะวิจัย*. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์
- นฤมล ลภะวงศ์ อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์. (2557). กระบวนการจัดการเพื่อรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอ บ้านหนองมณฑา อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่. *วารสารวิชาการการท่องเที่ยวไทยนานาชาติ*, 10(2), 46.
- ฝนฟ้า พาศิลา. (2561). รายงานการวิจัย การพัฒนาชุดกิจกรรมการเรียนรู้ตามรูปแบบการเรียนการสอนทักษะปฏิบัติของเดวิส: การวาดภาพเหมือนจริง ที่ส่งเสริมความสามารถในการวาดภาพ สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- ภัทรธร ฉันทวรภาพ. (2557). *โมนาลิซา (Monalisa)*. สืบค้นจาก <http://worldcivil14.blogspot.com/2014/02/monalisa.html>
- มูลนิธิโครงการหลวง. (2555). *กะเหรี่ยง (KAREN) “ปกากะญอ”*. สืบค้นจาก www.royalprojectthailand.com
- วิชราพร อยู่ดี. (ม.ป.ป.). *การแปรค่าอารมณ์สู่การสร้างสรรคงานศิลปะ กรณีศึกษา ผลงานศิลปะชุด “ความเศร้าอันงดงาม”*. สืบค้นจาก <https://finearts.dpu.ac.th/upload/content/files/showcase-journal/Beautiful-Sadness.pdf>
- วิไลวรรณ พิมภักดิ์. (2558). *รูปภาพศิลปะร่วมสมัย (vladimir vologov)*. สืบค้นจาก <http://aernwilaiwan.blogspot.com/>
- ศุภรัตน์ อินทนิเวศ. (ม.ป.ป.). *จิตรกรรม Painting*. เชียงราย: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย.
- ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). (2565). *ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ของกะเหรี่ยงกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น : ภาพสะท้อนวัฒนธรรมและวิถีชีวิตชาวกะเหรี่ยง*. สืบค้นเมื่อวันที่ 16 มิถุนายน 2565. สืบค้นจาก <https://db.sac.or.th/ethnicity/research/106>
- สมคิด สิงสง. (2552). *เขียนด้วยดิน “เตือนว่าเกิดแต่ดิน เพื่อคืนสู่ดิน”*. สืบค้นจาก www.oknation.net/blog/somkhitsin/2009/11/07/entry-1
- สมศิริ อรุโณทัย. (2559). การวาดเส้นสร้างสรรค์ CREATIVE DRAWING. *วารสารวไลยอลงกรณ์ปริทัศน์ (มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์)*, 6(1), 128-129.
- สำนักงานกระทรวงร่วมสมัย. (2556). *“สามัญธรรมดากับคุณค่าอันสูงสุด” 2556 ผลงานของชัยรัตน์ แสนทอง*. สืบค้นจาก www.ocac.go.th/artist-detail-179.html

สุจิน สัจจาลักษณ์เนตร, อโศก ไทยจันทร์, สรรเพชร เพียรจัด ทรงเกียรติ สมญาติ, ประภาส ไชยเขตร และ
ภูกัน แจกโธสง. (มีนาคม 2562). สุนทรียศาสตร์และจริยธรรมในการดำรงชีวิต. *เอกสารประกอบการ
การสอนวิชา 0001401 สุนทรียศาสตร์และจริยธรรมในการดำรงชีวิต*. บุรีรัมย์: มหาวิทยาลัยราชภัฏ
บุรีรัมย์.

โอภามา จำเภา บัญมา กุพันธ์ วิชุดา ทิพย์วิเศษ และชวชนิ ลาลิน. (2562). การสืบสานประเพณีปีใหม่เพื่อ
ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวไทยภูเขา อำเภอคลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร.
วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, 25(3), 93.

artbangkok.com. (2556). *สามัญธรรมดากับคุณค่าอันสูงสุด*. สืบค้นจาก <http://www.artbangkok.com/?p=16053>
belongtothetruth.com. (ม.ป.ป.). *ความอัจฉริยะที่แท้จริงของลีโอนาโด และรหัสลับที่เขาซ่อนไว้ใน The last
supper*. สืบค้นจาก www.belongtothetruth.com/important/DaVinci09_6.htm

“ปางหมู” ศิลปกรรมเพื่อชุมชนและผู้ประกอบการในพื้นที่
จังหวัดแม่ฮ่องสอน

“Pang Mu” Art for Local Community
and Entrepreneur in Mae Hong Son District

จารุวรรณ เพ็งศิริ, สิริพร คีนมาเมือง และ สมศักดิ์ พรหมจักร

Jaruwan Pengsiri, Siriporn Khuenmamuang and Somsak Phromjak

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

Faculty of Humanities and Social Science

Chiang Mai Rajabhat University

วันที่รับบทความ : วันที่ 14 มิถุนายน 2565

วันที่ส่งบทความที่แก้ไข : วันที่ 27 มิถุนายน 2565

วันที่ตอบรับบทความเพื่อตีพิมพ์ : วันที่ 28 มิถุนายน 2565

บทคัดย่อ

การพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนให้มีมาตรฐาน และมีคุณภาพให้เป็นที่ยอมรับ สร้างมูลค่าเพิ่ม โดยใช้อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อการสร้างความยั่งยืนทางการแข่งขันในตลาด โครงการศิลปกรรมเพื่อชุมชนและผู้ประกอบการในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน ได้นำองค์ความรู้ในด้านทัศนศิลป์ ศิลปศึกษา และการออกแบบมาใช้ในกระบวนการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน เพื่อเป็นการเสริมสร้างรายได้และสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน สร้างคุณค่าและมูลค่า โดยคนในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนมีความภาคภูมิใจในภูมิปัญญา ประเพณี ศิลปวัฒนธรรมที่ดีงามของตนซึ่งมีความสำคัญ อีกทั้งยังอนุรักษ์ให้คงอยู่นำต่อยอดเพื่อเพิ่มมูลค่าสินค้าและบริการของท้องถิ่น ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ให้เป็นที่รู้จักและมีชื่อเสียงไปทั่วประเทศ

คำสำคัญ: การออกแบบตัวละคร การ์ตูนสัญลักษณ์ เปเปอร์มาเช่ การออกแบบผลิตภัณฑ์

Abstract

Community product development through the use of cultural identity and local wisdom to create product standardization, accepted quality and added value for creating competitive potential in the market.

The art project for local community and entrepreneurs in the area of Mae Hong Son province has brought the knowledge of visual art, art education, and design to apply with the community product development process to promote income and strengthen the community value and added value creation. Mae Hong Son people are proud of their wisdom, traditions and culture which is important. In addition, they will strive to preserved the value of local products and services in Pang Mu subdistrict, Muang district, Mae Hong Son to be renowned all over the country.

Key words: Character Design, Cartoon Symbol, Paper mache, Product Design

บทนำ

ตำบลปางหมู ชุมชนชาวไตแห่งแรกของเมืองแม่ฮ่องสอน ณ ที่ราบกว้างในหุบเขาอันอุดมสมบูรณ์ มีแม่น้ำปายไหลผ่านไปบรรจบกับแม่น้ำสาละวินหรือแม่น้ำคง แม่น้ำสายสำคัญของประเทศเมียนมาร์ พื้นที่นี้ซ่อนตัวอยู่ในเทือกเขาถนนธงชัย ตั้งอยู่ด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศไทย ในอดีตเคยเป็นส่วนหนึ่งของเมืองเชียงใหม่ ด้วยสภาพพื้นที่มีลักษณะเป็น “ดินโป่ง” หรือ “โป่งน้ำ” ซึ่งมีแร่ธาตุสำคัญที่สัตว์ป่า โดยเฉพาะหมูป่า ออกมาหากินเสมอ จึงเป็นที่มาของชื่อหมู่บ้าน “โป่งหมู” และเพี้ยนเป็น “ปางหมู” ในเวลาต่อมา (ธรรค ศรีรัตนบัลล์, 2564)

หมู่บ้านปางหมู ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ชุมชนชาวไตแห่งแรกของเมืองแม่ฮ่องสอน เป็นชุมชนชาวไตขนาดใหญ่ เป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ และยังคงอนุรักษ์ สืบสานวิถีชีวิต วัฒนธรรม และประเพณีอันดีงามของชาวไตไว้ได้อย่างน่าชื่นชม มีวัดปางหมู เป็นศูนย์รวมจิตใจ เป็นสถานที่ประดิษฐานพระพุทธรูปเก่าแก่ และเป็นสถานที่เก็บรวบรวมคัมภีร์ภาษาไทยโบราณ ด้านทิศตะวันออกของหมู่บ้านมีพระธาตุเจดีย์ “กองมู” ตั้งอยู่บนยอดเขา เป็นโบราณสถานสำคัญที่ชาวปางหมูเคารพสักการะ ชาวปางหมูมีประเพณีที่สำคัญ เช่น ประเพณีปอยส่างลอง ประเพณีออกหว่า หรือประเพณีออกพรรษา หรือประเพณีปอยเหลินสิบเอ็ด ประเพณีล่องฝ่องไต จัดขึ้นในวันเพ็ญเดือน 12 ซึ่งตรงกับวันลอยกระทง หมู่บ้านปางหมูมีภูมิปัญญาที่สำคัญ เช่น การ “อีดน้ำมันงา” (หรือการทึบน้ำมันงา เป็นการบีบหรือคั้นเพื่อเอาน้ำออกมา) เป็นภูมิปัญญาการสกัดน้ำมันจากเมล็ดงาของชาวไต ปัจจุบันหมู่บ้านปางหมวยังคงอนุรักษ์ “ครกอีดน้ำมันงาแบบโบราณ” ไว้ให้ชนรุ่นหลังได้ศึกษา และการทำถั่วเน่า เป็นเครื่องปรุงอาหารที่สำคัญของชาวไต หมู่บ้านปางหมูเป็นชุมชนที่ผลิต “ถั่วเน่าแผ่น” ซึ่งปัจจุบันถั่วเน่าแผ่นจากหมู่บ้านปางหมูมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จัก และมีสินค้าจำหน่ายไปทั่วประเทศ

ด้วยความหลากหลายทางภูมิศาสตร์ส่งผลให้ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ และแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม อีกทั้งคนในชุมชนได้พัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนเพื่อนำมาจำหน่ายเป็นของที่ระลึก หรือเป็นสินค้าส่งออกไปยังพื้นที่อื่น ๆ สร้างรายได้ให้กับชุมชนเป็นอย่างมาก ผลิตภัณฑ์ของตำบลปางหมู จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นผลิตภัณฑ์ที่มีความหลากหลาย โดยการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร เช่น น้ำพริก ผลิตภัณฑ์จากถั่ว งา ผลิตภัณฑ์หัตถกรรม เช่น เสื้อผ้า กระเป๋า ของที่ระลึก เป็นต้น คณะดำเนินโครงการโดย อาจารย์สมศักดิ์ พรหมจักร อาจารย์สิริพร คินมาเมือง และ อาจารย์จารุวรรณ เพ็งศิริ จึงได้ริเริ่มโครงการศิลปกรรมเพื่อชุมชนและผู้ประกอบการในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยการบูรณาการกับการจัดการเรียนการสอนในหลักสูตรศิลปศึกษา เพื่อพัฒนาผลงานสร้างสรรค์ที่เป็นอัตลักษณ์ของตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน เพื่อสร้างผลิตภัณฑ์ชุมชน การพัฒนาสติ๊กเกอร์ไลน์ (Sticker line) สำหรับใช้เป็นภาพแทนของชุมชนในสื่อออนไลน์ อีกทั้งยังสามารถนำงานการออกแบบตัวละคร (Character Design) มาใช้ต่อยอดเป็นตราสินค้า และผลิตภัณฑ์ของชุมชนได้อีกด้วย

วัตถุประสงค์

1. เพื่อนำความรู้ด้านศิลปศึกษา และการออกแบบ บริการวิชาการแก่ชุมชน โดยพัฒนาผลิตภัณฑ์และบรรจุภัณฑ์เชิงสร้างสรรค์ของผู้ประกอบการในพื้นที่อำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน จังหวัดแม่ฮ่องสอน
2. เพื่อวัดผลความพึงพอใจ จัดนิทรรศการนำเสนอผลงาน และส่งมอบผลิตภัณฑ์ให้กับชุมชน

แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

Depreeuw and De Neve (1992, p. 3) กล่าวว่า การออกแบบประยุกต์ศิลป์ เป็นแนวทางในการนำทัศนธาตุ และองค์ประกอบทางศิลปะมาประยุกต์ใช้ในเชิงพาณิชย์ ดังนั้น หากต้องการพัฒนาผลงานประยุกต์ศิลป์ในรูปแบบหรือเทคนิคต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการออกแบบโลโก้ การออกแบบมาสคอต หรือการพัฒนาผลิตภัณฑ์ ฯลฯ นั้น จึงมีความจำเป็นจะต้องนำเอาแนวคิดเรื่องอัตลักษณ์องค์กร ซึ่งเป็นแนวคิดทางการตลาดสมัยใหม่มาเป็นข้อคำนึงถึง และเป็นแนวทางในการพัฒนาแนวคิดในการออกแบบ (Concept Design) ซึ่งจะกล่าวได้ว่า “อัตลักษณ์องค์กร” หรือ Corporate Identity (CI) หมายถึง การแสดงออกให้เห็นถึงภาพลักษณ์ (Image) ที่ปรากฏต่อสายตาผู้อื่น พร้อมกับแสดงถึงความเป็นอัตลักษณ์ (Identity) ขององค์กรนั้น โดยอาศัยองค์ประกอบกราฟิก หรือกล่าวให้เข้าใจง่าย ๆ หมายถึงการสื่อสารภาพลักษณ์องค์กรอย่างเป็นระบบและเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนเพื่อสร้างความเป็นอัตลักษณ์และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน รวมทั้งสร้างความเข้าใจอันดีให้เกิดแก่องค์กร บุคลากร ตลอดจนบุคคลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับองค์กรนั้น ๆ จะเห็นได้ว่า อัตลักษณ์องค์กร เป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อองค์กรโดยเฉพาะในโลกที่มีการแข่งขันกันอย่างมากเช่นปัจจุบัน

Philip Kotler (2000, น. 553) อธิบายถึงคำว่า ภาพลักษณ์ (Image) หมายถึง องค์กรรวมของความเชื่อ ความคิด และความประทับใจที่บุคคลมีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ทัศนคติ และการกระทำใด ๆ ที่คนเรามีต่อสิ่งนั้นจะมีความเกี่ยวพันอย่างสูงกับภาพลักษณ์ของสิ่งนั้น ๆ

Frank Jefkins (1993, น. 21-22) นักประชาสัมพันธ์ชาวอังกฤษได้อธิบายภาพลักษณ์ขององค์กรธุรกิจว่า ภาพลักษณ์ของบริษัทหรือภาพลักษณ์ขององค์กรธุรกิจ (Corporate Image) หมายถึง ภาพขององค์กรใดองค์กรหนึ่ง ซึ่งหมายรวมทุกสิ่งทุกอย่างเกี่ยวกับองค์กรที่ประชาชนรู้จักเข้าใจ และได้มีประสบการณ์ในการสร้างภาพลักษณ์ขององค์กรนั้น ส่วนหนึ่งกระทำโดยอาศัยการนำเสนออัตลักษณ์ขององค์กร (Corporate Identity) ซึ่งปรากฏแก่สายตาคนทั่วไปได้ง่าย เช่น สัญลักษณ์ เครื่องแบบ ฯลฯ

Melewar & Jenkins (2002) กล่าวว่า อัตลักษณ์องค์กร (Corporate Identity) หมายถึง ความมีตัวตนขององค์กรที่ผ่านการรับรู้ภาพลักษณ์ โดยการสร้างความสัมพันธ์ที่น่าจดจำระหว่างผลิตภัณฑ์และบริการกับกลุ่มลูกค้าในอดีตเมื่อ 20 ปี ที่ผ่านมามีตัวตนขององค์กรมีความเชื่อมโยงเกี่ยวกับภาพ ความหมายและสัญลักษณ์ขององค์กร อาทิ ชื่อองค์กร โลโก้ สถานที่ ประกอบการ และสีขององค์กร เป็นต้น

ดังนั้น สรุปได้ว่าแนวคิดการดำเนินธุรกิจบนพื้นฐานอัตลักษณ์ของชุมชนสามารถนำแนวทางการสร้างภาพลักษณ์องค์กรมาใช้ในการดำเนินธุรกิจเพื่อส่งเสริมการจำหน่ายสินค้าชุมชน และเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้า อีกทั้งยังสร้างการจดจำและสร้างความแตกต่างระหว่างสินค้าประเภทเดียวกันที่เป็นคู่แข่งได้เป็นอย่างดี ซึ่งภาพลักษณ์องค์กรจะต้องแสดงบุคลิกลักษณะที่แตกต่าง และมีคุณสมบัติเฉพาะตัว เพื่อสื่อสารให้บุคคลทั่วไปจะได้มีโอกาสรับรู้ และเข้าใจถึงความเป็นองค์กร หรือชุมชนนั้น ๆ จึงต้องอาศัยการแสดงออกอย่างเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนภาพลักษณ์ (Image) ของชุมชน ซึ่งภาพลักษณ์เหล่านั้นถูกสร้างสรรค์ขึ้นมาผ่านกระบวนการทางทัศนศิลป์ ประกอบไปด้วยรูปร่าง รูปทรง สี แสงเงา และอารมณ์ความรู้สึก เป็นต้น

Kline and Blumberg (1999) กล่าวว่า แนวคิดการสร้างสรรคผลงานการออกแบบตัวละคร (Character Design) ถือเป็นองค์ประกอบหนึ่งของการพัฒนาประเภทของตราสินค้า (Brand) ชนิดหนึ่งที่เรามักเรียกว่า “มาสคอต” (Mascot) การออกแบบมาสคอต หรือ Character Design มีหลักการออกแบบที่สำคัญ ได้แก่ (1) การเล่าเรื่อง (Tell a story) หรือแนวคิดในการออกแบบเพื่อการสื่อสารเรื่องราว (2) การให้ความสำคัญกับรูปร่าง รูปทรง (Shapes and lines) ที่ชัดเจน ลดทอนจากความจริงเพื่อการจดจำได้ง่าย (3) โครงร่าง (Silhouettes) (4) พิจารณาเรื่องขนาด สัดส่วน และการแสดงความเหนือจริง (Scale proportions and exaggeration) ซึ่งมาสคอตส่วนใหญ่จะมีจุดเน้น จุดเด่นที่เกิดความเป็นจริง เพื่อสร้างจุดสนใจ (5) การแสดงออกซึ่งอารมณ์ (Expression) มาสคอต จะต้องแสดงออกถึงอารมณ์ที่สื่อสารถึงองค์กรหรือชุมชนที่ชัดเจน เช่น ดีใจ นำตื่นเต้น เป็นต้น (6) ท่าทาง (Posture and stance) องค์ประกอบนี้ช่วยส่งเสริมการสื่อสารด้านอารมณ์ของมาสคอตได้เป็นอย่างดี (7) สี แสงและเงา (Shading) การให้แสงและเงาที่ลดทอน หรือชุดสีที่จดจำง่าย จะช่วยให้งานโดดเด่นและสร้างความแตกต่างท่ามกลางสีที่หลากหลายของสภาวะภายนอก และ (8) พื้นผิว (Texture) ในบางครั้งพื้นผิวอาจสื่ออารมณ์ที่แตกต่างได้

ธรรศ ศรีรัตนบัลล์ (2564) กล่าวว่า แนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ชุมชน ตำบลปางหมู ชุมชนชาวไตแห่งแรกของเมืองแม่ฮ่องสอน ณ ที่ราบกว้างในหุบเขาอันอุดมสมบูรณ์ มีแม่น้ำปายไหลผ่านไปบรรจบกับแม่น้ำสาละวิน หรือแม่น้ำคงแม่น้ำสายสำคัญของประเทศเมียนมาร์ พื้นที่นี้ซ่อนตัวอยู่ในเทือกเขาถนนธงชัย ตั้งอยู่ด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศไทย และในอดีตเคยเป็นส่วนหนึ่งของเมืองเชียงใหม่ ด้วยสภาพพื้นที่มีลักษณะเป็น “ดินโป่ง” หรือ “โป่งน้ำ” ซึ่งมีแร่ธาตุสำคัญที่สัตว์ป่า โดยเฉพาะหมีป่า ออกมาหากินเสมอ จึงเป็นที่มาของชื่อหมู่บ้าน “โป่งหมู” และเพี้ยนเป็น “ปางหมู” ในเวลาต่อมา หมู่บ้านปางหมู ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ชุมชนชาวไตแห่งแรกของเมืองแม่ฮ่องสอน เป็นชุมชนชาวไตขนาดใหญ่ เป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ และยังคงอนุรักษ์ สืบสาน วิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณีอันดีงามของชาวไตไว้ได้อย่างน่าชื่นชม มีวัดปางหมู เป็นศูนย์รวมจิตใจ เป็นสถานที่ประดิษฐานพระพุทธรูปเก่าแก่ และเป็นสถานที่เก็บรวบรวมคัมภีร์ภาษาไทยใหญ่โบราณ ด้านทิศตะวันออกของหมู่บ้าน มีพระธาตุเจดีย์ “กองหมู” ตั้งอยู่บนยอดเขา เป็นโบราณสถานสำคัญที่ชาวปางหมูเคารพสักการะ ชาวปางหมู มีประเพณี ที่สำคัญ เช่น ประเพณีปอยส่างลอง ประเพณีออกหว่า

หรือประเพณีออกพรรษา หรือประเพณีปอยเหลินสิบเอ็ด ประเพณีล่องฝ่องไต จัดขึ้นในวันเพ็ญเดือน 12 ซึ่งตรงกับวันลอยกระทง หมู่บ้านปางหมู มีภูมิปัญญาที่สำคัญ เช่น การ “อีดน้ำมันงา” เป็นภูมิปัญญาการสกัดน้ำมันจากเมล็ดงาของชาวไต ปัจจุบันหมู่บ้านปางหมวยังคงอนุรักษ์ “ครกอีดน้ำมันงาแบบโบราณ” ไว้ให้ชนรุ่นหลังได้ศึกษาและการทำงานงา เป็นเครื่องปรุงอาหารที่สำคัญของชาวไต หมู่บ้านปางหมูเป็นชุมชนที่ผลิต “ถั่วเน่าแผ่น” ซึ่งปัจจุบันถั่วเน่าแผ่นจากหมู่บ้านปางหมูมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักและจำหน่ายทั่วประเทศ

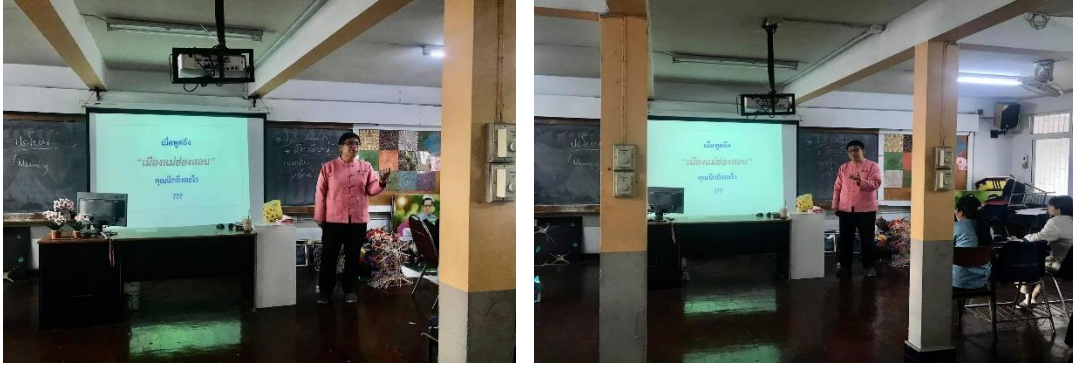
วิธีดำเนินการวิจัย

1. กำหนดขอบเขตการดำเนินงานพัฒนาผลิตภัณฑ์ และวางแผนการดำเนินงาน
2. เก็บข้อมูลบริบทชุมชน ตำบลปางหมู อำเภอเมืองจังหวัดแม่ฮ่องสอน และการนำความรู้มาถ่ายทอดแก่นักศึกษา
3. พัฒนาผลงานศิลปะสร้างสรรค์ และผลิตภัณฑ์สร้างสรรค์โดยการบูรณาการกับการจัดการเรียนการสอน
4. นำเสนอผลงาน และวัดผลความพึงพอใจในผลงานศิลปะสร้างสรรค์ และผลิตภัณฑ์สร้างสรรค์ โดยการบูรณาการกับการจัดการเรียนการสอน โดยใช้แบบสอบถามวัดผลความพึงพอใจ
5. ถ่ายทอดความรู้สู่ชุมชนและการจัดนิทรรศการ

ผลการดำเนินงาน

การดำเนินงานให้ความรู้เกี่ยวกับบริบทชุมชน นำมาสู่การออกแบบ Character Design ได้ดำเนินงานที่มีขั้นตอนร่วมกับบริบทชุมชน ดังนี้ การศึกษาสืบค้นประวัติศาสตร์ของชุมชน ผ่านเอกสาร และสัมภาษณ์นักวิชาการ และอาจารย์ที่มีความรู้ในบริบทของชุมชนบางหมู่ จากนั้นนำเอาองค์ความรู้ที่ได้มาสังเคราะห์เป็นแนวคิดในการออกแบบ นำไปสู่กระบวนการออกแบบและการผลิตชิ้นงาน อธิบายการดำเนินงาน ดังนี้

รายวิชา ART 3101 ภูมิปัญญาในงานศิลปกรรม มีจัดการเรียนการสอนสำหรับนักศึกษาชั้นปีที่ 2 หลักสูตรศิลปศึกษา โดยมีอาจารย์สิริพร คีนมาเมือง เป็นอาจารย์ผู้สอน ได้เชิญวิทยากรผู้มีความรู้และประสบการณ์ด้านประวัติศาสตร์ล้านนาและวัฒนธรรมไทใหญ่ คือ อ.ดร.ธรรศ ศรียัตนบัลล์ อาจารย์ประจำหลักสูตรสังคมศึกษา และรองผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ มาให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ด้านชาติพันธุ์ และพื้นที่สำคัญของจังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยเฉพาะอย่างยิ่งตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน นำมาสู่การออกแบบตัวละคร (Character Design) แสดงอัตลักษณ์ชุมชนปางหมูภายใต้การบูรณาการกับการเรียนการสอน และการบริการวิชาการร่วมกับโครงการศิลปกรรมเพื่อชุมชนและผู้ประกอบการในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ภาพที่ 1 วิทยากรให้ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ ประเพณีชุมชน และพื้นที่สำคัญของจังหวัดแม่ฮ่องสอน
โดย อาจารย์ ดร.ธรรศ ศรีรัตนบัลล์

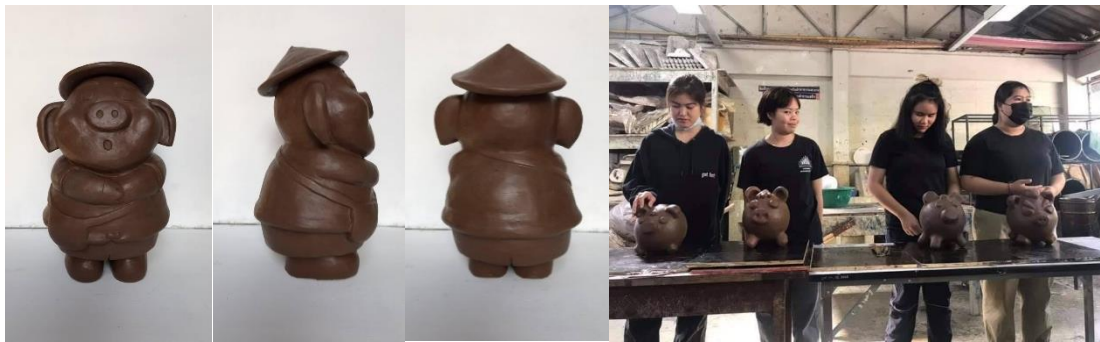

ภาพที่ 2 การร่างภาพ (Sketch Design) เพื่อการพัฒนา Mascot Design
โดยนักศึกษาชั้นปีที่ 3 หลักสูตรศิลปศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

จากการเข้าร่วมกิจกรรมให้ความรู้เกี่ยวกับประเพณีชุมชน ทำให้นักศึกษาได้ความรู้และรับทราบข้อมูลที่สำคัญ นำมาสู่การพัฒนาแนวคิดการออกแบบ โดยใช้ลักษณะเฉพาะ (Character) หมู ตามคำกล่าวที่ว่า ชื่อหมู่บ้าน “โพงหมู” และเพี้ยนเป็น “ปางหมู” ในเวลาต่อมา ด้วยสภาพพื้นที่เป็นแหล่งอาหารของหมูป่าที่ออกมาหากินบริเวณหมู่บ้านเสมอ จากแนวคิดนี้จึงได้นำมาเป็นโจทย์หลักเพื่อให้นักศึกษานำไปคิดต่อยอดเพื่อการร่างภาพของตัวแทนของชุมชนในลักษณะของการออกแบบตัวการ์ตูน (Mascot Design)

การพัฒนา Mascot Design สู่อารสร้างสรรค้ประติมากรรมเปเปอร์มาเช่

รายวิชา ART 2103 การปฏิบัติการทัศนศิลป์ 1 รับผิดชอบโดย อาจารย์สมศักดิ์ พรหมจักร อาจารย์ผู้สอน ได้ทำการให้ความรู้กับนักศึกษาชั้นปีที่ 2 หลักสูตรศิลปศึกษา เกี่ยวกับงานประติมากรรมเปเปอร์มาเช่ โดยใช้แม่พิมพ์ปูนซีเมนต์ ซึ่งมีกระบวนการ ได้แก่ การคัดเลือกรูปแบบจากภาพร่าง กำหนดขนาดของชิ้นงาน การปั้นต้นแบบสามมิติด้วยดินน้ำมัน การจัดทำแม่พิมพ์ปูนซีเมนต์ การทำงานประติมากรรมเปเปอร์มาเช่ (ติดเยื่อกระดาษสาในแม่พิมพ์ โดยห้บไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะได้ความหนาตามที่กำหนดไว้) การแกะพิมพ์ และการลงสีเก็บรายละเอียด จากการสังเกตการณ์ดำเนินงาน พบว่า นักศึกษาที่ร่วมกิจกรรมบูรณาการกับการเรียนการสอน ได้รับประสบการณ์ด้านการปฏิบัติการทัศนศิลป์ผ่านการเชื่อมโยงความคิด เทคนิค และกระบวนการสร้างสรรค์ อย่างบูรณาการร่วมกับชุมชนท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี ขั้นตอนการดำเนินงานอธิบายได้ดังรูป ต่อไปนี้

ภาพที่ 3 การปั้นต้นแบบสามมิติด้วยดินน้ำมัน โดยนักศึกษาชั้นปีที่ 2
หลักสูตรศิลปศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

ภาพที่ 4 การจัดทำแม่พิมพ์ปูนซีเมนต์ โดยนักศึกษาชั้นปีที่ 2
หลักสูตรศิลปศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

ภาพที่ 5 ประติมากรรมวัสดุเปเปอร์มาเช่ โดยนักศึกษาชั้นปีที่ 2
หลักสูตรศิลปศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

แนวความคิดสร้างสรรค์ประติมากรรมรูปหมูนั้น ผู้สอนได้วิเคราะห์เทคนิคในการสร้างสรรค์ การใช้วัสดุ รวมถึงนำไปต่อยอดโดยถ่ายทอดความรู้สู่ชุมชน ซึ่งผู้สอนได้เลือกใช้แม่พิมพ์ปูนซีเมนต์ และการขึ้นโครงสร้างของ Mascot โดยใช้วัสดุที่เป็นกระดาษ หรือเปเปอร์มาเช่ การใช้แม่พิมพ์ปูนซีเมนต์ มีข้อดี คือ มีราคาไม่แพง แม่พิมพ์ มีความคงทน สามารถนำไปใช้ได้ ส่วนงานเปเปอร์มาเช่ มีข้อดี คือ ราคาถูก ผิวเรียบ สามารถตกแต่งสีได้ง่าย ซึ่งทั้งแม่พิมพ์และเทคนิคเปเปอร์มาเช่ สามารถนำเอาความรู้ไปถ่ายทอดสู่โรงเรียนในพื้นที่ตำบลปางหมู จังหวัดแม่ฮ่องสอนได้ง่าย รวดเร็ว และค่าใช้จ่ายถูกกว่าวัสดุและเทคนิคอื่น ๆ และยังคงคุณค่าทางสุนทรีย์ได้เป็นอย่างดี

ภาพที่ 6 ประติมากรรมรูปหมู วัสดุเปเปอร์มาเช่ บูรณาการกับการจัดการเรียนการสอน
ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยนักศึกษาชั้นปีที่ 2 หลักสูตรศิลปศึกษา

สติ๊กเกอร์ไลน์ ชุด แปะหล่อ ไอติน

จากการร่างภาพในขั้นตอนแรก ได้นำมาสู่การพัฒนาสติ๊กเกอร์ไลน์ (Stickers line) ให้กับชุมชนในพื้นที่ตำบลปางหมู อำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน จังหวัดแม่ฮ่องสอน ได้ทำการคัดเลือกผลงานภาพร่างของนักศึกษาทั้งสองหมู่เรียน จำนวนกว่า 50 ชิ้น โดยคัดเลือกให้เหลือต้นแบบเพียง 1 ชิ้น และนำมาต่อยอดเป็นผลงานในรูปแบบสติ๊กเกอร์ไลน์ (Stickers line) โดยนักศึกษาได้นำความรู้จากรายวิชา ART 1202 หลักการออกแบบ รับผิดชอบ โดย อาจารย์จรรุวรรณ เพ็งศิริ ให้ความรู้เกี่ยวกับการออกแบบ Character Design และการต่อยอดในรูปแบบกราฟิก และ Digital Paint

การนำอัตลักษณ์ที่มีในชุมชนมาพัฒนาในรูปแบบ Digital Paint เป็นการส่งเสริม และเผยแพร่วัฒนธรรมท้องถิ่น รวมทั้งรักษาอัตลักษณ์ของชุมชน จากการใช้ต้นทุนทางวัฒนธรรมมาเป็นพื้นฐานในการออกแบบ และประยุกต์ให้เข้ากับยุคสมัยที่มีการเปลี่ยนแปลง โดยใช้เทคนิค Digital Paint และการออกแบบ Character Design การดำเนินงานโครงการนี้ได้จัดทำสติ๊กเกอร์ไลน์ ชุด 2 ซึ่งอธิบายได้ ดังนี้

แนวความคิดสร้างสรรค์สติ๊กเกอร์ไลน์ชุด “สองคู่หูแห่งหมู่บ้านปางหมู” จังหวัดแม่ฮ่องสอน ได้รับแรงบันดาลใจจากชื่อหมู่บ้าน และที่มาของหมู่บ้าน ทำให้เกิด 2 คาแร็คเตอร์ นั่นคือ น้องแปะหล่อ (หมู) และไอติน (เด็กผู้ชาย) ซึ่งแต่งกายในชุดของชาติพันธุ์ไทใหญ่ สื่อถึงเอกลักษณ์ของคนในชุมชน และสวมหมวก “กูปไต” ของชาวไทใหญ่เพื่อเพิ่มเอกลักษณ์ให้กับตัวละครมากขึ้น ประกอบกับการใช้ภาษาท้องถิ่น ซึ่งเป็นภาษาที่ใช้ในการสื่อสาร อันเป็นวัฒนธรรมอันทรงคุณค่าของชาวบ้านปางหมู

ภาพที่ 7 ภาพส่วนหนึ่งของกระบวนการพัฒนา Stickers Line บนพื้นฐานอัตลักษณ์ชุมชน

ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

โดย นางสาวศศิธร แสนระพิงค์

นักศึกษาหลักสูตรศิลปศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

แนวความคิดสร้างสรรค์สติกเกอร์ไลน์ ชุดแปهل่อ ตัวละครรูปหมู ที่ได้รับแรงบันดาลใจจากชื่อของหมู่บ้านปางหมู โดยออกแบบให้เป็นหมูน่ารักที่สวมกระเป่าและหมวกสานของชาวไทใหญ่ แสดงถึงวัฒนธรรมของชาวไทใหญ่ ให้มีความเป็นเอกลักษณ์ที่สื่อถึงหมู่บ้านปางหมู โดยพัฒนาให้มีท่าทางและอารมณ์หลากหลาย พร้อมทั้งการใช้ภาษาถิ่นในการสื่อสารอารมณ์ ความรู้สึก

ภาพที่ 8 Stickers Line ชุดแปهل่อ

โดย นางสาวศศิธร แสนระพิงค์

นักศึกษาหลักสูตรศิลปศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

จากนั้น ผู้รับผิดชอบโครงการจึงได้ดำเนินการยื่นคำขอเพื่อจำหน่ายสติกเกอร์ไลน์ (Stickers line) บน Line Store ใน แอปพลิเคชันไลน์ (Application Line) เพื่อจัดจำหน่ายและประชาสัมพันธ์สู่สาธารณชนผ่านช่องทางออนไลน์ และนำไปใช้ในช่องทางการสื่อสาร เพื่อส่งเสริมและประชาสัมพันธ์ชุมชน ตำบลปางหมู อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ผลิตภัณฑ์และบรรจุภัณฑ์ชุดปางหมู

แนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ชุมชน ตำบลปางหมู ชุมชนชาวไตแห่งแรกของเมืองแม่ฮ่องสอน ด้วยสภาพพื้นที่มีลักษณะเป็น “ดินโป่ง” หรือ “โป่งน้ำ” ซึ่งมีแร่ธาตุสำคัญที่สัตว์ป่า โดยเฉพาะหมูป่า ออกมาหากินเสมอ จึงเป็นที่มาของชื่อหมู่บ้าน “โป่งหมู” และเพี้ยนเป็น “ปางหมู” จึงได้นำมาออกแบบฉลากสินค้าสำหรับผลิตภัณฑ์ OTOP ตำบลปางหมู ได้แก่ น้ำมันงา ถั่วเน่าแผ่น และถั่วลายเสือ โดยนำภาพถ่ายของประติมากรรมเปเปอร์มาเช่หมูผสมผสานกับองค์ประกอบด้านลวดลาย สี และตัวอักษร เพื่อจัดทำฉลากบรรจุภัณฑ์สินค้าชุมชนทั้ง 3 แบบ และติดลงบนกระปุก Pet แบบสุญญากาศ และขวดแก้วสำหรับน้ำมันงา ดังภาพ

ภาพที่ 9 การออกแบบฉลากสินค้าผลิตภัณฑ์ OTOP ตำบลปางหมู

ภาพที่ 10 การออกแบบฉลากสินค้าและบรรจุภัณฑ์ของผลิตภัณฑ์ OTOP ตำบลปางหมู

การออกแบบฉลากสินค้า ต้องคำนึงถึงภาพลักษณ์ของสินค้า ภาพลักษณ์ของพื้นที่ และความเหมาะสมด้านตราสินค้าที่สื่อสารออกไปสู่ผู้บริโภค และการเลือกใช้บรรจุภัณฑ์ พิจารณาจากภาชนะบรรจุสินค้าที่สะอาดปลอดภัยและสามารถยืดอายุสินค้าได้

การนำเสนอผลงาน

เมื่อได้ดำเนินการพัฒนาผลงานศิลปะและผลิตภัณฑ์สร้างสรรค์แล้ว ผู้รับผิดชอบโครงการจึงได้ดำเนินการส่งผลงานเข้าร่วมจัดแสดงนิทรรศการ เทศกาลงานออกแบบเชียงใหม่ 2564 (*Chiang Mai Design Week 2021*) ในส่วนของการแสดงผลงานของนักศึกษา Academic Pavilion เพื่อนำเสนอผลงาน และประชาสัมพันธ์ท้องถิ่นสู่สาธารณะ และดำเนินการเก็บข้อมูลความพึงพอใจในผลงาน พบว่า ผู้เข้าชมผลงานมีความพึงพอใจในการผลงานภาพรวมในระดับดี

ภาพที่ 11 ร่วมจัดแสดงนิทรรศการ เทศกาลงานออกแบบเชียงใหม่ 2564
(Chiang Mai Design Week 2021) ในส่วนผลงานของนักศึกษา Academic Pavilion

ภาพที่ 12 ร่วมจัดแสดงนิทรรศการ เทศกาลงานออกแบบเชียงใหม่ 2564
(Chiang Mai Design Week 2021) ในส่วนผลงานของนักศึกษา Academic Pavilion

ภาพที่ 13 ร่วมจัดแสดงนิทรรศการ เทศกาลงานออกแบบเชียงใหม่ 2564
(Chiang Mai Design Week 2021) ในส่วนผลงานของนักศึกษา Academic Pavilion

ภาพที่ 14 ร่วมจัดแสดงนิทรรศการ เทศกาลงานออกแบบเชียงใหม่ 2564
(Chiang Mai Design Week 2021) ในส่วนผลงานของนักศึกษา Academic Pavilion

การถ่ายทอดความรู้สู่ชุมชน

หลังจากดำเนินงานวัดผลความพึงพอใจของสาธารณชนแล้ว ได้นำเอาข้อเสนอแนะกลับมาปรับปรุงแก้ไขผลงาน จากนั้นจึงนำเอาผลงานศิลปะและผลิตภัณฑ์สร้างสรรค์ ชุดปางหมู มาถ่ายทอดองค์ความรู้สู่ชุมชน และจัดแสดงผลงาน ณ ห้องนิทรรศการมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ วิทยาเขตแม่ฮ่องสอน ตำบลปางหมู อำเภอเมืองจังหวัดแม่ฮ่องสอน เพื่อแสดงผลงานจากโครงการศิลปกรรมเพื่อชุมชนและผู้ประกอบการในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน ของหลักสูตรศิลปศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

ภาพที่ 15 จัดแสดงผลงาน

ณ ห้องนิทรรศการมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ วิทยาเขตแม่ฮ่องสอน

ภาพที่ 16 จัดแสดงผลงาน

ณ ห้องนิทรรศการมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ วิทยาเขตแม่ฮ่องสอน

ภาพที่ 17 จัดแสดงผลงาน

ณ ห้องนิทรรศการมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ วิทยาเขตแม่ฮ่องสอน

โครงการศิลปกรรมเพื่อชุมชนและผู้ประกอบการในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน เพื่อสร้างสรรค์ศิลปะและผลิตภัณฑ์สร้างสรรค์ และตราสินค้าของชุมชน โดยบูรณาการกับการจัดการเรียนการสอน สามารถสรุปแนวทางได้ คือ (1) การวางแผนทางการจัดการเรียนการสอนในรายวิชาที่จะบูรณาการกับการทำงานร่วมกับชุมชน โดยกำหนดในแผนการสอน (มคอ.3) ตลอดทั้งภาคการศึกษาหรือจำนวนสัปดาห์ที่กำหนดไว้ (2) เก็บข้อมูลบริบทชุมชน โดยเชิญวิทยากรมาให้ความรู้แก่นักศึกษา เพื่อนำมารวบรวมและสังเคราะห์ข้อมูล และนำมารายงานผลในชั้นเรียน (3) กระบวนการบูรณาการแนวคิดระหว่างการสร้างสรรค์ทางศิลปะ การออกแบบ (Design) กับแนวคิดการจัดการการตลาดสมัยใหม่ (Marketing Management) (4) การพัฒนาแนวคิด โดยวิเคราะห์ข้อมูลชุมชนมาสร้างเป็นแนวคิดการออกแบบ (Concept Design) (5) จัดกิจกรรมและจัดการเรียนการสอน เพื่อผลิตผลงาน และการวิเคราะห์ วิพากษ์ผลงานของนักศึกษา โดยอาจารย์ วิทยากร และชุมชน เพื่อให้ข้อเสนอแนะและการนำไปปรับปรุงแก้ไข และ (6) ทำภาคการศึกษา อาจารย์และนักศึกษานำเสนอผลงานในรูปแบบการจัดนิทรรศการ หรือการนำเสนอผลงานเพื่อให้ชุมชนนำไปประยุกต์ใช้ หรือนำไปต่อยอดในเชิงพาณิชย์

บทสรุป

การนำเอาองค์ความรู้ด้านการออกแบบมาประยุกต์ใช้เพื่อการพัฒนา Character Design บนพื้นฐานอัตลักษณ์ชุมชนสู่การสร้างแบรนด์ เป็นการนำเอาแนวทางการออกแบบประยุกต์ศิลป์ กับการพัฒนาผลิตภัณฑ์และตราสินค้าของชุมชน ร่วมกับการบูรณาการกับการจัดการเรียนการสอน มีกระบวนการ ดังนี้

1. การวางแผนทาง
2. การจัดการเรียนการสอนในรายวิชา
3. การเก็บข้อมูลบริบทชุมชน
4. การวิเคราะห์ข้อมูลทางการออกแบบและการจัดการการตลาดสมัยใหม่
5. การพัฒนาแนวคิดสู่การสร้างสรรค์ผลงาน
6. การวิเคราะห์และวิพากษ์ผลงานของนักศึกษา
7. นำไปสู่การผลิตงานในรูปแบบอุตสาหกรรม

ในส่วนของการจัดการเรียนการสอน ประโยชน์ที่ได้รับจากการบูรณาการกับการจัดการเรียนการสอน ส่งผลให้ผู้เรียนเกิดมีความรู้ตามวัตถุประสงค์ของรายวิชา และมีคุณลักษณะของบัณฑิตตามวัตถุประสงค์ของหลักสูตร โดยการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงจากการลงพื้นที่ นักศึกษามีทักษะในการทำงานร่วมกับชุมชน การแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า และทักษะการผลิตผลงานจากการพัฒนาต่อยอดแนวคิดสู่การผลิตในระบบอุตสาหกรรม **ในส่วนของชุมชน** การนำผลงานสร้างสรรค์ไปใช้ และการอรรถประโยชน์ของผลงานสร้างสรรค์ ชุมชนสามารถนำเอาแนวทางการสร้างสรรค์ผลงานประยุกต์ศิลป์ไปใช้ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น และการพัฒนาตราสินค้าของท้องถิ่นให้เป็นที่ยอมรับในระดับสากล เพื่อการต่อยอดในเชิงพาณิชย์

อีกทั้งยังส่งเสริมความหลากหลายทางชาติพันธุ์ในท้องถิ่นของภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข และยังเป็นการประชาสัมพันธ์ให้เป็นที่รู้จักในระดับชาติ

เอกสารอ้างอิง

ธรรศ ศิริรัตนบัลล์. (2564). *ปางหมู : ชุมชนชาวไตแห่งแรกของเมืองแม่ฮ่องสอน*. สืบค้นจาก <https://online.Pubhtml5.com/ofzs/zdrp/#p=2>

สุมิตรา ศรีวิบูลย์. (2557). *การออกแบบอัตลักษณ์ : Corporate Identity*. นนทบุรี : เอ บั๊ค ดิสทริบิวชั่น.

Depreeuw, E. A. & De Neve, H. (1992). Test anxiety can harm your health: Some conclusions based on a student typology. In D. Forgays, T. Sosnowski and K. Wrzensniewski (eds), *Anxiety, recent development in cognitive, psychophysiological and health research*, Washington: Hemisphere, pp. 211-228.

Jenkins, F. W. (1993). *Planned press and public relations*. (3rd Ed). Great Britain: Alden Press.

Kline, C. & Blumberg, B. (1999). *The art and science of synthetic character design*. In: Proceedings of the Symposium on AI and Creativity in Entertainment and Visual Art (AISB), Edinburgh, Scotland.

Kotler. (2000). *Marketing management*. (10th ed). New Jersey: Prentice - Hall.

Melewar, T. C. & Jenkins, E. (2002). *Defining the corporate identity constructs*. *Corporate Reputation Review*, 5(1), pp. 76-90.

สุขภาวะดีสมใจ สูงวัยป่าต๋มดอน

Sound Health and Well-Being of Pa Tum Don's Elderly

สุรเดช ลุนิทรานนท์

Suradet Lunitranon

ณกานต์ อนุกุลวรรธกะ

Nakan Anukunwathaka

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

Faculty of Humanities and Social Science

Chiang Mai Rajabhat University

วันที่รับบทความ : วันที่ 23 พฤษภาคม 2565

วันที่ส่งบทความที่แก้ไข : วันที่ 6 มิถุนายน 2565

วันที่ตอบรับบทความเพื่อตีพิมพ์ : วันที่ 6 มิถุนายน 2565

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นการนำเสนอส่วนหนึ่งของผลการดำเนินโครงการบริการวิชาการเชิงปฏิบัติการในชุมชน โดยผู้เขียนพยายามถ่ายทอดสถานการณ์ผู้สูงอายุในสังคมไทยที่ก้าวสู่ภาวะสังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์ ซึ่งในภาวะสังคมแบบดังกล่าวเชื่อมโยงกับมิติทางสังคมในหลากแง่มุมทั้งการเตรียมพร้อม รองรับ ส่งเสริมหรือสนับสนุน สำหรับผู้เขียนเลือกนำมิติสุขภาพ (Well-being) ในผู้สูงอายุมาเป็นหลักในการดำเนินกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างสุขภาพในกลุ่มผู้สูงอายุบ้านป่าตุ่มดอน ตำบลป่าตุ่ม อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่¹ เนื่องด้วยการสร้างเสริมสุขภาพเป็นสิ่งสำคัญสำหรับประชากรทุกช่วงวัย โดยเฉพาะเมื่อก้าวสู่สังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์ เพื่อให้ประชากรเป็นผู้สูงวัยอย่างมีศักยภาพ ทั้งนี้ กิจกรรมสำหรับผู้สูงวัยควรมีความเหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ เป็นกิจกรรมที่สามารถเริ่มได้ด้วยตนเองและร่วมสนับสนุนได้ด้วยชุมชน ซึ่งให้ความสำคัญต่อความพร้อมทางสุขภาพของประชากรใน 3 มิติ² เพื่อนำไปสู่ความครอบคลุมในการสร้างเสริมสุขภาพจะนำไปสู่ทิศทางการสร้างความเข้าใจและการหนุนเสริมผู้สูงอายุได้อย่างยั่งยืน ซึ่งมิติทางสุขภาพ (สุรเดช ลุนทรานนท์ และคนอื่น ๆ, 2561)

บทความนี้จึงเป็นการนำเสนอเรื่องราวการหนุนเสริมให้เกิดสุขภาพในผู้สูงวัยของบ้านป่าตุ่มดอน โดยกิจกรรมที่เกิดขึ้นล้วนมาจากความต้องการของผู้สูงอายุและจัดทำขึ้นเป็นหลักสูตรเพื่อให้เกิดการสร้างเสริมสุขภาพผู้สูงวัยที่ประชากรสูงวัยมีความพร้อมทางกายที่แข็งแรง ทางจิตใจที่เข้มแข็ง และทางสังคมที่มั่นคงต่อการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมรอบตัวได้อย่างเท่าทัน และชุมชนสามารถดำเนินกิจกรรมตามหลักสูตรเองได้อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: สุขภาพ สังคมสูงวัย สูงวัยป่าตุ่มดอน

¹ ส่วนหนึ่งของโครงการ หลักสูตรการเสริมสร้างสุขภาพผู้สูงวัยบ้านป่าตุ่มดอน อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ได้รับทุนสนับสนุนจากโครงการตามยุทธศาสตร์มหาวิทยาลัยราชภัฏเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.

² ประกอบด้วย มิติทางกาย (การเตรียมความพร้อมในความรู้ ทักษะ ความสามารถและพฤติกรรมการดูแลสุขภาพเบื้องต้น การป้องกันและการฟื้นฟูสุขภาพทั้งตนเองและครอบครัว) มิติทางจิต-ปัญญา (เน้นภาวะอารมณ์และจิตใจโดยมุ่งส่งเสริมให้ทุกช่วงวัยมีกิจกรรมทางสังคมร่วมกัน เนื่องจากสายสัมพันธ์ทางสังคมเป็นแรงยึดเหนี่ยวที่สำคัญต่อคนและชุมชน) และมิติทางสังคม (สภาพแวดล้อมทั้งทางกายภาพและสังคม เน้นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน ข้อคิดเห็นร่วมกันจะสามารถพัฒนาไปสู่กระบวนการวางแผนหรือสร้างแนวทางในการพัฒนาของชุมชนในการรับมือสังคมผู้สูงวัยต่อไปได้)

Abstract

This article presents a part of results of the community action research service which the researcher attempts to convey the recent situation of the elderly in Thai society that has completely progressed into an aging society. In this case, all aspects are connected with social dimensions in terms of preparation, support or promotion. The dimension of well-being in the elderly was selected as the core of all activities to enhance the well-being of the elderly in Ban Pa Tum Don, Pa Tum sub-district, Phrao district, Chiang Mai.

This is because health promotion is important for people of all ages, especially when stepping into an aging society which aimed at the population eventually become a potential elderly person. The activities for the elderly should be appropriate and consistent with the area context. It is an activity that can be initiated by their own community's members with community support which places importance on the readiness of population's well-being in 3 dimensions². The results of this study will lead to comprehensive elderly's health promotion in a sustainable way. (Lunitranon et al., 2018)

This article, therefore, presents the encouragement of the elderly's well-being in Ban Pa Tum Don. The activities are all from the needs of the elderly and are established as the elderly's health promotion program in which the elderly population is well prepared in their physical health, mentally health and social stability to cope with social changes and the community can carry out the sustainable curriculum activities.

Key words: Well-being, Aging Society, Elderly in Ban Ps Tum

บทนำ : สถานการณ์สังคมสูงวัย

การเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุของประเทศไทยเป็นที่รับทราบของประชากรโดยทั่วไปพอสมควร แม้ในบางครั้งจะมีใช้การรับทราบข้อมูลในเชิงสถิติประชากร ทว่ามาจากการสังเกตด้วยสายตาของผู้คนในสังคมเอง ไม่ว่าจะเป็นสังคมขนาดเล็กเช่นในครอบครัว ชุมชน ตำบล หรือในสังคมที่มีขนาดใหญ่ขึ้นกว่านั้น จักพบว่าผู้สูงอายุอาศัยอยู่ในสังคมทุกขนาด และเราจะเห็นประชากรที่กำลังก้าวเข้าสู่ผู้สูงอายุและประชากรที่อยู่ในช่วงอายุของการเป็นผู้สูงอายุเพิ่มมากขึ้น สถานการณ์ที่เราพบเห็นเช่นนี้มีเหตุมาจากการที่ประเทศไทยเข้าสู่การเป็นสังคมผู้สูงอายุมาตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2548 (สำนักศูนย์เรียนรู้สุขภาวะ, 2559) ซึ่งเป็นผลมาจากความก้าวหน้าทางการแพทย์และสาธารณสุข ที่ทำให้คนไทยมีอายุยืนขึ้น โดยอายุเฉลี่ยของประชากรไทยจากการสำรวจสุขภาพประชากร ในปี พ.ศ. 2557 พบว่า มีอายุเฉลี่ยอยู่ที่ 75 ปี (ศูนย์ข้อมูลสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2561) ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงของบริบทสังคม เช่น ประชากรแต่งงานช้าลง หรือแต่งงานแล้วแต่ไม่มีบุตร จึงทำให้สัดส่วนประชากรผู้สูงอายุของไทยมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น ซึ่งสวนทางกับประชากรวัยเด็กและวัยแรงงานที่มีจำนวนลดลงอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งประเทศไทยเข้าสู่สังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์ (Complete Aged Society) ในปี พ.ศ. 2564 และในปี พ.ศ. 2574 ประเทศไทยจะมีอัตราส่วนของผู้สูงอายุคิดเป็น 28 เปอร์เซ็นต์จากจำนวนประชากรทั้งประเทศ

จากสถานการณ์ดังกล่าวข้างต้น ประเทศไทยได้มีการสร้าง สนับสนุน และส่งเสริมเพื่อให้เกิดการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในทุกช่วงวัยเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีคุณภาพ ซึ่งสะท้อนได้จากยุทธศาสตร์ชาติ ระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2560 - 2579) ที่กล่าวถึงยุทธศาสตร์การพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพคนผ่านการสร้างวินัย คุณธรรม จริยธรรม ความอยู่ดีมีสุขของครอบครัว และเสริมสร้างให้คนมีสุขภาวะที่ดี เพื่อเป็นการพัฒนาคนตลอดช่วงชีวิต รวมถึงยุทธศาสตร์ด้านการสร้างโอกาสความเสมอภาคและความเท่าเทียมกันทางสังคม โดยการพัฒนาระบบบริการและระบบบริหารจัดการสุขภาพ การสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการดำรงชีวิตในสังคมของผู้สูงอายุ และการสร้างความเข้มแข็งของสถาบันทางสังคม ทูทางวัฒนธรรมและความเข้มแข็งของชุมชน (กรมสุขภาพจิต, ม.ป.ป.)

การเตรียมความพร้อมสู่ภาวะสูงวัยและการสร้างเสริมความพร้อมให้กับประชากรสูงอายุจึงเป็นสิ่งสำคัญ เพื่อเป็นการหลีกเลี่ยงภาวะปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคมในประชากรกลุ่มดังกล่าว โดย Portland Community College (PCC) ได้แสดงให้เห็นถึงข้อท้าทายในการเตรียมความพร้อมในส่วนนี้ออกเป็น 8 ประเด็น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการเดินทาง การวางแผนทางการเงิน โอกาสในการทำงาน โภชนาการที่เหมาะสม ที่อยู่อาศัย การบริการสุขภาพ การออกกำลังกาย และโอกาสในการปฏิสัมพันธ์กับชุมชน (Portland Community College, 2019) ซึ่งจากประเด็นข้อท้าทายดังกล่าว การบริการสุขภาพเป็นปัจจัยหนึ่งที่น่าสนใจ เนื่องจากผู้สูงอายุเป็นกลุ่มที่ต้องการการดูแลสุขภาพที่เข้มข้น โดยเฉพาะในกลุ่มที่มีอายุมากกว่า 80 ปี หรือมีการป่วยด้วยโรคเรื้อรัง ทว่าการบริการ

สุขภาพหรือการดูแลสุขภาพมีหลากหลายวิธี อาทิ การป้องกัน การรักษา การฟื้นฟู ขณะที่การออกกำลังกาย นับเป็นข้อท้าทายที่มีความสัมพันธ์กับการบริการสุขภาพ เนื่องจากเป็นได้ทั้งการป้องกันการเกิดโรค การฟื้นฟูสุขภาพ และในบางโอกาสนับว่าการออกกำลังกายเป็นการรักษาความเจ็บป่วยด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ ข้อท้าทายที่ควรพิจารณาอีกประการ คือ โอกาสปฏิสัมพันธ์กับสังคม ที่นับว่าเป็นสิ่งสำคัญเมื่อก้าวเข้าสู่ช่วงวัยที่เพิ่มมากขึ้น การสังสรรค์หรือสัมพันธ์กับชุมชนและสังคม สามารถช่วยลดความตึงเครียด การซึมเศร้า และลดภาวะติดบ้าน ในกลุ่มผู้สูงอายุได้ ทั้งนี้ การรับมือและเตรียมความพร้อมทั้งภาวะดังกล่าวมิใช่เรื่องของปัจเจกบุคคลเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังเป็นเรื่องที่ชุมชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมที่สนับสนุนการเตรียมความพร้อมดังกล่าวได้เช่นกัน

สำหรับจังหวัดเชียงใหม่ซึ่งเป็นอีกหนึ่งเมืองหลักของประเทศที่มีความก้าวหน้าทางสังคมและเศรษฐกิจ มีประชากรประมาณ 1.77 ล้านคน และในจำนวนนี้เป็นประชากรสูงวัยจำนวน 18.8 เปอร์เซ็นต์หรือเท่ากับ 3.3 แสนคนโดยประมาณ จากข้อมูลปี พ.ศ. 2562 (สำนักงานสถิติจังหวัดเชียงใหม่, 2564) ด้วยข้อมูลเหล่านี้ ทำให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่า จังหวัดเชียงใหม่เป็นอีกหนึ่งพื้นที่ที่กำลังเข้าสู่สังคมสูงวัย ขณะที่ทราบภาพรวมของจังหวัดเชียงใหม่ดังที่กล่าวมาข้างต้น ในระดับพื้นที่ขนาดเล็กเช่น บ้านป่าต๋มดอน ตำบลป่าต๋ม อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ข้อมูลของเทศบาลตำบลป่าต๋มแสดงจำนวนครัวเรือนในเขตเทศบาล มีจำนวน 1,298 ครัวเรือน มีจำนวนประชากร 5,263 คน³ ในจำนวนนี้เป็นผู้สูงอายุถึง 1 ใน 4 ของประชากรโดยประมาณ ขณะที่ในเขตพื้นที่ หมู่ 9 บ้านป่าต๋มดอน มีแนวโน้มของจำนวนผู้สูงอายุในทิศทางเดียวกัน ดังนั้น การเตรียมความพร้อมให้กับประชากรกลุ่มนี้จึงเป็นสิ่งสำคัญ

บริบทบ้านป่าต๋มดอน

บ้านป่าต๋มดอน ตั้งอยู่หมู่ที่ 9 ตำบลป่าต๋ม อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ มีอาณาเขตติดต่อบ้านดอยใต้ (หมู่ที่ 12) และบ้านป่าต๋มโห่ง (หมู่ที่ 8) รวมถึงตำบลเวียง และตำบลเขื่อนผากของอำเภอพร้าว จากคำบอกเล่าที่เล่าสืบต่อกันมาว่า ประชากรของหมู่บ้านเดิมที่มีคนไตอยู่มากพอสมควร แต่ในปัจจุบันเหลืออยู่ประมาณ 10 เปอร์เซ็นต์ของประชากรทั้งหมด นอกนั้นเป็นคนเมืองพื้นถิ่น และคนที่มีเชื้อสายผสมระหว่างคนพื้นถิ่นและคนไต ซึ่งการอยู่ร่วมกันระหว่างชาติพันธุ์ในชุมชนไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง เพราะอยู่ร่วมกันอย่างถ้อยทีถ้อยอาศัย ฉันทเพื่อนบ้านกันเรื่อยมา ขณะที่การทำมาหาเลี้ยงชีพของผู้คนที่นี่ส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรที่ปลูกข้าวเป็นหลักและปลูกลำไยเสริม (พันธุ์อีดอ) เพื่อเสริมรายได้ในครัวเรือน และการรับจ้างทั่วไปในกลุ่มประชากรที่ไม่มีที่เทือกสวนไร่นาเป็นของตนเอง

³ ค้นหาข้อมูลสถิติประชากรเขตเทศบาลป่าต๋ม ได้ที่ เทศบาลป่าต๋ม <http://www.patum.go.th/index.php?module=about>

อย่างไรก็ตาม เมื่อ 30 ปีก่อน ได้มีประชากรส่วนหนึ่งย้ายถิ่นฐานจากหมู่ที่ 9 บ้านป่าตุ่มดอน ไปยังหมู่ที่ 11 บ้านสหกรณ์แปลง 5 ซึ่งเป็นพื้นที่จัดสรรใหม่ โดยผู้ที่ย้ายถิ่นไปที่นั้นจะได้รับการจัดสรรที่ดินสำหรับทำมาหากินจำนวน 20 ไร่ ต่อครัวเรือน และยังเป็นหนึ่งในเหตุผลที่ทำให้พบการทำน้ำอ้อยในหมู่บ้านสหกรณ์แปลง 5 เนื่องจากเป็นอาชีพที่ติดตัวมากับการย้ายถิ่นของผู้ประกอบอาชีพการทำน้ำอ้อย ซึ่งเดิมทีการทำน้ำอ้อยพบมากในบ้านป่าตุ่มดอน

กลุ่มผู้สูงอายุบ้านป่าตุ่มดอน

กลุ่มผู้สูงอายุบ้านป่าตุ่มดอน ก่อตั้งมากกว่า 14 ปี (นับถึง ณ ปี พ.ศ. 2565) ผ่านการมีประธานกลุ่มผู้สูงอายุมาแล้ว 3 คน (วาระ 4 ปี) วัตถุประสงค์ของการก่อตั้งกลุ่มเป็นไปตามการดำเนินงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตามนโยบายของภาครัฐที่แต่ละหมู่บ้านมีกลุ่มผู้สูงอายุของตนเอง โดยมีเกณฑ์การเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มที่ไม่ได้สลับซับซ้อน เนื่องจากใช้เกณฑ์อายุเป็นตัวกำหนด หากสมาชิกหมู่บ้านท่านใดมีอายุครบ 60 ปี บุคคลนั้นนับเป็นสมาชิกกลุ่มผู้สูงอายุโดยทันที ปัจจุบันกลุ่มผู้สูงอายุบ้านป่าตุ่มดอน มีสมาชิกจำนวนทั้งสิ้น 91 คน⁴ จากจำนวนประชากรทั้งหมดหมู่บ้าน 378 คน (ใน 156 ครัวเรือน) คิดเป็นร้อยละ 24.07 ของประชากรทั้งหมด และมีจำนวนผู้สูงอายุที่มีอายุมากกว่า 65 ปีขึ้นไป จำนวน 64 คน คิดเป็นร้อยละ 16.93 ของประชากรทั้งหมด โดยนัยยะนี้เทียบเคียงได้ว่า บ้านป่าตุ่มดอน เป็น “สังคมสูงวัยโดยสมบูรณ์”⁵

การดำเนินกิจกรรมผู้สูงอายุที่ผ่านมาของกลุ่มผู้สูงอายุบ้านป่าตุ่มดอน จะเป็นการเข้าร่วมกิจกรรมของทางตำบล และอำเภอที่จัดให้กับสมาชิกผู้สูงอายุในพื้นที่ โดยมีรูปแบบกิจกรรมจัดอยู่ในหมวดสนทนา การให้ความรู้ผ่านการเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่ม อาทิ กิจกรรมละลายพฤติกรรม การสนทนาธรรม การให้ความรู้ทางการเกษตรพื้นฐาน (เลี้ยงไก่ กบ ปลาตุ๊ก) และหากดูในระดับโครงสร้าง พบว่า กลุ่มผู้สูงอายุป่าตุ่มดอนอยู่ในเขตพื้นที่โรงเรียนผู้สูงอายุ ทว่า ยังไม่ปรากฏหลักสูตรการดำเนินงานที่ชัดเจน ด้วยเงื่อนไขที่อาจไม่อำนวย กล่าวคือ สถานการณ์โรคโควิด 19 ตั้งแต่ช่วงต้นปี พ.ศ. 2563 ถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2565) แม้ว่าบางช่วงจะมีการผ่อนปรนมาตรการจากภาครัฐแล้วก็ตาม แต่เชื่อว่าสถานการณ์จะอยู่ในระยะที่เรียกว่าปลอดภัยทั้งหมด

เมื่อก้าวถึงกิจกรรมกลุ่มหรือกิจกรรมสำหรับผู้สูงอายุ จะเป็นการดูแลตนเองแบบง่าย ไม่หักโหม แต่เสริมสร้างสุขภาพให้แข็งแรง เป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมรายได้ และการพบปะกันของกลุ่มเพื่อนสมาชิก ซึ่งเหล่านี้เป็นนัยยะสำคัญที่ชวนให้คิดว่า ผู้สูงอายุหลายท่านเห็นความสำคัญของการดูแลสุขภาพตนเอง รายได้ และความสูงวัยยังมีความสัมพันธ์กัน ไม่ว่าจะมากหรือน้อย และการปฏิสัมพันธ์หรือความสัมพันธ์ยังมีความสำคัญ

⁴ ข้อมูลการสัมภาษณ์ประธานกลุ่มผู้สูงอายุบ้านป่าตุ่มดอน ณ วันที่ 7 กรกฎาคม 2563

⁵ หมายถึง สังคมที่มีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไป เกินกว่าร้อยละ 20 ของประชากรทั้งประเทศ หรือเป็นสังคมที่มีประชากรอายุ 65 ปีขึ้นไปเกินกว่าร้อยละ 14 ของประชากรทั้งหมด

ต่อผู้สูงวัยด้วยเช่นกัน คงจะเป็นการดีหากกิจกรรมของกลุ่มผู้สูงอายุประกอบไปด้วยเงื่อนไขของการเข้าร่วม / การรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรม และหนึ่งในผลผลิตที่จะได้รับ นอกจากการร่วมเสริมสร้างความสัมพันธ์ คือ รายได้ของผู้สูงวัย

เปิดตัวเปิดใจ: การเสริมสร้างสุขภาวะผู้สูงวัยบ้านป่าต๋มดอน

สุขภาวะ เป็นคำหลักในการให้นิยามคำว่าสุขภาพขององค์การอนามัยโลก (WHO) หมายถึง สภาวะที่สมบูรณ์ของกาย จิตใจ สังคม และปัญญา ที่ไม่ใช่เพียงแค่การไม่มีโรคและความพิการเท่านั้น และทุกสภาวะนั้น มีความเชื่อมโยงกัน แม้ในภายหลังได้มีการถกเถียงถึงนิยามดังกล่าว ด้วยการชี้ให้เห็นถึงความเป็นจริงของบุคคลที่ต้องเผชิญต่อการมีสภาพร่างกาย จิตใจ และสังคมที่แข็งแกร่ง เช่น Huber et al. (2011) ได้ให้ความหมายของสุขภาพว่า เป็นความสามารถในการปรับตัวและจัดการตนเอง รวมถึงความสามารถของผู้คนในการปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์เพื่อนำไปสู่สภาวะที่สมบูรณ์ดังกล่าว ทั้งนี้ ความหมายของสุขภาพและสุขภาวะที่ดีจะแตกต่างกันไปในแต่ละบุคคลขึ้นอยู่กับความต้องการและบริบทของเขาเหล่านั้นด้วย⁶

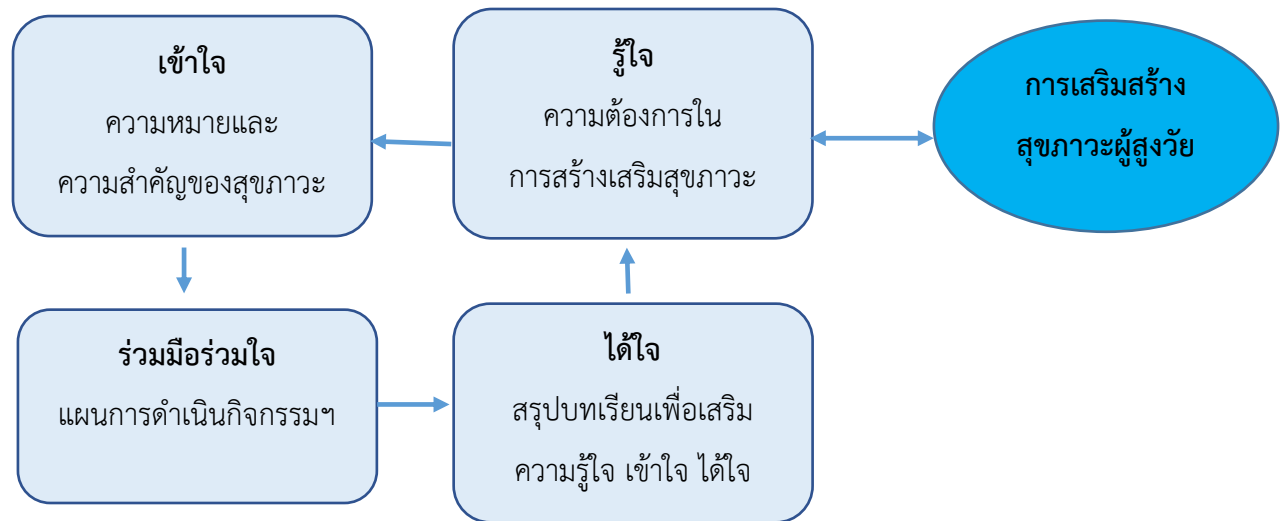
จากความหมายของสุขภาพที่อิงกับคำว่าสุขภาวะตามที่ได้กล่าวไปข้างต้นนั้น อาจพอจะสรุปเพื่อทำความเข้าใจได้ง่ายขึ้นว่า คือ การอยู่ดีมีสุขตามเงื่อนไขปัจจัยที่บุคคลยอมรับได้ โดยที่กาย จิตใจ สังคม และปัญญา มีความสัมพันธ์กัน

สุขภาวะของประชากรเป็นประเด็นสำคัญของการพัฒนาสังคมในทุกระดับ การพัฒนาและส่งเสริมให้ประชากรมีความรู้ ความสามารถ ทักษะ และสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเสริมสร้างความสมดุลทางสุขภาวะจึงเป็นสิ่งจำเป็น เนื่องจากการส่งเสริมดังกล่าวเป็นการวางรากฐานของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีความพร้อมต่อการจัดการกับการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคม ทั้งนี้ การส่งเสริมสุขภาวะเพื่อเตรียมความพร้อมของประชากรควรได้รับการสนับสนุนจากสถาบันทางสังคมที่ประกอบด้วย ครอบครัว ชุมชน สังคม และศาสนา ซึ่งถือเป็นสถาบันและทุนทางสังคมที่จักสร้างความยั่งยืนในการเสริมสร้างสุขภาวะและยังมีความสำคัญต่อการพัฒนาและขับเคลื่อนสังคมอีกด้วย แล้วสุขภาวะมีความสำคัญต่อบุคคลอย่างไร? คำตอบที่น่าจะทำให้เข้าใจง่ายที่สุด คือ ช่วยให้เราสามารถใช้ชีวิตได้อย่างเป็นปกติสุขมากที่สุดตามเงื่อนไขและสิ่งแวดล้อมที่เรามี

⁶ ดูข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ Healthknowledge: Education, CPD and Revalidation from Phast. (n.d.). *Section 3: Concepts of health and wellbeing*. Retrieved from <https://www.healthknowledge.org.uk/public-health-textbook/medical-sociology-policy-economics/4a-concepts-health-illness/section2/activity3>

ทั้งนี้ ความหมายของสุขภาวะทั้ง 4 มิติ เป็นเพียงกรอบในการมองหรือทำความเข้าใจว่ามีมิติต่าง ๆ ของสุขภาวะที่ส่งผลต่อสุขภาพของบุคคลเป็นอย่างไร ทว่า การให้ความหมายของสิ่งเหล่านี้อาจแตกต่างกันไปในแต่ละบุคคลได้เช่นเดียวกัน อาทิ บางคนเห็นว่าการมีสภาวะทางกายที่ดี คล่องแคล่ว อาจมีโรคประจำตัว แต่มีความสุข ยอมรับ และจัดการกับเงื่อนไขที่เกิดขึ้นได้ในแนวทางที่ถูกที่ควร อีกทั้งมีความสุขกับความสัมพันธ์ในครอบครัวและชุมชน นั่นคือ การมีสภาวะดีตามความเข้าใจของเขาแล้ว เป็นต้น ยิ่งสูงวัยยิ่งสำคัญ ประชากรสูงวัยหาใช่ประชากรที่ศักยภาพจะลดน้อยถอยลงตามอายุที่เพิ่มขึ้น ทว่า ยังสามารถเรียนรู้ ถ่ายทอด แลกเปลี่ยน แบ่งปันประสบการณ์ชีวิต ความถนัด และความสามารถสู่ผู้อื่นทั้งในวัยเดียวกันและต่างวัยได้ ดังนั้น การรักษาไว้ซึ่งความอยู่ดีมีสุขของประชากรกลุ่มนี้ด้วยกิจกรรมต่าง ๆ อย่างสม่ำเสมอ ไม่ว่าจะเป็น การออกกำลังกายตามความเหมาะสม การมีจิตใจผ่องใสเป็นสุข และสัมพันธ์ภาพทางครอบครัวและชุมชนที่แข็งแรง ล้วนเพื่อการมี “สุขภาวะดีสมใจ” ของผู้สูงวัย

การเสริมสร้างสุขภาวะให้กับผู้สูงวัยนั้น สิ่งจำเป็นที่ควรมีเป็นข้อมูลพื้นฐาน คือ ความต้องการในการเสริมสร้างสุขภาวะของผู้สูงวัยในพื้นที่นั้น ๆ เพื่อการตอบสนองที่เกิดประโยชน์สูงสุดต่อกลุ่มเป้าหมาย มิติสุขภาวะในแต่ละด้านที่กล่าวมาข้างต้นสามารถนำไปสู่การออกแบบกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะได้อย่างหลากหลาย ผู้สูงวัยในแต่ละคนและ / หรือในแต่ละพื้นที่มีความต้องการในการสนับสนุนทางสุขภาวะที่อาจจะเหมือนและต่างกัน และเมื่อผ่านการดำเนินกิจกรรมใด ๆ แล้ว การสรุปบทเรียนของกิจกรรมนั้น ๆ ให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้รับทราบจะเป็นการช่วยเสริมสร้างความเข้าใจต่อกลุ่มเป้าหมายได้ดียิ่งขึ้นไม่ยิ่งหย่อนไปกว่า การรับรู้ถึงความต้องการในการเสริมสร้างสุขภาวะของผู้สูงวัยที่ควรทำและให้ความสำคัญ ซึ่งการเสริมสร้างสุขภาวะสามารถดำเนินการได้ตามขั้นตอนของการมีใจทั้งสี่ก้าว ประกอบด้วย ความเข้าใจ (ในความหมาย - ความสำคัญของสุขภาวะกับผู้สูงวัย และชุมชน) การรู้ใจ (สอบถามความเข้าใจและความสนใจของผู้สูงวัย) การร่วมมือร่วมใจ (ทำแผนการดำเนินกิจกรรมเสริมสร้างสุขภาวะร่วมกับผู้สูงวัยในชุมชนและปฏิบัติตามแผนฯ) และการได้ใจ (สรุปบทเรียนของกิจกรรมเพื่อให้ผู้สูงวัยได้รับทราบเพื่อช่วยเสริมความเข้าใจที่มีต่อสุขภาวะและความเข้าใจร่วมกัน) ดังแผนภูมิที่ 1

แผนภูมิที่ 1 การเสริมสร้างสุขภาวะผู้สูงอายุ

บทสรุป: ก้าวสู่ “สุขภาวะดีสมใจ ฉบับสูงวัยป่าดุ่มดอน”

ก้าวแรก ของการดำเนินกิจกรรม คือ การทำความรู้จักและเข้าใจในข้อมูลพื้นฐานของชุมชน และกลุ่มผู้สูงอายุ ซึ่งบุคคลสำคัญที่สามารถให้ข้อมูลนี้ได้เป็นอย่างดี คือ ผู้นำชุมชน และประธานกลุ่มผู้สูงอายุบ้านป่าดุ่มดอนนั่นเอง เพื่อที่จะก้าวไปสู่การมีใจ

ก้าวที่สอง การเปิดตัวเปิดใจกับผู้สูงวัยของชุมชน เพื่อสร้างความเข้าใจในจุดประสงค์ของการดำเนินกิจกรรมโครงการในพื้นที่ และเสริมสร้างความเข้าใจในความหมายและความสำคัญของสุขภาวะ

ก้าวที่สาม การรู้ใจในความต้องการเสริมสร้างสุขภาวะชาวสูงวัยบ้านป่าต๋มดอน ก้าวนี้มีส่วนสำคัญในการกำหนดทิศทางของรูปแบบกิจกรรมฉบับป่าต๋มดอน เมื่อเราได้ทำความรู้จักกันด้วยวิธีการสอบถาม แลกเปลี่ยนสิ่งที่เราเคยรับฟังมา กับสิ่งที่ผู้สูงวัยของชุมชนคิด และรับฟังความเห็นถึงสิ่งที่ต้องการตามความคิดของการเกิดประโยชน์สูงสุดต่อสุขภาวะผู้สูงวัยบนฐานทรัพยากรที่ชุมชนมี

ก้าวที่สี่ ด้วยความร่วมมือร่วมใจกัน ให้รู้ใจกันว่า ผู้สูงวัยต้องการ “พื้นที่” ในการพบปะพูดคุยเป็นอย่างมาก เพราะเห็นว่าเป็นโอกาสในการรักษาความสัมพันธ์ทางสังคมของผู้คนในชุมชน ไม่เพียงแต่ผู้สูงวัยเท่านั้น แต่หมายรวมถึงทุกช่วงวัย (มิติทางสังคม) เนื่องจากปัจจุบันนี้โอกาสในการพบเจอกันเป็นกลุ่มค่อนข้างยาก

การก้าวแต่ละก้าวเพื่อค้นหาคำตอบ ในที่สุดก็พบว่า อาหารพื้นถิ่นของป่าต๋มดอน (น้ำพริกข่าบ น้ำพริกผอง น้ำพริกน้ำเงี้ยว และถั่วเน่าเข้บทรงเครื่อง) และการจักสาน (สานตอกเป็นก้วยตีนจ้าง) เพื่อใช้ทานในเดือนแปดเป็ง พร้อมทั้งการสานทางมะพร้าวเป็นจะเข้และตะเข้บ เพื่อทำซุ้มประตูในวันยี่เป็ง เป็นสิ่งที่ผู้สูงวัยต้องการรักษาเผยแพร่ และเรียนรู้มากที่สุด สิ่งนี้มีความสำคัญต่อการเสริมสร้างสุขภาวะผู้สูงวัยที่ครอบคลุมทุกมิติ กล่าวคือ อาหารเป็นหนึ่งในปัจจัยที่สำคัญต่อความแข็งแรงทางกาย ดังคำกล่าวที่ว่า ร่างกายคุณจะเป็นเช่นไรขึ้นอยู่กับสิ่งที่คุณรับประทานเข้าไป ขณะที่กิจกรรมการทำอาหารพื้นถิ่นนั้นตอบโจทย์มิติทางจิตใจ ปัญญา และสังคมได้อย่างสัมพันธ์กัน เพราะความสุขที่จะได้รับบนพื้นที่ของการเข้าร่วมกิจกรรม และโอกาสใการพูดคุย แลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ในการทำอาหารตามตำรับสูตรลับของครัวเรือนจะถูกนำมาพูดคุยกันอย่างมีอรรถรส อีกทั้งพื้นที่ในการถ่ายทอดการเรียนรู้ถึงวิธีการสานตอก

ที่ไม่เพียงร้อยรัดให้เกิดเป็นผลิตภัณฑ์ไว้ใช้สอยในศาสนาประเพณีของชุมชนแล้ว แต่ยังกระชับสัมพันธ์ผู้คนไว้ด้วยกัน นี่คือ วิธีของการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมเพื่อเสริมความเข้มแข็งในชุมชน

อย่างไรก็ตาม เพื่อให้เกิดกิจกรรมที่เสริมสร้างสุขภาวะกายให้มีความชัดเจนมากขึ้นและตามความต้องการของผู้สูงอายุ กล่องกิจกรรมผู้สูงอายุ Magic box ที่เน้นการออกกำลังกายกล้ามเนื้อส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย และกระตุ้นการทำงานของสมองได้ถูกนำเสนอและมอบให้กับกลุ่มเป้าหมาย ด้วยเห็นว่าเป็นประโยชน์ต่อการเสริมสร้างสุขภาวะของประชากรในพื้นที่ โดยมีการปรับเปลี่ยนอุปกรณ์บางอย่างเพื่อให้สอดคล้องและเหมาะสมกับบริบททางสังคมของชุมชน

ก๊าวที่ห้า การจัดทำกิจกรรมเสริมสร้างสุขภาวะผู้สูงอายุ ป่าต๋มตอนผ่านการจัดกิจกรรม ที่นอกจากมีผู้สูงอายุเข้าร่วมแล้ว ยังพบว่า คนต่างวัยให้ความสนใจเข้าร่วมกิจกรรมของหลักสูตรการเสริมสร้างสุขภาวะผู้สูงวัยบ้านป่าต๋มตอนด้วยเช่นกัน ซึ่งกิจกรรมที่ดำเนินการในโครงการบริการวิชาการเชิงปฏิบัติการนี้ ทั้ง Magic box (กล่องมหัศจรรย์ที่รวบรวมกิจกรรมในการเสริมสร้างความแข็งแรงด้านร่างกาย ความสนุกสนานทางอารมณ์และจิตใจ) การจักสาน และการประกอบอาหารได้ถูกรวบรวมเป็น *หลักสูตรการเสริมสร้างสุขภาวะของผู้สูงอายุนบ้านป่าต๋มตอน* โดยแต่ละกิจกรรมสามารถปรับเปลี่ยนการดำเนินการได้ตามความเหมาะสมของบริบท ทั้งนี้ ทุกกิจกรรมและขั้นตอนถูกสรุปทเรียนแล้วคืนข้อมูลสู่ชุมชน เพื่อร่วมสร้างการให้ความสำคัญของการเสริมสร้างสุขภาวะผู้สูงวัยและเป็นการเตรียมความพร้อมประชากรเข้าสู่การเป็นผู้สูงวัยอย่างมีสุขต่อไป ซึ่งได้ใจกันทุกฝ่าย

นอกจากการสรุปทเรียนเพื่อคืนข้อมูล ซึ่งทำให้รับทราบผลตอบรับต่อความพึงพอใจในการเข้าร่วมกิจกรรมของหลักสูตรที่เป็นไปในระดับดี นั้นเป็นผลมาจากการวางแผนกิจกรรมร่วมกัน อีกทั้งการมีความรู้ความเข้าใจเบื้องต้นต่อการเห็นความสำคัญของสุขภาวะในแล้ว การปฏิบัติการชุมชนนี้ยังได้ทำแบบประเมินความสุข (ประเมินความสุขได้ ด้วยตัวคุณเอง)⁷ ในกลุ่มเป้าหมาย พบว่า มีคะแนนความสุขที่ดี (ระดับคะแนนอยู่ระหว่าง 44 – 60 คะแนน หมายถึง สุขภาพจิตเท่ากับคนทั่วไป) ส่งผลให้เกิดการได้ใจและสนใจกับชาวสูงวัยบ้านป่าต๋มตอน

⁷ กองสุขภาพจิตสังคม กรมสุขภาพจิต. (2559). *องค์ความรู้สุขภาพจิต สำหรับประชาชน (พิมพ์ครั้งที่ 5)*. นนทบุรี: กระทรวงสาธารณสุข.

สู่การก้าวเอง การสร้างเสริมสุขภาพหรือการสนับสนุนสิ่งใดก็ตามให้กับผู้ใด กลุ่มใด และในพื้นที่ใดก็ตาม การให้ผู้คนที่เกี่ยวข้องมีโอกาสในการทำความเข้าใจในสิ่งนั้น โอกาสในการแสดงความคิดเห็น ในความต้องการและพื้นที่ในการร่วมคิด ร่วมสร้าง และร่วมสะท้อนในสิ่งที่ได้ทำร่วมกันเพื่อกันและกัน จักเป็นการมอบทั้งโอกาสและพื้นที่ให้กับผู้คนเหล่านั้น เช่นเดียวกันกับการเสริมสร้างสุขภาพผู้สูงวัยป่าดุ่มดอนที่เริ่มต้นก้าวเดินตามแนวทางที่ผู้สูงอายุได้ร่วมกันสร้างไว้ และที่สามารถก้าวต่อเองได้เพื่อให้เกิดการเสริมสร้างสุขภาพผู้สูงวัยบ้านป่าดุ่มดอนที่ประชากรสูงวัยมีความพร้อมทางกายที่แข็งแรง ทางจิตใจที่เข้มแข็ง และทางสังคมที่มั่นคงต่อการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมรอบตัวได้อย่างเท่าทัน และชุมชนสามารถดำเนินกิจกรรมตามหลักสูตรเองได้อย่างแข็งขันและยั่งยืน

ทำนี้สำหรับผู้ที่มีความสนใจในการศึกษาชุมชนผู้สูงอายุ นอกจากประเด็นความสนใจของนักวิจัยเองแล้ว การเข้าเสนอประเด็นดังกล่าวต่อประชากรที่จะทำการศึกษาก็เป็นสิ่งที่คุณเขียนขอเสนอเพื่อเป็นข้อเสนอแนะที่สำคัญประการหนึ่ง ดังเหตุผลที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า การทำความเข้าใจร่วมกันทั้งผู้ศึกษาและผู้ถูกศึกษา เป็นการมอบโอกาสและพื้นที่ให้กับทั้งสองฝ่าย ซึ่งผลของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่ได้รับจักช่วยสนับสนุนให้เกิดความชัดเจนของแนวทางการดำเนินโครงการวิจัย นอกจากนี้ ประเด็นการส่งเสริมความมั่นคง (ในแง่การส่งเสริมรายได้) แก่ผู้สูงอายุ เป็นสิ่งหนึ่งที่ผู้เขียนพบจากการดำเนินโครงการบริการวิชาการเชิงปฏิบัติการในชุมชนบ้านป่าดุ่มดอน ซึ่งความมั่นคงทางรายได้มีความสำคัญต่อผู้สูงอายุไม่น้อยไปกว่าความมั่นคงทางสังคมด้านอื่น ๆ เนื่องจากการมีความมั่นคงทางการเงิน การมีความสุขในการพักผ่อนหย่อนใจ และการอยู่ในชุมชนที่ดีเหล่านี้ล้วนมีผลต่อคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุนั่นเอง⁸

เอกสารอ้างอิง

- กรมสุขภาพจิต. (ม.ป.ป.). *แผนยุทธศาสตร์กรมสุขภาพจิตในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 (พ.ศ.2560-2564)*. สืบค้นจาก https://www.dmh.go.th/intranet/p2554/แผนยุทธ_2560-2564.pdf
- สุรเดช ลุนทรานนท์ และคนอื่น ๆ. (2561). *โครงการเสริมสร้างสุขภาพคนจนเมืองเพื่อเตรียมความพร้อมสู่สังคมผู้สูงอายุพื้นที่เชียงใหม่*. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. หน้า 4.
- สำนักงานสถิติจังหวัดเชียงใหม่. (2564). *เมื่อเชียงใหม่กำลังก้าวเข้าสู่...สังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์*. สืบค้นจาก <http://chiangmai.nso.go.th>

⁸ ดูข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับผู้สูงอายุอย่างมีศักยภาพ (Active aging) ได้ที่ Bora Jin. (2017). The Impact of Participation in Education Programs on Elderly's Life Satisfaction. Adult Education Research Conference. Retrieved from <http://newprairiepress.org/arec/2017/papers/18>

สำนักศูนย์เรียนรู้สุขภาวะ. (2559). ท้องถิ่นรวมใจ ดูแลผู้สูงวัยในชุมชน. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.).

ศูนย์ข้อมูล สสส. (2561). สถานการณ์ผู้สูงอายุไทย. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.).

Portland Community Collage. (2017). *How to prepare yourself for the Increasingly aging population*. Retrieved from <http://climb.pcc.edu/blog/how-to-prepare-yourself-for-the-increasingly-aging-population>.

แนะนำผู้เขียน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุนทร ค้ายอด

หน่วยงานสังกัด : มหาวิทยาลัยแม่โจ้

E – mail : sunthorn080@gmail.com

ผู้ช่วยศาสตราจารย์รัตนะ ตาแปง อาจารย์อิงอร จุลทรัพย์ และอาจารย์สุดาพร นิ่มขำ

หน่วยงานสังกัด : มหาวิทยาลัยพะเยา

E – mail : rattanatapang@windoslive.com

นางสาวประไพ สุขดำรงนา

หน่วยงานสังกัด : นักวิชาการอิสระ

E – mail : kook.96kik@gmail.com

อาจารย์จารุวรรณ เพ็งศิริ อาจารย์สิริพร คินมาเมือง และอาจารย์สมศักดิ์ พรหมจักร

หน่วยงานสังกัด : มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

E – mail : jaruwan_pen@cmru.ac.th

อาจารย์สุรเดช ลุนิทรานนท์ และ ดร.ณกานต์ อนุกุลวรรธกะ

หน่วยงานสังกัด : มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

E – mail : lunitranon@hotmail.com

รายนามผู้ทรงคุณวุฒิ

รองศาสตราจารย์ ดร.ฉลองเดช	คุณานุมิต	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
รองศาสตราจารย์ ดร.ทิพวรรณ	ทั้งมั่งมี	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
รองศาสตราจารย์เรณู	วิชาศิลป์	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
รองศาสตราจารย์วิจิต	ชมทวี่วิรุจน์	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา
รองศาสตราจารย์หทัยวรรณ	ไชยะกุล	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
รองศาสตราจารย์ ว่าที่ ร.ต. ดร.นิรันดร์ ภัคดี		มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง
ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุรสิทธิ์	เสาว์คง	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา
ผู้ช่วยศาสตราจารย์บุญรัตน์	ณ วิชัย	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ปริตต์	สายสี	มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บุญชู	ภูศรี	มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ทัศนีย์	ปัทมสนธิ์	มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม
ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุพจน์	ใหม่กันทะ	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา
ผู้ช่วยศาสตราจารย์สงกรานต์	สมจันทร์	มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
ดร.นนทชา	ชัยทวิชานันท์	มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม
ดร.กนิษฐรินทร์	บุญมา	นักวิชาการอิสระ

การเสนอบทความเพื่อตีพิมพ์

1. วัตถุประสงค์ของการจัดพิมพ์วารสาร

1.1 เพื่อเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดเห็นในสหสาขาวิชาทางด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ อาทิ สังคมวิทยา ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ โบราณคดี ปรัชญา ศาสนา อักษรศาสตร์ ภาษาวรรณกรรม ศิลปวัฒนธรรม เป็นต้น

1.2 เพื่อเป็นแหล่งรวบรวมและเผยแพร่องค์ความรู้ผ่านผลงานวิจัยและผลงานวิชาการด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

1.3 เพื่อส่งเสริมให้อาจารย์ นักศึกษา และผู้สนใจทั่วไป ได้มีโอกาสเผยแพร่ผลงานวิจัยและผลงานวิชาการเพื่อนำไปสู่การสร้างสรรค์ บูรณาการ และต่อยอดองค์ความรู้ ในการสร้างคุณค่าแก่ชุมชน

2. ข้อตกลงเบื้องต้น

2.1 บทความทุกบทความจะได้รับการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิ (Peer review) ในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้อง 3 ท่าน ในลักษณะ Double-blinded Review โดยผู้ทรงคุณวุฒิไม่ทราบว่าผู้เขียนเป็นใคร และผู้เขียนไม่ทราบว่าผู้ทรงคุณวุฒิเป็นใคร ทั้งนี้ การพิจารณารับบทความเพื่อลงตีพิมพ์หรือไม่ได้ตีพิมพ์ อยู่ที่ดุลพินิจของบรรณาธิการ ซึ่งถือเป็นอันสิ้นสุด

2.2 บทความ ข้อความ ภาพประกอบ และตารางข้อมูลต่าง ๆ ที่ตีพิมพ์ในวารสาร “ช่วงฝน” เป็นความคิดเห็นส่วนตัวของผู้เขียน กองบรรณาธิการไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป และไม่ใช้ความรับผิดชอบของกองบรรณาธิการวารสาร “ช่วงฝน” โดยถือเป็นความรับผิดชอบของผู้เขียนแต่เพียงผู้เดียว

2.3 บทความจะต้องไม่เคยตีพิมพ์ที่ใดมาก่อน และไม่อยู่ระหว่างการพิจารณาของวารสารฉบับอื่น หากตรวจสอบพบว่าการตีพิมพ์ซ้ำซ้อนกัน ถือเป็นความรับผิดชอบของผู้เขียนแต่เพียงผู้เดียว และจะไม่ได้รับการพิจารณาให้ลงตีพิมพ์ในวารสาร “ช่วงฝน” อีกต่อไป

2.4 ผู้เขียนจะต้องปฏิบัติตามระเบียบและนโยบายของวารสาร “ช่วงฝน” อย่างเคร่งครัด หากไม่ยินยอมแก้ไขหรือไม่ดำเนินการตามคำแนะนำ บรรณาธิการมีสิทธิ์ที่จะไม่รับตีพิมพ์บทความอีกต่อไป

2.4 บทความที่ส่งถึงกองบรรณาธิการ ขอสงวนสิทธิ์ที่จะไม่ส่งคืนผู้เขียน

3. ประเภทของผลงานที่ตีพิมพ์ในวารสาร

3.1 บทความวิจัย (Research article) เป็นบทความที่มีการค้นคว้าอย่างมีระบบและมีความมุ่งหมายที่ชัดเจน เพื่อให้ได้ข้อมูลหรือหลักการบางอย่างที่จะนำไปสู่ความก้าวหน้าทางวิชาการหรือการนำวิชาการมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ เช่น มีการกำหนดปัญหาที่ชัดเจนสมเหตุสมผล โดยจะต้องระบุวัตถุประสงค์ที่เด่นชัดแน่นอน มีการรวบรวมข้อมูล พิจารณาวิเคราะห์ ตีความ และสรุปผลการวิจัยที่สามารถให้คำตอบหรือบรรลุวัตถุประสงค์

3.2 บทความวิชาการ (Academic article) เป็นการเขียนทางวิชาการซึ่งมีการกำหนดประเด็นที่ต้องการอธิบายหรือวิเคราะห์อย่างชัดเจน และการวิเคราะห์ประเด็นดังกล่าวต้องถูกต้องตามหลักวิชาการ และสามารถสรุปผลการวิเคราะห์ในประเด็นนั้นได้ ซึ่งจะเป็นการนำความรู้จากแหล่งต่าง ๆ มาประมวลร้อยเรียงเพื่อวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ โดยผู้เขียนได้แสดงทัศนะทางวิชาการของตนไว้อย่างชัดเจนด้วย

4. การพิจารณาบทความ

4.1 กองบรรณาธิการจะแจ้งให้ผู้ส่งบทความทราบ เมื่อได้รับบทความเรียบร้อยสมบูรณ์ทางระบบ Thaijo

4.2 กองบรรณาธิการจะตรวจสอบหัวข้อและเนื้อหาของบทความ โดยพิจารณาถึงความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์และประเภทของบทความ ตลอดจนรูปแบบการจัดพิมพ์บทความ การอ้างอิง และไบบลิโอกราฟี หากไม่ครบถ้วน กองบรรณาธิการขอสงวนสิทธิ์ที่ไม่รับตีพิมพ์บทความดังกล่าว

4.3 กรณีที่กองบรรณาธิการพิจารณาเห็นควรรับบทความไว้พิจารณาตีพิมพ์ ทางกองบรรณาธิการจะดำเนินการส่งบทความเพื่อทำการกลั่นกรองในขั้นตอนต่อไป ด้วยการส่งบทความให้กับผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาที่เกี่ยวข้องตรวจสอบคุณภาพของบทความว่าอยู่ในระดับที่เหมาะสมจะลงตีพิมพ์หรือไม่ ในลักษณะ Double-blinded Review โดยผู้ทรงคุณวุฒิไม่ทราบว่าผู้เขียนเป็นใคร และผู้เขียนไม่ทราบว่าผู้ทรงคุณวุฒิเป็นใคร (1 บทความ / 3 ผู้ทรงคุณวุฒิ)

4.4 เมื่อผู้ทรงคุณวุฒิได้พิจารณากลับกรองบทความแล้ว ทางกองบรรณาธิการจะตัดสินใจโดยอิงตามข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิว่า บทความควรจะนำลงตีพิมพ์หรือไม่ หรือเห็นควรที่จะส่งให้ผู้เขียนนำกลับไปแก้ไขตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิก่อน และนำส่งบทความดังกล่าวกลับมาพิจารณาอีกครั้งหนึ่ง หรือปฏิเสธการลงตีพิมพ์ ทั้งนี้ ผู้เขียนจะต้องแก้ไขบทความตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิ ภายใน 45 วัน หลังจากได้รับบทความพร้อมคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิกลับคืน

4.5 กองบรรณาธิการจะนำบทความที่ผ่านการแก้ไขตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิเข้าสู่กระบวนการตีพิมพ์ต่อไป

5. การจัดเตรียมบทความ

บทความวิจัยและบทความวิชาการที่เสนอเพื่อตีพิมพ์ในวารสาร “ช่วงฝน” จะต้องเป็นบทความที่ไม่เคยตีพิมพ์เผยแพร่ที่ไหนมาก่อน และไม่อยู่ระหว่างการพิจารณาของวารสารฉบับอื่น ทั้งนี้ บทความดังกล่าวจะต้องพิมพ์ด้วยโปรแกรม Microsoft Word โดยมีความยาวของบทความไม่เกิน ๒๐ หน้า (นับรวมรูปภาพ ตาราง แผนภูมิ เอกสารอ้างอิง) ลงในกระดาษ A4 พิมพ์หน้าเดียว ด้วยรูปแบบอักษร TH SarabunPSK เท่านั้น ทั้งนี้ บทความจะต้องประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ ตามลำดับ ดังต่อไปนี้

5.1 บทความวิจัย

5.1.1 ชื่อเรื่อง ชื่อ – นามสกุล สังกัด (ภาษาไทย – ภาษาอังกฤษ) และอีเมล

5.1.2 บทคัดย่อและคำสำคัญ (ภาษาไทย–ภาษาอังกฤษ) บทคัดย่อความยาว 200 - 250 คำ และคำสำคัญไม่เกิน 4 คำ

5.1.3 บทนำ

5.1.4 วัตถุประสงค์การวิจัย

5.1.5 วิธีดำเนินการวิจัย

5.1.6 ผลการวิจัย

5.1.7 สรุปผลการวิจัย

5.1.8 อภิปรายผล

5.1.9 ข้อเสนอแนะการวิจัย (ถ้ามี)

5.1.10 เอกสารอ้างอิง (ดำเนินการตามที่กำหนดในระเบียบนี้)

5.2 บทความวิชาการ

5.2.1 ชื่อเรื่อง ชื่อ – นามสกุล สังกัด (ภาษาไทย – ภาษาอังกฤษ) และอีเมล

5.2.2 บทคัดย่อและคำสำคัญ (ภาษาไทย–ภาษาอังกฤษ) บทคัดย่อความยาว 200 - 250 คำ และคำสำคัญไม่เกิน 4 คำ

5.2.3 บทนำ

5.2.4 เนื้อหา ควรมีจัดโครงสร้างของเนื้อหาสาระที่จะนำเสนอ โดยจัดลำดับให้เหมาะสม และการนำเสนอเนื้อหาควรมีความต่อเนื่องกัน เพื่อให้ผู้อ่านได้เข้าใจในสาระนั้นอย่างง่าย

5.2.5 บทสรุป

5.2.6 เอกสารอ้างอิง (ดำเนินการตามที่กำหนดในระเบียบนี้)

5.3 ข้อกำหนดในการจัดเตรียมบทความ

5.3.1 ใช้อักษร TH SarabunPSK พิมพ์ทศกระดาษ A4 พิมพ์หน้าเดียว

5.3.2 ตั้งค่าน้ำกระดาษ โดยมีระยะห่างจากขอบกระดาษ ทั้งด้านบน 1.25 นิ้ว ด้านล่าง 1.0 นิ้ว ด้านซ้าย 1.25 นิ้ว และด้านขวา 1.0 นิ้ว และมีระยะห่างระหว่างบรรทัด เท่ากับหนึ่งช่วงบรรทัดของเครื่องคอมพิวเตอร์

5.3.3 การจัดวางหัวข้อให้เป็นไปตามลำดับความสำคัญของหัวข้อ ดังนี้

ก. การลำดับหัวข้อให้ใช้ระบบตัวเลขกำกับ ตามด้วยเครื่องหมายจุด (.) หลังตัวเลข และเว้น 2 ช่วงตัวอักษร ก่อนเริ่มคำหรือข้อความต่อไป ดังนี้ 1.//.....

ข. การจัดวางหัวข้อให้เป็นไปตามลำดับความสำคัญของหัวข้อ ดังต่อไปนี้

หัวข้อใหญ่ ให้วางชิดขอบหน้า ซึ่งหัวข้อใหญ่จะไม่ใส่ตัวเลขกำกับ และคำอธิบายของหัวข้อใหญ่ให้ขึ้นบรรทัดใหม่ โดยย่อหน้า 1.50 เซนติเมตร และเว้นบรรทัด 1 ช่วงบรรทัดของเครื่องคอมพิวเตอร์

หัวข้อย่อย ให้เริ่มอักษรตัวแรกของหัวข้อใหญ่หรือเลขกำกับหัวข้อ โดยเว้นจากขอบกระดาษ 1.50 เซนติเมตร และคำอธิบายของหัวข้อย่อยจะอยู่ในบรรทัดเดียวกัน หรือจะขึ้นย่อหน้าใหม่ก็ได้ตามความเหมาะสม กรณีที่หัวข้อย่อยไม่มีตัวเลขกำกับหัวข้อ ให้เริ่มหัวข้อย่อหรือเลขกำกับหัวข้อย่อ โดยให้อักษรตัวแรกตรงกับหัวข้อย่อย

หัวข้อย่อย กรณีที่หัวข้อย่อยมีเลขกำกับหน้าหัวข้อ ให้เริ่มหัวข้อหรือเลขกำกับของหัวข้อย่อยที่อักษรตัวแรกของหัวข้อย่อย ทั้งนี้ หัวข้อย่อยควรใช้การย่อหน้าในระบบเดียวกัน และไม่ควรมีหัวข้อย่อยมากเกินไป ดังต่อไปนี้

1. //

1.1 //

1.1.1 //

5.3.4 คำอธิบายในแต่ละหัวข้อ หากขึ้นย่อหน้าใหม่ให้ย่อหน้าตรงกับอักษรตัวแรกของหัวข้อนั้น ๆ ส่วนข้อความในบรรทัดต่อมาให้ชิดขอบหน้าตามปกติ

5.3.5 การใช้เครื่องหมายวรรคตอน เช่น เครื่องหมายจุลภาค (,) ทวิภาค (:) และอัฒภาค (;) ให้พิมพ์ต่อเนื่องกับอักษรตัวหน้า และเว้น 1 ช่วงตัวอักษรก่อนข้อความต่อไป เช่น (ยุพิน เข็มมุก, 2559, 15 – 19)

5.3.6 หมายเลขหน้า ให้ใส่ไว้ตำแหน่งด้านบนขวา ตั้งแต่ต้นจนจบบทความ

5.3.7 รายละเอียดในต้นฉบับ ให้พิมพ์ตามข้อกำหนด ดังต่อไปนี้

1. ชื่อเรื่อง (Title)

- ภาษาไทย ขนาด 18 พอยต์ (point), ตัวหนา และกึ่งกลางหน้ากระดาษ
- ภาษาอังกฤษ (ตัวอักษรพิมพ์ใหญ่) ขนาด 18 พอยต์ (point), ตัวหนา และกึ่งกลางหน้ากระดาษ

2. ชื่อ – นามสกุลของผู้เขียน (ทุกคน)

- ชื่อผู้เขียน ภาษาไทย (ตัวหนา) ภาษาอังกฤษ (ตัวธรรมดา) ขนาด 14 พอยต์ (point) ชิดขวา
- ระบุตำแหน่งทางวิชาการ สาขาวิชา ภาควิชา คณะ มหาวิทยาลัย หรือรายละเอียดของหน่วยงานที่สังกัด (ของผู้เขียนทุกคน) โดยให้ระบุหมายเลขที่ชื่อ – นามสกุล และกำหนดไว้ทางเชิงอรรถในหน้านั้น ๆ ขนาด ขนาด 12 พอยต์ (point) (ตัวธรรมดา)
- อีเมลของผู้เขียนบทความ 1 คน ที่จะเป็นผู้ติดต่อกับกองบรรณาธิการ ขนาด 14 พอยต์ (point) (ตัวธรรมดา) ชิดขวา

3. บทคัดย่อ

- ชื่อ “บทคัดย่อ” และ “Abstract” ขนาด 16 พอยต์ (point) (ตัวหนา) กึ่งกลางกระดาษ
- ข้อความบทคัดย่อภาษาไทย ขนาด 14 พอยต์ (point) (ตัวธรรมดา) ชิดซ้าย ย่อหน้า 0.5 นิ้ว

- ข้อความบทคัดย่อภาษาอังกฤษ ขนาด 14 พอยต์ (point) (ตัวธรรมดา)

ขีดซ้าย ย่อหน้า 0.5 นิ้ว

4. **คำสำคัญ (Keyword)** เว้นจากบทคัดย่อ 1 ช่วงบรรทัดของเครื่องคอมพิวเตอร์ ควรเลือกคำสำคัญที่เกี่ยวข้องกับบทความ ประมาณ 4 คำ ภาษาไทย – ภาษาอังกฤษ ขนาด 14 พอยต์ (point) (ตัวธรรมดา)

5. รายละเอียดบทความ

- หัวข้อใหญ่ ขนาด 16 พอยต์ (point) (ตัวหนา) ขีดซ้าย
- หัวข้อรอง ขนาด 14 พอยต์ (point) (ตัวหนา) ขีดซ้าย ย่อหน้า 0.5 นิ้ว
- หัวข้อย่อย ขนาด 14 พอยต์ (point) (ตัวหนา) ขีดซ้าย ย่อหน้า 0.5 นิ้ว
- ตัวอักษร ขนาด 14 พอยต์ (point) (ตัวธรรมดา) ขีดซ้าย ย่อหน้า 0.5 นิ้ว

6. **ภาพและตาราง** กรณีมีภาพประกอบ ให้ระบุคำว่า *ภาพที่* ไว้ได้ภาพประกอบ และ บรรยายได้ภาพ โดยให้อยู่กึ่งกลางหน้ากระดาษ กรณีตารางประกอบ ให้ระบุคำว่า *ตารางที่* พร้อมทั้งข้อความ บรรยายตาราง ไว้บนหัวตาราง โดยจัดให้ขีดซ้ายหน้ากระดาษ ทั้งนี้ ภาพและตารางประกอบ ควรบอกที่มา โดยพิมพ์ห่างจากชื่อภาพประกอบและเส้นขีดค้นใต้ตาราง ๑ บรรทัดของเครื่องคอมพิวเตอร์ ด้วยตัวอักษร ขนาด 14 พอยต์ (point) (ตัวธรรมดา) กึ่งกลางหน้ากระดาษ

7. **การเขียนเอกสารอ้างอิง** ให้ใช้รูปแบบการเขียนอ้างอิงตามระบบ APA^{6th} โดยมี รูปแบบการอ้างอิง 2 ส่วน ดังนี้

7.1 การอ้างอิงในเนื้อหาใช้ระบบนาม - ปี (Name-year Reference)

7.1.1 การอ้างอิงในเนื้อหาจากสื่อทุกประเภท ลงในรูปแบบ “ชื่อผู้เขียน ปีพิมพ์ : เลขหน้าที่ปรากฏ” อยู่ในเครื่องหมายวงเล็บเล็ก

7.1.2 ผู้เขียนคนไทยลงชื่อ-สกุล ส่วนผู้เขียนชาวต่างชาติลงเฉพาะนามสกุล

ตัวอย่าง

- โสเกรตติสย้ำว่าการอ่านสามารถจุดประกายได้จากสิ่งที่นักอ่านรู้อยู่แล้วเท่านั้นและความรู้ที่ได้รับมาไม่ได้มาจากตัวหนังสือ (แมนเกล, 2546, น.127)
- สุมาลี วีระวงศ์ (2552, น.37) กล่าวว่า การที่ผู้หญิงจะไปสื่อชักผู้ชายมาบ้านเรือนของตัวเองทั้ง ๆ ที่เขายังไม่ได้มาสู่ขอนั้น เป็นเรื่องผิดขนบธรรมเนียมจารีตประเพณี

หมายเหตุ: ทุกรายการที่อ้างอิงในเนื้อหา จะต้องปรากฏในรายการบรรณานุกรมเสมอ

7.2 บรรณานุกรม (Bibliography) การเขียนบรรณานุกรมใช้รูปแบบของ APA^{6th} (American Psychology Association 6th edition) ดังตัวอย่างตามประเภทของเอกสาร ดังต่อไปนี้

7.2.1 หนังสือ

ชื่อ-สกุลผู้แต่ง. \ (ปีพิมพ์). \ *ชื่อหนังสือ*. \ ครั้งที่พิมพ์. \ เมืองที่พิมพ์: \ สำนักพิมพ์.

Author, A. A., and Author, B. B. \ (Date of publication). \ Title of book. \ (Edition). City, State or Country of publication: Publisher.

ตัวอย่าง

แมนเกล, อัลแบร์โต. (2546). *โลกในมือนักอ่าน*. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: พิฆเนศ พรินติ้ง เซ็นเตอร์.

สุมาลี วีระวงศ์. (2552). *วิถีชีวิตไทยในลิลิตพระลอ*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: สถาพรบุ๊คส์.

Tidd, J., Bessant, J. & Pavitt, K. (2001). *Managing innovation*. (2nd ed). Chichester: John Wiley and Sons.

7.2.2 บทความวารสาร

ชื่อ-สกุลผู้เขียน. \ (ปี). \ ชื่อบทความ. \ *ชื่อวารสาร*. \ ปีที่(ฉบับที่), \ หน้าที่ปรากฏบทความ.

Author, A. A., and Author, B. B. \ (Date of publication). \ Title of article. \ Journal title.

Volume(Number), Page.

ตัวอย่าง

ผ่อง แซ่งกิ่ง. (2528). *ศิลปกรรมอันเนื่องกับไตรภูมิ*. *ปาจารย์สาร*. 12(2), 113-122.

Shani, A., Sena, J. and Olin, T. (2003). Knowledge management and new product development: A study of two companies. *European Journal of Innovation Management*. 6(3), 137-149.

7.2.3 วิทยานิพนธ์

ชื่อผู้เขียนวิทยานิพนธ์. \ (ปีการศึกษา). \ ชื่อวิทยานิพนธ์. \ ระดับปริญญา \ สาขาวิชาหรือภาควิชา \ คณะ \ มหาวิทยาลัย.

Author, A. A. \ (Date of publication). \ Title thesis. (Unpublished doctoral dissertation or master's thesis). Name of Institution, Location.

ตัวอย่าง

ปณิธิ อมาตยกุล. (2547). *การย้ายถิ่นของชาวไทยใหญ่เข้ามาในจังหวัดเชียงใหม่*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภูมิภาคศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

วันดี สนธิวุฒิมณี. (2545). *กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวไทยใหญ่ชายแดนไทย-พม่า กรณีศึกษา หมู่บ้านเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่*. วิทยานิพนธ์ปริญญาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต สาขาวิชามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

7.2.4 สื่ออิเล็กทรอนิกส์ต่าง ๆ

7.2.4.1 หนังสือออนไลน์ (online / e-Book)

ชื่อผู้แต่ง. \ (ปีที่พิมพ์). \ ชื่อเรื่อง. \ (พิมพ์ครั้งที่). \ สถานที่พิมพ์: สำนักพิมพ์. \ สืบค้นจาก \ แหล่งข้อมูลหรือ URL

Author, A. A., and Author, B. B. \ (Date of publication). \ Title of book. \ (Edition). City, State or Country of publication: Publisher. Retrieved from URL

ตัวอย่าง

สรรัชต์ ห่อไพศาล. (2552). *นวัตกรรมและการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษาในสหัสวรรษใหม่ : กรณีการจัดการเรียนการสอนผ่านเว็บ (Web-Based Instruction: WBI)*. กรุงเทพฯ: ยินดี. สืบค้นจาก <http://ftp.spu.ac.th>.

Humm, M. (1997). *Feminism and film*. [Kindle DX version]. Retrieved from <http://www.netlibrary.com>.

7.2.4.2 บทความจากวารสารออนไลน์ (online / e-journal)

ชื่อ-สกุลผู้เขียน. \ (ปี). \ ชื่อบทความ. \ ชื่อวารสาร. \ ปีที่(ฉบับที่), \ หน้าที่ปรากฏบทความ. สืบค้นจาก \ แหล่งข้อมูลหรือ URL

Author, A. A., and Author, B. B. \ (Date of publication). \ Title of article. \ Title of Journal volume(number), pages. \ Retrieved from....source or URL....

ตัวอย่าง

Kenneth, I. A. (2000). A Buddhist response to the nature of human rights. *Journal of Buddhist Ethics*. 8(3), 13-15. Retrieved from <http://www.cac.psu.edu>.

Webb, S.L. (1998). Dealing with sexual harassment. *Small Business Reports*. 17(5), 11-14. Retrieved from BRS, File: ABI/INFORM Item: 00591201.

7.2.4.3 สารสนเทศอิเล็กทรอนิกส์ ประเภท Press Release รายงาน

ประจำปี ไฟล์ประเภท PowerPoint Blog post Online Video Audio Podcast เป็นต้น

ชื่อผู้เขียน.\(ปี เดือน วันที่).\ชื่อเนื้อหา.\ [รูปแบบสารสนเทศอิเล็กทรอนิกส์]. \สืบค้นจาก \แหล่งข้อมูลหรือ URL

Author, A. A., and Author, B. B. \ (Year Month Date). \ Title. \ [Format]. Retrieved from....source or URL....

ตัวอย่าง

ธนาคารแห่งประเทศไทย. (2550). *แรงงานต่างด้าวในภาคเหนือ*. [บล็อก]. สืบค้นจาก <http://www.Bot.or.th>.

Beckenbach, F. and Daskalakis, M. (2009). *Invention and innovation as creative problem solving activities: A contribution to evolutionary microeconomics*. [Press release]. Retrieved from <http://www.wiwi.uni-augsburg.com>

7.2.4.4 การอ้างอิงบทสัมภาษณ์

ผู้ให้สัมภาษณ์. \\\ตำแหน่งผู้ให้สัมภาษณ์. \\\สังกัดของผู้ให้สัมภาษณ์. \\\วันเดือนปี ที่ให้สัมภาษณ์.

Name of interviewee – last name. Initials(s), (Date Month Year of interviewing).

ตัวอย่าง

ยุพิน เข็มมุกด์. ศาสตราจารย์. ผู้อำนวยการสำนักศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.

สัมภาษณ์วันที่ 19 มกราคม 2562.

Yupin Khemmuk. Director of the Institute of Art and Culture. Personal Interview on 19 January 2019.

6. การส่งบทความ

1. ผู้ส่งบทความจะต้องจัดพิมพ์บทความด้วยโปรแกรม Microsoft Word ตามแบบฟอร์มที่วารสาร “ช่วงฝน” กำหนด จำนวน 1 ชุด พร้อมแนบใบสมัครขอส่งบทความ เพื่อจะลงตีพิมพ์ในวารสาร “ช่วงฝน” จำนวน 1 ชุด

2. ผู้ส่งบทความจะต้องลงทะเบียนสมัครเป็นสมาชิกวารสาร “ช่วงฝน” เพื่อส่งบทความลงตีพิมพ์ในระบบ Thaijo โดยเข้าไปที่วารสาร “ช่วงฝน” และทำตามขั้นตอนที่ระบุ ตลอดจนจัดส่งเอกสารในข้อที่ 1 ผ่านทางระบบ Thaijo

3. การจัดส่งบทความให้ส่งผ่านระบบวารสารออนไลน์ (Thaijo) หากมีข้อสงสัยในการสมัครหรือจัดส่งบทความ ติดต่อสอบถามได้ที่ คุณปนัดดา โตะคำนุช โทรศัพท์ 098 - 7477462